

2025/1-2

PHILOS

TUDOMÁNY - IRODALOM - MŰVÉSZET

Tan

rtalom

2025/1-2 PHILOS

PHILOS/LOGOS

BOJA LÚCIA: A szerbiai egyetemista-tüntetések képviselő kifejezések vizsgálata kognitív nyelvészeti szempontból **7**

TÓTH NIKOLETTA: Műkedvelés Szenttamáson (1918--1941) **21**

KÁLMÁN BARBARA: Formába zárt dialógus: Nézői pozíciók a görög szobrászatban **47**

KOLTER LÁSZLÓ: A szerbiai kötelező sorkatonaság reprezentációja a vajdasági magyar médiában (2009-2019) **81**

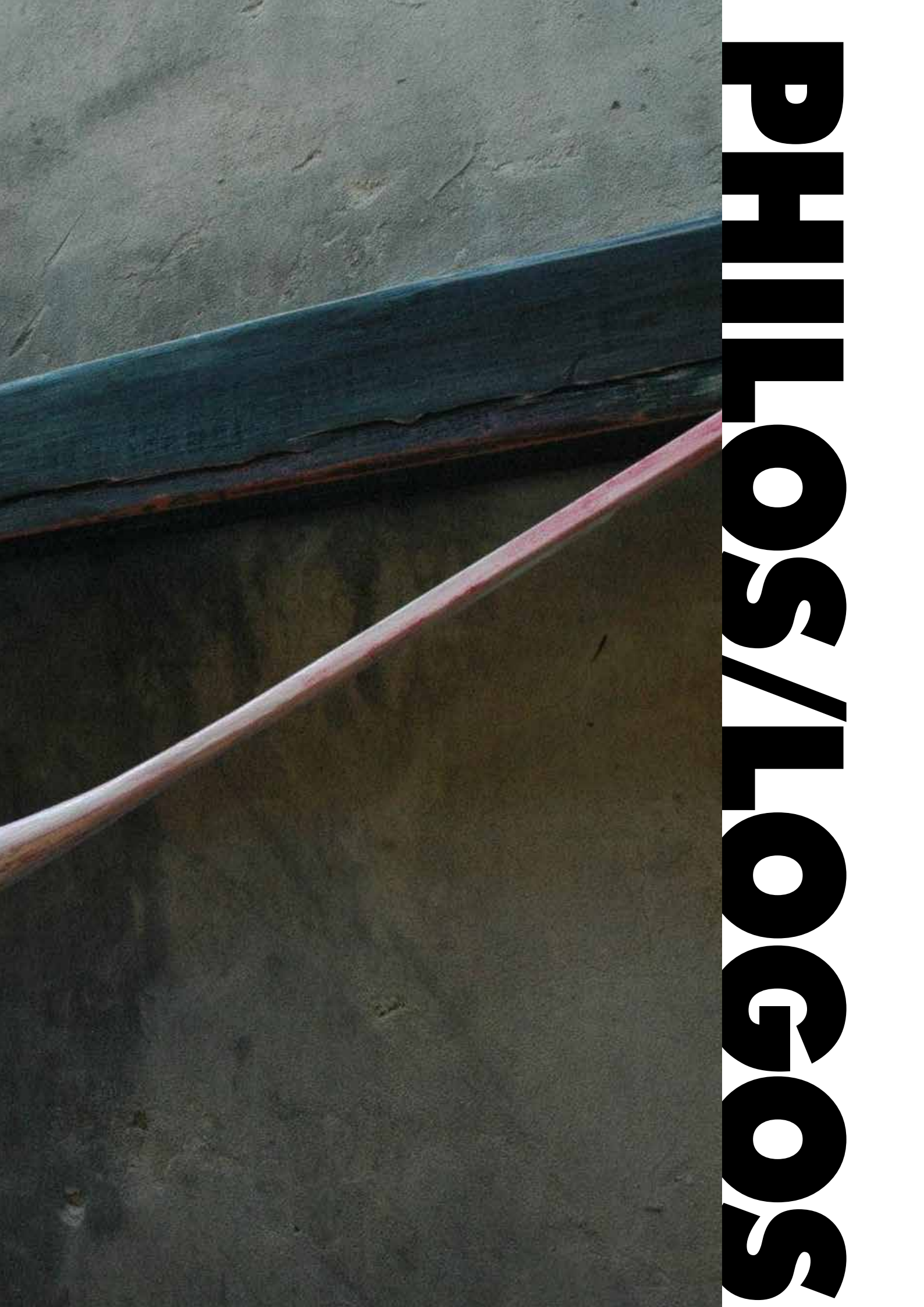
PHILOS/MIX

BICSKEI GABRIELLA: Otthonos otthontalanság („élete növényi emlékei után kutatott” - Radmila Petrović: Erdő, eke, encián című kötetéről) **119**

SZLANCSIK ÁRPÁD szobrász szakmai életrajza **127**

JAKOVLJEVIĆ NATALIJA: Szlancsik Árpád szabadkai művész szobrainak lázadása: egy veszélyeztetett faj kétségbeesésének üvöltése (interjú) **129**

PHILOS/LOGOS

Boja Lúcia

A SZERBIAI EGYETEMISTA-TÜNTETÉSEKET KÉPVISELŐ KIFEJEZÉSEK VIZSGÁLATA KOGNITÍV NYELVÉSZETI SZEMPONTBÓL¹

A

kutatás témája a 2024. november elsejei újvidéki tragédia által kiváltott megmozdulások során használt kifejezések kognitív nyelvészeti elemzése. Az elemzésre kerülő anyag az egyetemista-tüntetések alatt legsűrűbben feltűnő szlogenek és egyéb fogalmak. Az adatok a közösségi média platformjairól kerültek begyűjtésre. A dolgozat célja, hogy kognitív nyelvészeti szempontból figyelje meg a szövegeket és megállapítsa, milyen mértékben és milyen módon tartalmazznak metaforát, metonímiát és egyéb fogalmi eszközöket. Emellett hangsúlyt fektet az események és a tüntetéseken megjelenő szövegek, feliratok időrendi összefüggésére és fejlődésére.

Az elemzés célja, hogy rámutasson, milyen kognitív nyelvészeti mechanizmusokkal magyarázhatóak a vizsgált szlogenek és fogalmak jelentései. Tekintve, hogy a tüntetők csak átvitt értelemben, más jelenségekre utalva mondták ki a véleményüket a szlogeneken keresztül, erre a feladatra elsősorban metonímiát, valamint kisebb számban metaforákat használtak. Ezek a mechanizmusok lehetővé tették, hogy a tüntetők felhívják a figyelmet a kitartás és az összetartás fontosságára, valamint megjelennek az ellenállás, igazságszolgáltatás, elnyomás, és felelősségre vonás fogalmak is.

A dolgozat olyan szempontból jelentős, hogy megpróbálja kognitív nyelvészeti szempontból megközelíteni a jelenlegi intenzív politikai diskurzus alappilléreként szolgáló kifejezéseket.

Kulcsszavak: szerbiai tüntetések, szlogenek, kognitív nyelvészet, metonímia, metafora

1. BEVEZETŐ

2024 november elsején leszakadt az újvidéki vasútállomás előteteje és 16 személy veszítette életét a tragédiában. Az eset nem maradt következmények nélkül – az ország egész területén Szerbia történelmének eddigi legnagyobb tüntetéshulláma kezdődött el. Az egyetemisták és a polgárok célja az áldozatokra való emlékezés mellett leginkább az volt, hogy felhívják a figyelmet az igazságszolgáltatás fontosságára. A tüntetések folyamán többféleképpen is megmutatkozott a közösség ereje, a dolgozat pedig ennek egy fontos termését, a mozgalmat képviselő szlogeneket és kifejezéseket elemzi. Ezek a központi jelentőségű fogalmak más-más módon alakultak ki és különböző módon igyekeznek átadni a tüntetők üzenetét, a dolgozat pedig ezt hivatott elemezni. Emellett célja felmérni, hogy kognitív szempontból hogyan jöhettek létre az említett fogalmak, mit képviselnek és mi a funkciójuk a tüntetések keretén belül. Az elemzés kognitív nyelvészeti szempontból történt, mely egyszerre enged rálátást a kifejezések létrejöttére, azok jelentésének fejlődésére és a társadalom percepciójára.

¹ A jelen kutatás a Vajdasági Magyar Felsőoktatási Kollégium tutoriális képzési programja keretében készült és bemutatásra került a 24. Vajdasági Magyar Tudományos Diákköri Konferencián (2025. november 29-én). Témavezető: Dr. Pápišta Zsolt docens.

2. ELMÉLETI KERET

2.1. KOGNITÍV NYELVÉSZET

A kognitív nyelvészet egy olyan interdiszciplináris nyelvészeti ág, mely a hetvenes évek végén és a nyolcvanas évek elején jelent meg George Lakoff (1987), Ronald Langacker (1987) és Leonard Talmy (2000) munkája mentén, és alapjául az a feltételezés szolgált, hogy a nyelv elengedhetetlen eszköze a megismerésnek. Egy általános feltételezés szerint a nyelv és a megismerés – vagyis a gondolkodás, két különböző mechanizmus, melyek szorosan összekapcsolva működnek. Ezzel ellentétben a kognitív nyelvészeti megközelítés lényege, hogy a nyelvet nem egy különálló entitásként látjuk, hanem a megismerés és gondolkodás elemeként van jelen az életünkben (Rao, 2021: 4). Mindez azt jelenti, hogy a hétköznapi életben használt fogalmi rendszerünk metaforikus természetű (Lakoff és Johnson 1980: 4). Ezek alapján azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a kognitív nyelvészet olyan fontos elemei, mint a fogalmi metafora és a metonímia sokkal többször jelennek meg a hétköznapi életben, mint ahogy azt elsőre gondolnánk.

2.2. FOGALMI METAFORA

A kognitív nyelvészetben, ahogyan ezt Kövecses és Benczes Kognitív nyelvészet című könyvében olvashatjuk (Kövecses és Benczes 2010: 80–81), a metafora egy fogalom értelmezése egy másik, az elsőhöz nem köthető fogalommal keresztül. Ez azt jelenti, hogy a metaforákban használt fogalmak két külön tartományból állnak: az első a konkrét, ez a forrástartomány, a második a céltartomány, mely elvontabb. Annak ellenére, hogy ezek a fogalmak különböző tartományokból származnak, mégis nagyon jelentős a tény, hogy valamilyen hasonlóságot vélünk felfedezni közöttük és ez által kapcsoljuk őket össze.

Az egyik talán legismertebb metafora az ÉLET UTAZÁS, mely esetén az élet a forrástartomány, az utazás pedig az elvontabb céltartomány. A két fogalom között húzott párhuzamot nem csak a két fogalom összehasonlítása alapján találjuk meg, hanem a hozzájuk tartozó fogalmi kereteket is vizsgálni kell, mivel a bennük található elemek közötti párhuzamokra épül maga az egész metafora. AZ ÉLET UTAZÁS metafora esetében Kövecses és Benczes a következő párhuzamokat adta példaként: az utazót az életet élő emberrel, az utazást az élet élésével, az úticélt az életben elérendő célokkal egyeztetni meg. Máshogy fogalmazva, „a metafora a két fogalmi keret közötti megfelelések rendszere”. (Kövecses és Benczes 2010: 80).

2.3. FOGALMI METONÍMIA

A kognitív nyelvészet szabályai szerint a fogalmi metonímia egy olyan kognitív folyamat, melyben egy közvetítőfogalom mentális hozzáférést biztosít egy olyan célfogalomhoz, amely ugyanannak a fogalmi keretnek vagy tartománynak a része (Kövecses és Benczes 2010: 65). A közvetítőfogalom az, amelyen keresztül értelmezni tudjuk a kijelölt célfogalmat, tehát az előbbi áll az utóbbi helyett. Mindezek a fogalmak egyéb fogalmakkal együtt egy keretbe tartoznak. A helyzettől és a jelentéstől függően választják ki őket használatra a keretben található fogalmak közül. Benczes és Kövecses (2010: 63–64) a KORMÁNYZÁS példáját említik. Ebbe a fogalmi keretbe több elem is tartozik, például a kormányfő, a kormánytagok, a kormányépületek, akár a város, ahol a kormány található. Ebből adódik, hogy politikai és diplomáciai kontextusokban hallhatjuk a következő mondatot: *Belgrád elfogadta a törvényjavaslatot*. Egyértelmű, hogy nem Belgrád város fogadta el a törvényjavaslatot, hanem az ország kormánya, mely az említett városban székel. Ebben az esetben Belgrád a közvetítőfogalom és a végrehajtó hatalom, vagyis a kormány a célfogalom. Kövecses és Benczes ezt a metonímiát a következőképp fogalmazta meg: *AZ INTÉZMÉNY HELYE AZ INTÉZMÉNY HELYETT*. Ezek a fogalmak nem tudnának mentális hozzáférést biztosítani egymáshoz, ha nem állnának nagyon közel egymáshoz a fogalmi térben.

3. MÓDSZERTAN

Az elemzés alapjául a fogalmi metafora és a fogalmi metonímia elmélete szolgált. Összesen nyolc fogalmat, illetve szlogent vizsgáltam. Ezek a következők: *ćaci, sendvičari, Pumpaj, Nećete nas gaziti, Dinstaj, Korupcija ubija, Mašinci protiv mašinerije, 16 minuta za 16 ugašenih života*. Ez a nyolc fogalom/szlogen tartozik a legnépszerűbbek közé, valamint a legszélesebb spektrumban mutatják be a tüntetők üzeneteit. A fogalmak kiválasztása után a közösségi oldalakon fellelhető információk, valamint személyes tapasztalatok alapján felállítottam azok megjelenésének és evolúciójának történetét a tüntetések keretein belül. A kognitív nyelvészet fogalomtárát, pontosabban a fogalmi metafora és metonímia elméleteit használva elemeztem a jelentéskialakulásokat és -változásokat.

Mind a nyolc kiválasztásra került fogalom/szlogen esetén megtörtént a fogalmi metaforák és a fogalmi metonímiák mint kognitív nyelvészeti eszközök beazonosítása, azok elemzésével együtt. Ily módon betekintést nyerhetünk azokba a kognitív mechanizmusokba, melyeknek köszönhetően kialakultak a már régóta ismert kifejezések új jelentésváltozatai, valamint az új fogalmak üzenetei is. Ennek fényében két csoportra oszthatóak a vizsgált fogalmak: az egyik csoportba az összetartást és a harc fontosságát hangsúlyozó fogalmak tartoznak, míg a másikonban a kormánypárt szavazóira használt kifejezések találhatók. A jelen kutatás kvalitatív elemzésen alapszik.

4. A FOGALMAK ELEMZÉSE

1.1. A KORMÁNYPÁRTI SZAVAZÓKRA VONATKOZÓ FOGALMAK

1.1.1. ĆACI

A 2024 november elsején történt újvidéki tragédia egyik legfőbb következménye a felsőoktatási intézmények blokád alá helyezése lett. A megmozdulások először csak az egyetemek épületeire vonatkoztak, melyeket az egyetemisták fizikailag foglaltak el, majd nem sokkal később több középiskola is csatlakozott hozzájuk. Az újvidéki Jovanović Zmaj Gimnázium tanulói is hasonló módon cselekedtek, viszont az iskola vezetősége nem egyezett a döntésükkel, emiatt a diákok támadások keresztútjében találták magukat.

Január 22-én az iskola falán megjelent a „ćaci u školu” felirat (ford.: *‘diákok az iskolába’*), amely minden bizonnyal azt az üzenetet szeretne átadni, hogy a diákoknak az iskolában a helyük (*đaci u školu*). A felirat készítője jelentős hibát vétett, mivel cirill betűket használva írta fel a mondandóját, azonban a cirill ábécé ħ és ħj betűjét összekeverte (amelyek a magyar ty és gy betűknek felelnek meg), így a *ħauu* szó került a falra a *ħauu* helyett. Ez amellől, hogy egyértelműen az elkövető írástudatlanságára utal, még külön ironikus amiatt is, mert kifejezetten a nacionalista beállítottságú kormánypárti szavazók támogatják előszeretettel a cirill ábécé használatát. Ebben az esetben azonban ez hibásan történt és a felirat végleges formája értelmetlen lett. Míg eleinte a *ćaci* csak az elkövető, valószínűleg kormánypárti aktivista helyesírását minősítette, ez később komoly jelentésváltozáson ment keresztül: az első nagyobb tüntetéseken már a kormánypárti egyetemisták gúnyneveként használták, majd az egész kormánypárti csoportra is kiterjedt.

A jelentésváltozás első fázisának a felirat megjelenését követő néhány nap számít, amikor a kormányellenes csoport elkezdett egy kezdetleges jelentést fűzni az újonnan megjelent szóhoz. Mivel a figyelmet legfőképp a felirat felírása vonta magára, nem pedig maga a felirat, ezt a CSELEKVÉS EREDMÉNYE A CSELEKVÉS HELYETT metonímiaként tudjuk konceptualizálni. Tekintve, hogy a rossz helyesírás ténye helyett magára a hibás felíratra fókuszál az értelmezés, ezt az A CSELEKVÉS MINŐSÉGE A CSELEKVÉS EREDMÉNYÉNEK A MINŐSÉGE HELYETT leképezés által értelmezzük. A hírek és az online diskurzus leginkább a felirat helytelenségéről szólt, mely egyértelműen negatív színben tüntette fel az elkövetőt. Az emberek elkezdtek hozzákapcsolni a kormánypárt támogatóit és ezzel nemcsak egy emberre, hanem az egész csoportra vonatkozott a kritika, miszerint nem csak helytelenül továbbította a kormánypárt propagandáját, hanem az egyesek szerint a nemzet jelképeként szolgáló cirill ábécét használta. A feliratban megjelenő rossz helyesírás alapján az a következtetés jelenik meg, hogy magának a készítőnek igencsak hiányos a helyesírással kapcsolatos tudása és ezt a következtetést az A CSELEKVÉS A CSELEKVŐ TUDÁSA HELYETT metonímia teszi lehetővé. A cselekvő a következőképp került reflektorfénybe: mivel a kiléte ismeretlen, viszont a kormánypárti csoport egyik képviselőjeként követte el a graffití felírását, ezzel a kormánypártot is minősítve, ennek nyomán feszült egymásnak a kormánypárti és a kormányellenes csoport. A felíraton keresztül kialakult egy értelmezés annak felírójáról, amely a CSELEKVÉS A CSELEKVŐ HELYETT metonímián alapul. Amikor a felirat írójának helyesírással kapcsolatos tudatlansága közvetetten a felíró alacsony értelmi szintjére asszociál, akkor a CSELEKVŐ TUDÁSA A CSELEKVŐ ÉRTELMI SZINTJE HELYETT metonimikus leképezésről van szó. A következtetési lánc azonban tovább halad, és ugyanígy az események következtében az elkövető személye és értelmi szintje a háttérbe szorul és a politikai hovatartozására kerül a fókusz, aminek szintén metonimikus alapja van, ugyanis a CSELEKVŐ ÉRTELMI SZINTJE A CSELEKVŐ POLITIKAI IDEOLÓGIÁJA HELYETT metonímia aktiválódik. Ezek a metonímiák mind a legelső fázisra vonatkoznak, amikor is a nyilvánosság ismerkedni kezdett a felíratral.

A második fontos fázis a jelentésváltozás alatt a *ćaci* feliratok megjelenése volt a tüntetéseken, melyek alatt több különböző kontextusban is megjelent ez a szó. A legelső tüntetés január végén történt Újvidéken, csak néhány nappal a felirat megjelenése után.

A GÚNYNÉV A CSOPORT HELYETT metonímia számít a legelső metonimikus jelentésváltozásnak, amikor is helyettesítették a kormánypárti aktivisták csoportját a *ćaci* kifejezéssel. A kormányellenes tüntetések folyamán a *ćaci* szó többek között a következő kontextusokban volt látható a különböző transzparenszen: Nije mama *ćaci* rodila (ford.: *‘Nem szült anyu ćacit’*), Nismo *ćaci* (ford.: *‘Nem vagyunk ćacik’*), Kada odgovorni budu u zatvoru, *ćaci*

će se vratiti u školu, (ford.: 'Amikor a felelősök börtönbe kerülnek, a ćacik is visszamennek az iskolapadba'), Đaci nikad ćaci (ford.: 'Diák, soha nem ćaci').

Ez számít a *ćaci* fogalom jelentésalakulásában a második fázisnak, amikor is a *ćaci* szó új jelentésváltozatban jelent meg mint csoportra vonatkozó kifejezés, így itt jelentésbővülés történt.

A január végi újvidéki tüntetést követően több hasonló jellegű demonstrációt is tartottak országszerte, így egyre többször jelent meg a *ćaci* kifejezés a transzparensen, ezzel együtt pedig elkezdődött a harmadik fázis. Ennek hatására jelentésszűkülésre került sor – a fogalom kizárólag a kormánypárti egyetemistákra kezdett vonatkozni, nem pedig az egész kormánypárti csoportra –, és ezt a jelentésszűkülést AZ EGÉSZ CSOPORT AZ ALC SOPORT HELYETT metonímia megnyilvánulásaként értelmezhetjük, mivel ekkor a KORMÁNYPÁRTI CSOPORT közvetítőfogalomként szolgált a KORMÁNYPÁRTI EGYETEMISTÁK célfogalom mentális hozzáférésehez. Ez azt jelenti, hogy a *ćaci* kifejezés, amely előtte még a kormánypárti csoport egészére vonatkozott, elkezdett az alcsoportra vonatkozni (a kormánypárti egyetemistákra), és ez tulajdonképpen metonimikus logikája szempontjából az általánosabb AZ EGÉSZ A RÉSZ HELYETT metonimikus sémának felel meg. Ezen a ponton nem csak a csoportra vonatkozó értelmezés változott meg, hanem az értelmi szintre vonatkozó jelentés is átalakult valamelyest. Míg a megjelenését követő időszakban leginkább a felirat készítőjének értelmi szintjét minősítette, valamint ez az egész kormánypárti csoportra is vonatkozott, később a következő jelentésváltozás állt be a fent említett metonímiával összhangban: AZ EGÉSZ CSOPORT ÉRTELMI SZINTJE AZ ALC SOPORT ÉRTELMI SZINTJE HELYETT. Ezzel a metonimikus leképezéssel szűkült a csoport, melynek az értelmi szintjét minősíti a *ćaci* kifejezés, mert ahelyett, hogy az összes kormánypárti aktivistára vonatkozna, ez leszűkült csak a kormánypárti egyetemistákra. A harmadik fázisban tehát a másodikkal ellentétben szűkült a *ćaci* szó jelentése, viszont nem csak ebben a formában volt jelen. Miután kialakult a két külön csoportra vonatkozó jelentésváltozat, azok egyaránt használatba kerültek és egymás mellett voltak jelen a közhasználatban. Így tehát a harmadik fázisban, a jelentésszűkülés hatására megjelent jelentésváltozat nem szorította ki az előzőt, hanem vele együtt volt jelen.

A *ćaci* fogalom következő fázisának kezdete egy pontos eseményhez köthető. A kormányellenes tüntetésekre hamar érkezett reakció a kormánypárttól. Az RTS csatorna Takovska 10 című műsorának epizódjában megjelent Miloš Pavlović, mint a kormánypárti egyetemisták képviselője. Az álláspontjának ismertetése után a kormányellenes polgárok a közösségi csatornákon gyorsan új jelentést adtak a *ćaci* szónak – ezen a ponton már nem csak egy arctalan csoportra vonatkozott, hanem volt egy képviselője is, Miloš Pavlović, a fő*ćaci*.

Miloš Pavlović tévés szereplése volt az újabb jelentésváltozás katalizátora, mellyel megjelent az EGY SZEMÉLY AZ EGÉSZ CSOPORT HELYETT metonímia. Ettől a ponttól kezdve a legtöbben ahelyett, hogy Miloš Pavlovićként hivatkoztak volna az egyénre, inkább a *ćaci* elnevezést használták. Miloš Pavlović nevének említése alkalmával az egész *ćaci*-csoport kerül képbe, még hozzá egy újabb fontos metonimikus leképezés, A CSOPORT TAGJA A CSOPORT HELYETT metonímia mentén. Azonban ennek a fordítottja is igaz: a *ćaci* fogalom hallatán ekkor már Pavlovićra is asszociáltak sokan az egész kormánypárti egyetemistacsoport helyett, ez a jelenség pedig A CSOPORT A CSOPORT TAGJA HELYETT metonímiával írható le. Ez az asszociáció vezetett oda, hogy megjelent a *glavni ćaci* vagyis fő*ćaci* fogalom, mely Miloš Pavlovićra, mint a *ćacik* hierarchiájának legfelső fokán álló képviselőre vonatkozik.

A fő*ćaci* nem csak politikai vonatkozásban, hanem értelmi szintben és magatartásban is képviseli a többi csoporttagot. Ezáltal egyértelmű, hogy nem csak általános képviselőként van jelen az egyén, hanem az ő tulajdonságain és viselkedésén keresztül lehet tekinteni az általa képviselt csoportra, vagyis a kormánypárti aktivistákra. Miloš Pavlović viselkedése a tüntetések folyamán több alkalommal is visszatetsző és képmutató volt, sokak ezáltal az értelmi szintjét is megkérdőjelezték, ami képviselői funkciójából kifolyólag az általa képviselt csoport értelmi szintjére is következtetni engedett. Mindezt a A KÉPVISELŐ ÉRTELMI SZINTJE A CSOPORT ÉRTELMI SZINTJE HELYETT és A KÉPVISELŐ VISELKEDESE A CSOPORT VISELKEDESE HELYETT metonímiákkal tudjuk leképezni. Azzal, hogy a *ćaci* fogalom egy ilyen jelentést is kapott, egyértelművé vált, hogy maga a kifejezés igen pejoratív, nem csak amiatt, mert a kormánypárti egyetemistákra vonatkozik és a kormányellenes csoporttól kapták, hanem mert Miloš Pavlović képviselétével még negatívabb színben tünteti fel az eddig is stigmatizált csoportot.

Miloš Pavlović megjelenését követően egy új csoport bukkant fel: „a tanulni vágyó egyetemisták”. A kormánypárti egyetemisták a március 15-i belgrádi tüntetést megelőzően a belgrádi Pionír parkba sátrakat telepítettek azzal a céllal, hogy a kormányellenes egyetemistákhoz hasonló módon sztrájkjal és fizikai blokáddal próbálják meg elérni a céljaikat. A tüntetőkkal ellentétben, akik az újvidéki tragédiával kapcsolatos igazságszolgáltatásra fókuszáltak a követeléseikkel, a Pionír parkot elfoglaló csoport kizárólag egy dolgot szeretett volna: azt, hogy mihamarabb visszatérhessenek tanulmányaikhoz a közéleti és politikai problémák ellenére. Ennek a jelenségnek és az elfoglalt parknak adták a kormányellenes tüntetők a *Ćacilend* nevet, ami egy új fejezetet nyitott a *ćaci* fogalom történetében. Amint elfoglalásra került a Pionír park, a kormányellenes tüntetők nem sokáig emlegették a területet az eredeti nevéen vagy eredeti funkciójában, mint a kormánypárti egyetemisták telephelye, hanem gyorsan

megjelent a *Ćacilend* elnevezés. Ez a mozzanat a GÚNYNÉV A VALÓS NÉV HELYETT metonímiával értelmezhető. A *Ćacilend* elnevezés nagy népszerűségnek örvend, egészen annyira, hogy sok esetben már egyáltalán nem kerül használatra a Pionír park elnevezés, hanem kizárólag *Ćacilend*ként emlegetik. A *Ćacilend* lakói egyértelműen a *ćacik*, vagyis a kormánypárti, tanulni vágyó egyetemisták. Az egyre növekvő feszültség odáig vezetett, hogy verbálisan ütköztek az egyetemistacsoportok és ennek következtében egyértelművé vált, hogy a GÚNYNÉV MÁS DEGRADÁLÓ JELZŐK HELYETT metonímia hatására a *Ćacilend* megrögzült a kormányellenes csoportok köreiben mint szitokszó.

Az ezt követő tüntetéseken egy újabb jelenség bukkant fel, a „Ko ne skače, taj je *ćaci*” (*ford.* 'Aki nem ugrál, az „*ćaci*”'), melynek lényege, hogy a tüntetők az említett mondatot skandálják, miközben ugrálnak. Míg eleinte csak a tüntetéseken volt jelen, később szinte bármilyen helyzetben bevetették: hazai és külföldi koncerteken, futballmeccseken és tömegközlekedésen is. Ezzel a szimbolikus cselekedettel a kormányellenes tüntetők elhatárolódnak a *ćaciktól*, így erősítve a kifejezés pejoratív, akár degradáló jellegét. Tulajdonképpen ez a jelenség is metonimikus logikát követ, amit a következő fogalmi metonímiapárral lehet megragadni: A SZIMBOLIKUS CSELEKEDET A NEMKÍVÁNT CSOPORTHOZ VALÓ TARTOZÁS ELUTASÍTÁSA HELYETT, illetve A SZIMBOLIKUS CSELEKEDET KIHAGYÁSA A NEMKÍVÁNT CSOPORTHOZ VALÓ TARTOZÁS HELYETT.

A *ćaci* kifejezés azonban nem csak organikus módon fejlődött. Amikor már elhatalmasodni látszott a *ćaci*-zás, Aleksandar Vučić köztársasági elnök megpróbálta megfordítani a *ćaci* eddig kialakult jelentését, így egy „I ja sam *ćaci*” feiratú pólóban jelent meg. Ebben a kontextusban a KIFORGATOTT GÚNYNÉV A GÚNYNÉV HELYETT metonímia van jelen, mivel Vučić szándékosan pozitív jelzőket kötött az alapvetően negatív jelentésű szóhoz. Ezt a KIFORGATOTT KIFEJEZÉS AZ EREDETI KIFEJEZÉS CÉLCSOPORTJA HELYETT metonímiaként tudjuk értelmezni, mivel Vučić szerint a kiforgatott kifejezés, vagyis a *ćacik*, a tanulni vágyó egyetemisták azok, akik valójában küzdenek a jövőjükért azzal, hogy tanulni szeretnének, nem pedig a kormányellenes egyetemisták, akik hónapok óta tüntetnek. Emellett ebben a mondatban is megjelenik a már említett GÚNYNÉV A CSOPORT HELYETT metonímia, mivel a *ćaci* a feliratban továbbra is a kormánypárti egyetemistákra vonatkozik, Vučić csupán új célfogalmat (jó dolog *ćacinak* lenni, mert ők azok, akik valóban a jövőjükkel foglalkoznak) szeretne csatlakoztatni a kifejezéshez. Az „I ja sam *ćaci*” mondat fontos eleme még, hogy a köztársasági elnök megpróbálta magát az egyetemisták közé pozicionálni. Vučić és a kormánypárti egyetemisták két közös dolgon osztoznak: magán a kormánypárton és a célon, hogy vége legyen a tüntetéseknak. Tekintve, hogy a *Ćacilendben* idővel nem csak egyetemisták táboroztak és az ellentüntetők száma is növekedésnek indult, a *ćaci* fogalom már nem egyezett meg a tanulni vágyó egyetemistákkal, így a következő következtetésre juthatunk: minden kormánypárti aktivista *ćaci*, de nem minden *ćaci* tanulni vágyó egyetemista. A *ćaci* jelentésének ezen legújabb bővülése tulajdonképpen újból a GÚNYNÉV A CSOPORT HELYETT metonímián alapul. Ebben az esetben, mivel Vučić azt mondta, hogy ő is *ćaci*, könnyebb a nagyobb csoport tagjaként, nem pedig mint tanulni vágyó egyetemistaként értelmezni. Ezáltal a következő metonimikus leképezés fogalmazható meg: A CSOPORT EGY TAGJA AZ ALCSOPORT HELYETT, ahol a köztársasági elnök a csoport (a kormánypárt) tagja, aki az alcsoport (a kormánypárt támogatói), vagyis a kormánypárti egyetemisták helyett szerepel.

A fogalom története újabb fordulatot vett, amikor Miloš Vučević, a Szerb Haladó Párt elnöke egy új elméletet közölt a nyilvánossággal a felirat készítőjével kapcsolatban. A politikus szerint a graffitit Marija Vasić, az iskola szociológiatanára és politikai aktivista írta fel azzal a céllal, hogy politikai lejáratókampányt tudjanak indítani a kormánypárt ellen. A feltételezett kezdeményezés lényege, hogy a felirat által negatív színben tüntessék fel a kormánypártot és annak követőit, leginkább intellektuális szempontból.

A kormánypárt a *ćaci* kifejezéssel kapcsolatban taktikát váltott – míg az előző jelentésváltoztatás-kísérlet azzal a céllal jött létre, hogy pozitív fényben tüntessék fel a *ćacikat*, augusztus végére elfogadták, hogy a kifejezés végérvényesen negatív jelentéssel bír. Mivel már egyértelművé vált, hogy a narratívát a szó jelentésével kapcsolatban nem tudják kontrollálni, inkább a szó eredetére fókuszáltak. Az elmélet, hogy nem egy organikus módon létrejött jelenségről van szó, azaz, hogy nem egy valóban önkéntelenül, helytelen módon felírt mondat volt a *ćacihullám* kiváltó oka, hanem ez egy kiszámított és megrendezett esemény volt, lett a kiválasztott taktika. A narratívaváltás legfőbb célja, hogy elhitesse az emberekkel, hogy a *ćaci* fogalomnál nem az a fontos, hogy kikre vonatkozik, vagyis hogy ez egy degradáló kifejezés a kormánypárti egyetemistákra és a kormánypárt szavazóira, hanem, hogy milyen módon alakult ki. Ennek alapján, ha valaki meghallaná a *ćaci* szót, arra gondolna, hogy Marija Vasić ravasz és számító módon felírta a hibás szöveget az iskola falára, nem pedig arra, hogy egy valószínűleg kormánypárti aktivista tette ugyanezt, bármiféle komolyabb cél nélkül. Az elkövetőt illetően AZ ÚJ ELKÖVETŐ AZ ÚJ ELKÖVETŐNEK FELTÉTELEZHETŐ SZÁNDÉKA HELYETT metonímiát figyelhetjük meg, mivel a kormánypárt egyik fő célja, hogy ezt is megváltoztassa az emberek fejében. Az alternatív helyzetben magát a szöveg létrejöttét és annak körülményeit az A KISZÁMÍTOTT/ELTERVEZETT CSELEKVÉS AZ EREDETI CSELEKVÉS HELYETT metonímián

keresztül értelmeznék. A jelentésváltoztatás fontos eleme továbbá a cselekvő célja is. Míg az eredeti elkövető célja csupán az volt, hogy egy üzenetet közvetítsen az épületet blokád alatt tartó diákoknak, addig az új jelentés már arra vonatkozik, hogy egy egész politikai mozgalmat indítson el. Ezt AZ ÚJ CSELEKVÉS CÉLJA AZ EREDETI CSELEKVÉS CÉLJA HELYETT metonímia képviseli.

A fogalom megjelenésének és fejlődésének folyamata is különböző, mert a kifejezés természetes módon, a tüntetők és az internet erejével terjedt el és jutott el oda, ahol most tart, míg a kormánypárt elmélete szerint mindez nem igaz és kizárólag a kormányellenes aktivisták terve alapján, mesterséges módon valósult meg. Ez az átkonceptualizálás AZ ORGANIKUSAN FEJLŐDŐ FOLYAMAT AZ ELŐRE ELTERVEZETT FOLYAMAT HELYETT metonímia által válik értelmezhetővé, tekintve, hogy a kormánypárt célja, hogy egy mesterségesen kontrollált folyamatot lássanak az emberek ahelyett, ami valóban történt.

1.1.2. SENDVIČARI

A *sendvičari* (magy. 'szendvicsezők/szendvicsesek') kifejezés nem a vasútállomáson történt tragédiával kapcsolatos tüntetések alatt jelent meg, viszont ebben az időszakban kapott nagyobb figyelmet.

A szó jelentése korábról ered, amikor is Aleksandar Vučić köztársasági elnök párttalálkozókat szervezett az ország különböző pontjain. Ezekre az eseményekre autóbusszokkal szállították a polgárokat az egész ország területéről, enni- és innivalóért, valamint esetenként anyagi jutattásért cserébe. Az ilyen jellegű események egyik szimbólumává váltak az autóbusszok és a szendvicsek, amiket az utasok közt osztottak ki. Fontos megjegyezni, hogy az ilyen, a kormánypárt által szervezett eseményekre jellemzően kis falukból szállítottak rossz körülmények között élő egyéneket, akiknek egy szendvics is sokat jelentett és sokszor nem is tudták, hogy hova és miért mennek pontosan.

A tüntetések és demonstráció kitörésére a kormánypárt hasonló rendezvényekkel reagált. Először Jagodinán, majd Sremska Mitrovicán és Belgrádban kerültek megszervezésre a párt és a köztársasági elnök támogatását megcélzó események. Ezekre az összejövetelekre az előzőkhöz hasonló módon autóbusszal vitték a polgárokat és szendvicseket osztottak nekik útravalóként. Mivel ezek az események a tüntetésekre való válaszként jöttek létre, az odautaztatott, szendvicsekkel ellátott tömeg egyértelműen a kormány támogatóinak számított, még ha nem is tudta ezt mindenki. Az eseményeken készült interjúk sokszor arra mutattak rá, hogy sokan a napidíj és az étel miatt jöttek, néha azt se tudván, kit kell támogatniuk, azzal pedig végképp nem voltak tisztában, hogy amiben részt vesznek, az lényegében illegális. Ezek a történések és jelenségek alapján került be a köztudatba a *sendvičari* kifejezés. Míg az elején sokszor tényleg csak a szendvicsekkel lekenyerezett falusi szavazókat értették a *sendvičari* alatt, a tüntetések folyamán a fogalom bővülni kezdett. A kifejezés a buszokkal meetingekre utazó személyek mellett azokra is használatos lett, akik büszkén támogatják a kormánypártot. Mindezek fényében jelent meg az az asszociáció, hogy a szendvicsekre gondolva nem az étel, hanem ebben a kontextusban a vezető párt által szervezett politikai megmozdulás van fókuszban. Ezt az A SZENDVICSEK A POLITIKAI ESEMÉNY, AMELYEN A SZENDVICSEKET OSZTOGATJÁK HELYETT METONÍMIA képviseli. Hasonló módon a szendvics hallatán maga a politikai esemény mellett az azon résztvevők is képviselve vannak, mint lekenyerezett támogatók. Ezt az A SZENDVICSEK A SZENDVICSEK FOGYASZTÓJA HELYETT metonímia mutatja. A legfontosabb metonímia itt magára a kormánypárt támogatására vonatkozik, mely szintén összeköttetésbe került a szendvicccsel. Tekintve, hogy a politikai eseményen való részvételért, annak támogatásáért és a pártra való szavazásért szendvicset és pénzt kaptak az emberek, ez vált a szimbólumává ennek a jelenségnek. Az ezt képviselő metonímia a következő: A SZENDVICSEZÉS A POLITIKAI ESEMÉNYNYEL KAPCSOLATOS POLITIKAI NÉZETEK (VÉLT) TÁMOGATÁSA HELYETT.

A *ćaci* megjelenése előtt mindenkire értették és ez így is maradt. Napjainkban, ha valaki *sendvičarnak* van titulálva, azont azt értik, hogy eladta magát a kormánypártnak, megvették a szavazatát és vakon követi a kormánypártot.

A *sendvičari* és a *ćaci* között az a különbség áll fenn, hogy a *ćacit* inkább a tüntetések és demonstrációk, valamint az egyetemisták keretei között használják. Amennyiben valaki nem támogatja a tüntetéseket, tanulni vágyik és hasonló, *ćacinak* lesz titulálva. A *sendvičarok* már más kategória, ők a kormánypárt hívei és vakon követik azt, amit a tévében hallanak, járnak a párt által megrendezésre kerülő összejövetelekre és szendvicset fogyasztanak a buszokban.

1.2. AZ ÖSSZETARTÁS ÉS ELLENÁLLÁS FONTOSSÁGÁT HANGSÚLYOZÓ FOGALMAK

1.2.1. PUMPAJ

A *pumpaj* (magy. ‘*pumpálj*’) az egyetemisták által elindított tüntetéshullám talán legfontosabb szlogenje és egyben nyelvi szimbóluma. Az először egy koncert közönségének a buzdítására használt szó, az internet erejének hála, hamar megjelent a tüntetéseken szóban és transzparenszen is, mint bátorító rigmus. Ahogy haladt az idő, újabb rétege jelent meg a *pumpaj* jelentésének, mivel a kerékpározó egyetemisták szimbóluma lett a pompa. Mindezek következtében a *pumpaj* az ellenállást támogatók fő szlogenje lett, melynek legfőbb jelentése a tüntetők bátorítása.

A kifejezés először 2022-ben terjedt el szélesebb körben, amikor egy turbo folk előadó kiabálta ezt egy koncert alkalmával, hogy bátorítsa a közönséget és fokozza a hangulatot. A videófelvétel gyorsan terjedni kezdett a közösségi felületeken, a tüntetések kezdete után nem sokkal pedig már ebben a kontextusban is megjelent. A 2025. február elsejei, három újvidéki hidat blokádnál vonó tüntetés folyamán egy fiatal felmászott egy buszmegálló tetejére és onnan kiabálta, hogy *pumpaj*. Az erről készült felvételek szintén elterjedtek az interneten és ettől a pillanattól fogva minden tüntetés fontos elemévé vált a kifejezés. Ez metonímián keresztül értelmezhető, mivel a ritmusverés és a pumpálás, mint fizikai gesztus között párhuzam vonható, tekintve, hogy az egyik cselekvés a másik cselekvésre utal. Amellett, hogy fizikailag a kézmozdulatok egyértelműen hasonlóak, mindkét cselekedet feladata, hogy fenntartsa az adott helyzet lendületét. A koncerten való ritmusverés csak fokozza a hangulatot, míg a kerékpározás esetén a kerék pumpálása újra alkalmassá teszi a járművet a közlekedésre és a kerékpáros újult erővel tud nekivágni az útnak. A pumpálás a ritmusverés helyett, vagyis EGY CSELEKVÉS A MÁSIK CSELEKVÉS HE-
LYETT metonímia által konceptualizálható.

A *pumpaj* megjelenésének másik oka a tüntetésekre „zarándokló” egyetemisták és aktivisták, valamint a Strasbourgba tartó biciklitúra. Ennek következtében vált a kerékpárokhoz használt pompa a tüntetések képi szimbóluma. Amellett, hogy a *pumpaj* a tüntetésekre buzdította a tömeget, ezáltal nem engedve, hogy a lelkesedés alábbhagyjon, a biciklipumpa a kerékpártúrák alapvető kelléke, pont, mint a lelkesedés. Ez metaforikus leképezésként jelenik meg, a biciklipumpa olyan, mint a tüntetők lelkesedése, elengedhetetlen ahhoz, hogy életben maradjon a mozgalom. A két fogalom funkcióját tekintve azonos: a hajtóerőt serkentő dologról van szó. Míg a kerékpárosok esetén a pompa arra szolgál, hogy az esetlegesen leengedett gumit felpumpálják, és ezáltal folytathassa a kerékpáros a túrát, a tüntetések esetén már a lelkesedés újraélesztésére szolgált a *pumpaj* skandalása. Mindkét esetben ugyanazt tette, segítette a tüntetőket abban, hogy kitartsanak a céljukig való eljutásban, legyen az kerékpártúra vagy tüntetés. Ezt a jelenséget az A LELKESEDÉS EGY PUMPA metaforán keresztül tudjuk a legegyszerűbben értelmezni.

A kifejezés általánosan elismert jelentése egyértelműen a harc az elnyomó erővel szemben és annak fokozása, támogatása. Az előzőleg már definiált metonímia és metafora mellé még a *pumpálás harc*, valamint a *pumpálás kitartás* metaforákat is beiktathatjuk. . Ahogy már említettem, a *pumpaj* a kormányellenes tüntetők által használt rigmus, melynek célja, hogy fenntartsa a tüntetők lelkesedését és tovább buzdítsa őket az ellenállásra. A PUMPÁLÁS HARC metafora lényege, hogy a tüntetések, a polgári engedetlenségi mozgalmak és egymás támogatása a kormánypárt elleni harc mozgatórugója és lényege – leginkább ezekre gondolunk, amikor meghalljuk, hogy *pumpaj*. Már a tüntetések elején egyértelművé vált, hogy a célok eléréséhez sokáig és kitartóan kell különböző módszerekkel nyomást gyakorolni a kormánypártra, ezt a PUMPÁLÁS KITARTÁS metafora is mutatja. Amellett, hogy a *pumpaj* leginkább buzdító jellegű, egyben arra is utal, hogy ne feledjék el a tüntetők, miért kezdtek harcolni és tartanak ki a céljaik mellett.

Az említett metaforák alapján az online térben a *pumpaj* az egyetemistákkal való szolidaritás és a támogatás jelképe lett, sokan ezzel fejezték ki a hozzájárulásukat és támogatásukat az egyetemisták küzdelméhez. A kifejezés megjelenése után nem sokkal egy másik jelentést is elkezdtek hozzá párosítani. A hétköznapi beszédben a *pumpati* (magy. ‘*pumpálni*’) ige felcserélte a *tüntetni* igét vagy *ellenállást tanúsítani* igei szerkezetet. Egyre többször lehetett hallani mondatokat, melyek jelentése az volt, hogy támogatják a demonstrációkat vagy épp részt vettek rajtuk, az ige mégis a *pumpati* volt, például: „Da li pumpate?” (magy. ‘Pumpáltok-e?’), „Idemo li da pumpamo?” (magy. ‘Megyünk-e pumpálni?’), „Pumpajte!” (magy. ‘Pumpáljatok!’). Tehát a jelentés amellett, hogy egy bátorító rigmus volt, idővel az ellenállás jelképe és saját igéje is lett.

1.2.2. NEĆETE NAS GAZITI

Az egyetemista-tüntetések egy fontos eleme a forgalmi csomópontok blokádjai voltak, melyek sok közlekedőt zavartak. Emiatt egyesek hirtelen felindulásból behajtottak a tüntetőkbe autóval, így több komoly sérülést is okozva. Legtöbbször azonban a hatalom által megrendezett ellenakciókról volt szó, felbérelt személyek gázoltak bele a tüntetőkbe. Ennek apropóján született meg még a tüntetések kezdetén a *Nećete nas gaziti!* (magy. 'Nem fogtok minket elgázolni/elütni!') szlogen. A kifejezés, mely több transzparensen is megjelent, valamint a fizikai leszámolások elleni harcban segítette a tüntetőket, sokáig jelen volt a közösségi médián történő diskurzusokban.

A kifejezésnek van egy másik rétege is, amely fordításban is megjelenik – *Nem fogtok minket eltaposni!*. A szó szerinti értelmezés mellett, mely az autóval való gázolásra vonatkozik, ez a kifejezés átvitt értelemben az elnyomást is jelentheti. Tekintve, hogy a kormányellenes tüntetők nem kizárólag az újvidéki vasútállomáson történt tragédia miatt lázadnak, hanem a rendszerszintű problémák miatt vonulnak utcára, egyértelmű, hogy ez a szlogen a kormánypárt taktikájára vonatkozik. A tüntetések során az egyetemisták és a tanárok is több esetben szankciókkal találták szemben magukat, amelyeknek az volt a szándéka, hogy eltántorítsa őket a céljuktól. A szlogen lényege tehát, hogy ilyen módon is ellenálljon a kormánypártnak és taktikáinak.

A fent említett események fényében a *Nem fogtok minket eltaposni!* kétféleképp értelmezhető, metaforikusan és metonimikusan is. Az eltaposni a lábbal való taposást jelenti, mely átvitt értelemben az elnyomást jelenti. Ezt az ELTAPOSÁS ELYNYOMÁS metaforán keresztül értelmezzük. A másik jelentésváltozat már a járművel való gázolásra vonatkozik, itt az EGY CSELEKVÉS A RENDSZERSZINTŰ CSELEKVÉS HELYETT metonímia által konceptualizáljuk.

1.2.3. DINSTAJ

Jovo Bakić szociológus az N1 egyik műsorában a következőket mondta:

13-godišnja govedina skuvana, još je žilava i tvrda, mora da se dinstati. I ona će se dinstati. To mu treba odmah reći. Ovo nije kraj. Ovo je početak. Početak dinstanja. Dakle, dosad je kuvano, a sad se dinstati. Malo ulja, malo vode. I to će tako biti. (magy. 'Mégfőtt a 13 éves marhahús, de még kemény és rágós, dinsztelődnie kell még. És dinsztelődni is fog. Ezt azonnal meg kell neki mondani. Ez nem a vég. Ez még csak a kezdet, a dinsztelés kezdete. Tehát eddig főtt, most dinsztelődni fog. Egy kis olaj, egy kis víz. Így lesz ez.')

Ez a kijelentés a közösségi média oldalain gyorsan terjedt és nagy port kavart. A képletesen megfogalmazott szöveg a kormánypárt működésére vonatkozik, arra, hogy az eddigi kormányellenes zavargások csak „mégfőzték” a kormányt, de most úgymond alacsony lángon kell hagyni, hogy a saját levében főjön, ezzel arra utalva, hogy a kormányellenes tüntetések hosszú ideig fognak folyamatos nyomást gyakorolni a hatalmon lévő pártra és annak vezetőire egészen a széthullásig.

Ennek a kifejezésnek az értelmezése teljes mértékben metaforán keresztül történik. A dinsztelés, mint folyamat több összetevőből áll, ahogy azt Jovo Bakić is elmondta. Az ide tartozó elemek maga a marhahús, annak eredeti, kemény állaga, majd megpuhulása és a dinsztelést végző egyén. Ezek az elemek a következőképp képeződnek le: A KORMÁNY A MARHARÚS, mivel a tüntetők célja annak leváltása. A dinsztelés lényege, hogy hőkezelés hatására a már megfőtt étel puhábbá, fogyaszthatóbbá váljon, főleg hús esetén. A már megfőtt hús még rágós, ehetetlen, pont, mint a kormány – még nem adja meg magát, szükség van a folyamatos nyomásgyakorlásra, vagyis dinsztelésre, ezt a KORMÁNY ÁLLAPOTA A TÜNTETÉSEK KEZDETÉN A KEMÉNY MARHAHÚS metafora mutatja. Amennyiben elég sokáig tart maga a dinsztelés, a hús, vagyis a kormány megadja magát, ezt a A KORMÁNY HATALMÁNAK A FELADÁSA A HÚS PUHULÁSA metafora által értelmezzük. A dinsztelés, vagyis a kormányra való nyomásgyakorlás elkövetői a tüntető egyetemisták és polgárok, ez a TÜNTETŐ TÖMEG A SZAKÁCS metafora. Végül pedig maga a dinsztelés az ELLENÁLLÁS DINSZTELÉS metafora által értelmezhető.

1.2.4. KORUPCIJA UBIJA

A *korupcija ubija* vagyis a *korruptió öl* szlogen szintén a tüntetések legelején jelent meg. A *Ruke su vam krvave!* (magy. 'véresek a kezeitek') kifejezéshez hasonlóan ez is arra a feltételezésre alapszik, hogy az újvidéki tragédia legfőbb kiváltója a korrupció és annak következményei. Ennek hatására jelentek meg a *korupcija ubija* transzparensenek, azt az üzenetet hordozva, hogy a korrupció miatt elhanyagolt infrastruktúra komoly veszélyekkel fenyeget. Nem csak arra hívja fel a figyelmet, hogy a korrupció illegális és egy demokratikus társadalomban nincs helye, hanem arra is, hogy az országunkban ez már emberéletekbe került. Az egész mondat metaforaként, pontosabban megszemélyesítésként értelmezhető, mivel maga a korrupció, mint fogalom nem tud ölni, vagy bármilyen cselekedetet végrehajtani. Ebben az esetben az A KORRUPCIÓ SZEMÉLY, illetve specifikusabb szinten A KORRUPCIÓ

GYILKOS metafora képviseli a megszemélyesítést. Ezen belül található még egy metonímia is, melynek lényege, hogy nem maga a korrupció jelenléte ö, hanem a halálesetek a korrupciós politikusok cselekedeteinek a következményei. A korrupció, mint jelenség áll a korrupciós politikusok cselekedetei helyett, így ezt a JELENSÉG A CSOPORT CSELEKEDETEI HELETT metonímián keresztül tudjuk értelmezni.

1.2.5. MAŠINCI PROTIV MAŠINERIJE

A *mašinci protiv mašinerije* (magy. 'gépészek a gépezet ellen') transzaprens felirat a blokádok elején jelent meg, amikor is a Belgrádi Egyetem Gépészeti Karának hallgatói blokádot tartottak a Kar épületét és ezzel ellenállást tanúsítottak. A kifejezésben egy metafora és egy metonímia található. A *mašinci* vagyis gépészek metonimikusan értelmezhető, mivel a szó nem az összes gépész végzettségű egyénre vonatkozik, hanem kizárólag azokra a gépészhallgatókra, akik aktívan részt vesznek a tüntetéseken. Az AZ EGÉSZ CSOPORT EGY ALCSOPORT HELETT metonímia ezt képviseli. Az ide tartozó metafora, ami a *mašinerija* kifejezésre vonatkozik már korábban is megfogalmazásra került Kövecses Zoltán által a „Metaphor: A Practical Introduction” című munkájában (Kövecses, 2010., 159-161.). Ebben az esetben a vezető pártra, mint egy egységre vonatkozik a gépezet kifejezés, a *mašinerija* szó tehát AZ ABSZTRAKT KOMPLEX RENDSZEREK GÉPEK metafora által értelmezhető.

1.2.6. 16 MINUTA ZA 16 UGAŠENIH ŽIVOTA

Az újvidéki tragédia legfőbb következménye a 16 áldozat tragikus halála, amit a tüntetők nagyon fontosnak tartottak kiemelni. A tüntetések kezdete után nem sokkal elindultak az először 15, majd az utolsó áldozat halála után a 16 perces csendek, amikor is a tragédia megtörténtének idejétől kezdve 16 teljes percig leálltak a városok Szerbia szerte. A tüntetők blokádot tartottak a fontos közlekedési csomópontokat és az a 15 és 16 perc a megemlékezés volt. A *16 minuta az 16 ugašenih života* (magy. '16 perc a 16 kioltott életért') mondat ennek a szimbóluma. A legszembevetőbb és legismertebb metafora az életre vonatkozik, amikor is az valamilyen lángként kerül konceptualizálásra, ezzel együtt az élet egy ki- vagy eloltható dolog. Ezt az AZ ÉLET EGY LÁNG metafora képviseli. Itt azonban metonímiák is találhatóak, elsősorban az *élet* szónál. A 16 élet ebben az esetben az életet élő emberek helyett fordul elő, tehát a AZ ÉLET AZ ÉLETET ÉLŐ SZEMÉLY HELETT metonímián keresztül értelmezzük. A kioltott élet is hasonló, ebben az esetben azonban a kifejezés magára a tragédiára utal, ebből következik, hogy itt a HALÁLESETEK A HALÁLESETEKET OKOZÓ TRAGÉDIA HELETT metonímia van jelen. Az utolsó két metonímia a 16 percre vonatkozik. A 15, majd 16 perces csendek a tragikusan elhunyt áldozatokra való megemlékezés céljából jöttek létre és ők képviselik a gyász egészét. Ezt a MEGEMLEKEZÉSI EPIZÓDOK A TELJES GYÁSZFOLYAMAT HELETT metonímián keresztül értelmezhetjük. Az utolsó ide tartozó metonímia arra vonatkozik, hogy a 16 perc a 16 áldozatot képviseli, amit az A PERCEK SZÁMA AZ ÁLDOZATOK SZÁMA HELETT metonímia magyaráz.

4. ÖSSZEFOGLALÓ

A dolgozat a szerbiai egyetemista-tüntetések alatt megjelent, azt képviselő fogalmak és szlogenek kognitív nyelvészeti elemzésével foglalkozik. Célja, hogy a történések tükrében vizsgálja a tüntetők által létrejött fogalmak jelentésváltozásait és azoknak kognitív nyelvészeti hátterét. Ehhez a fogalmi metafora és fogalmi metonímia elemletei kerültek alkalmazásra.

A nyolc fogalom két csoportba osztható: az első csoport a kormánypárti csoport elnevezéseivel foglalkozott, ide két fogalom tartozik: a *ćaci*, mint a dolgozat központi fogalma tartalmazza a legtöbb metonímiát, melyeken keresztül végig lehet kísérni a láncszerű jelentésváltozásokat. A másik ide tartozó fogalom a *sendvičari*, melynek elemzése során szintén metonímiák jelentek meg, viszont kisebb számban.

A másik csoportba azok a fogalmak tartoznak, melyek az összefogás és az ellenállás fontosságát hangsúlyozzák. A hat kifejezésből összesen öt tartalmaz metaforát és metonímiát egyaránt, egy esetben pedig csak metafora van jelen. A *pumpaj* és a *Nécete nas gaziti* esetén metafora és metonímia is jelen van, valamint fontos kiemelni, hogy mindkét fogalom valamilyen fizikailag is megmutatkozó jelenségre utal – az előbbi a pumpálás mozdulatsozra, míg a *Nécete nas gaziti* az emberek gépjárművel való elgázolására vonatkozik. A *Korupcija ubija* az egyetlen fogalom, ahol megszemélyesítés jelent meg a metonímia mellett, ami szintén metaforikus jelenség, a *dinstaj* pedig egyedülálló a többi fogalommal szemben, mivel kizárólag fogalmi metaforák szükségesek az értelmezéséhez. A *16 minuta za 16 ugašenih života* mondat volt az elemzésre kerülő nyolc fogalom közül az egyetlen, amely az ÉLETET mint forrástartományt tartalmazza egy metaforán belül.

Összegezve az elemzés eredményeit, a fogalmi metonímia jelentősen több alkalommal jelent meg, mint a fogalmi metafora. Az esetek többségében ez annak tudható be, hogy ezek a fogalmak csoportokra vonatkoztak és a rájuk való hivatkozás során metonímiák kerültek használatra.

Mindezek alapján megállapíthatjuk, hogy a fogalmak fejlődése szoros összeköttetésben áll a közéleti történésekkel és a politikai diskurzussal. Organikus módon, az emberek közös erejével többnyire spontán alakultak ki a mára már mindenki által ismert fogalmak, melyek alappillérei a tüntetők kommunikációjának.

COGNITIVE LINGUISTIC ANALYSIS OF THE EXPRESSIONS REPRESENTING THE STUDENT-LED PROTESTS IN SERBIA

The subject of this paper is the analysis of the expressions that emerged during the student-led protests as a result of the tragedy at the Novi Sad Railway Station in November of 2024. The content that is analyzed here consists of the most popular slogans and concepts used during the protests, which were collected from social media platforms. The goal of this paper is to approach these expressions from a cognitive linguistic standpoint and to establish in what ways they contain metaphors, metonymy and other tools. Another goal is to take a look at the temporal connections and development of said slogans and concepts.

The paper aims to establish through what kind of cognitive linguistic tools can the meaning of the analyzed slogans and notions be explained. Because the protestors did not express their opinions directly, rather through transferred meaning and referring to other phenomena, besides metaphor, metonymy was the most prominent tool for the expression of their true opinions. These mechanisms enabled protestors to draw attention to the importance of perseverance and cohesion in these times as well as resistance, oppression, justice and accountability. This paper is relevant for the reason that it attempts to approach the basic notions of this intense political discussion from a cognitive linguistic standpoint.

Keywords: Serbian protests, slogans, cognitive linguistics, metonymy, metaphor

IRODALOM

Cuyckens, H., & Geeraerts, D. (Eds.). (2007). *The Oxford handbook of cognitive linguistics*. Oxford University Press.

Kövecses, Z., & Benczes, R. (2010). *Kognitív nyelvészet*. Akadémiai Kiadó.

Kövecses, Z. (2010). *Metaphor: A practical introduction* (2nd ed.). Oxford University Press.

Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors we live by*. University of Chicago Press.

Lakoff, G. (1987). *Women, fire, and dangerous things: What categories reveal about the mind*. University of Chicago Press.

Langacker, R. W. (1987). *Foundations of cognitive grammar: Vol. 1. Theoretical prerequisites*. Stanford University Press.

Rao, V. C. (2021). *Cognitive linguistics: An approach to the study of language and thought*. URL: https://www.researchgate.net/publication/350793950_Cognitive_Linguistics_An_Approach_to_the_Study_of_Language_and_Thought (utolsó megtekintés: 2025.11.05.)

Talmy, L. (2000). *Toward a cognitive semantics* (Vols. 1–2). MIT Press.

Tóth Nikoletta
MŰKEDVELÉS SZENTTAMÁSON
(1918–1941)¹

A

dolgozat Szenttamás művelődési életét és mozgalmait vizsgálja az 1918 és 1941 közötti időszakban. A kutatás célja a bácskai kisváros kulturális tevékenységének feltérképezése volt, s annak a kérdésnek a megválaszolása, hogy miként járult hozzá a műkedvelő tevékenység – mindenekelőtt a színjátszás, a dalkörök és a kulturális egyesületek működése – a helyi magyar közösség kulturális önazonosságának megőrzéséhez a két világháború közötti időszakban. A szenttamási műkedvelő-mozgalmak hordozója a helyi fiatalság volt. Ők rövid idő alatt magas színvonalat értek el, s a művelődési élet meghatározó tényezőivé váltak. Noha 1931-ig Szenttamáson nem létezett hivatalos magyar egyesület, az ottani magyar közösség szerveződése spontán volt, s élén a fiatal értelmiségiek álltak. Tevékenységük során értékes darabokat állítottak színpadra, s a műkedvelés csakhamar kulturális szükségletté vált. A kezdeményezésekhez idővel a kereskedő és iparos réteg is csatlakozott.

A dolgozat megírásához a korabeli vajdasági sajtó, az egykori szemtanúk visszaemlékezései és a szerző saját, terepi kutatása szolgáltatott forrást. A tények elemzése arra utal, hogy a műkedvelő tevékenység Szenttamáson nem csupán a szórakozás egyik válfaját jelentette, hanem a kisebbségi létbe kényszerült magyarság számára kiemelkedően fontos identitásmegőrző szerepe is volt. A dolgozat egyik kiemelt célja, hogy ráirányítsa a figyelmet a vajdasági magyar művelődéstörténet egy kevésbé kutatott, fontos korszakára. Továbbá, hogy hangsúlyossá tegye a műkedvelés identitásőrző szerepét a szenttamási magyarság életében, méltó emléket állítva mindazoknak, akik küzdöttek a magyarságuk megőrzéséért.

Kulcsszavak: műkedvelés, Szenttamás, identitás, színjátszás, kultúra

BEVEZETŐ

A két világháború közötti időszakban Szenttamáson a kulturális élet igen magas színvonalon állt. Az 1919-es és 1920-as években a szenttamási ifjúság csupán szórakozásból kezdett bele a színjátszásba, de hamar az élre törtek. Szenttamáson egészen 1931-ig nem volt magyar egyesület*, viszont ennek ellenére a közösség szerveződött, a kezdeményezők és irányítók maguk is az értelmiség soraiból kerültek ki, hiszen mindannyian főiskolát végzett ifjak voltak. Ezek a fiatalok mind erkölcsi, mind nemzettudati szinten kifogástalan darabokat vittek a színpadra. A kezdeményezés első ízben főként a szórakozás célját szolgálta, de később már kulturális kötelességgé vált. A tanuló fiatalokhoz folyamatosan csatlakoztak a kereskedő- és az iparos osztály képviselői is.

*Arról, hogy Szenttamáson mikor kezdtek színjátszással foglalkozni, pontosan nem tudni, viszont a *Dél-bácska* 1923-as számában olvasható a következő mondat: „már 15 éve dicséretreméltó buzgalommal ápolja a szín-

művészet kultuszát”.¹ Ennek alapján arra következtethetünk, hogy a szenttamási színjátszás kezdete az 1900-as évek első évtizedeire tehető, 1908 köré.

1. A POLGÁRI MAGYAR OLVASÓKÖR

A szenttamási Polgári Magyar Olvasókör megalakulásának köszönhetően, az alakulás évétől, 1931-től folyamatosan egyre magasabbra és magasabbra ívelt a magyar kultúra Szenttamáson. A *Bokrétában (a vajdasági magyar műkedvelők almanachjában)* olvasható, hogy ez az első olyan egyesület, amely a műkedveléssel intézményes keretek között foglalkozik. (Korábban, a Borovszky-féle *Bács-Bodrog vármegye* című monográfia (1909) tesz említést a szenttamási Magyar Olvasókör létezéséről.)

A Polgári Magyar Olvasókör főként az operettekre összpontosított, míg a Szent Cecília R. K. Énekkar főként a népi színműveket helyezte előtérbe. Az Olvasókör operettjei igen kimagasló színvonalúak voltak.

Időnként a *Reggeli Újság* tájékoztatót a Polgári Magyar Olvasókör műkedvelő tevékenységéről, előadásairól. Mindössze néhány hónappal a második világháború kitörése előtt² írja a lap, hogy a szenttamásiak húsvétkor, az Ipartestület nagytermében a *Zsindelyezik a kaszárnya tetejét* című operettet láthatták. A cikk betekintést ad az akkori árviszonylatokba is, hiszen a körszék (1–2. sor) 25 dinárba, a 3–6. sor 20 dinárba, míg egy ülőhely 15, kettő 10 dinárba került, az állóhely pedig 7 dinárba. Jegyek elővételben Hauswirth Nándor kereskedőnél voltak kaphatóak, az előadás napján pedig az Ipartestületben.

A szenttamási Polgári Magyar Olvasókör viszonylag hosszú életű volt, s még a második világháború alatt is működött.

2. SZENT CECÍLIA R. K. EGYHÁZI ÉNEKKAR

Szenttamáson az 1930-as években viszonylag gyorsan kibontakozott a műkedvelő tevékenység, s 1934-ben megalakult a Szent Cecília R. K. Egyházi Énekkar is. Fő tevékenysége az ének- és dalkultúra fejlesztése és felvirágoztatása volt, de ugyanakkor, újabb lendületet adott a műkedvelésnek is. Idővel folyamatosan bővítették tevékenységüket egyrészt minőséges, jól éneklő, új tagok felvételével, másrészt egy műkedvelő zenekar megalapításával.

1935. március 28-án a *Reggeli Újság* hírben számolt be a Cecília énekkar megalakulásáról:

„Dudás Mihály kántor kezdeményezésére Szrbobránban is megalakult a Cecília egyházi dalegylet. A 48 tagú énekkar elnökévé Kuszli Dezsőt választotta. A tisztikar többi tagjai a következők: alelnök Gion Ferenc, pénztáros Pentz Kornél, titkár ifj. Barta Bálint, karnagy Dudás Mihály. A választmány tagjai: Sebők József, Kiss János, Podani Gyula, Kálmán István, Velesz Gábor, Süge János, Tojzán József és Molnár András. A három ellenőrző bizottsági tag: Andróczki Imre, Csizmár Béla és Gyertya Gábor.”³

A lap 1936. április 23-i számában pedig arról olvashatunk, hogy milyen szerteágazó volt az énekkar munkája: a kórus által szervezett kultúrdélutánon vígjátékok, dalok, nóták és szavakat kerültek műsorra.⁴

1937. február 26-án az énekkar közgyűlést tartott, amelyen új vezetőséget is választottak. A *Reggeli Újság* írja, hogy „az elnöki, titkári, pénztárnoki s karnagyi beszámolók után a felmentvényt megadták, majd az új vezetőség megválasztására került a sor. Egyházi elnök: Gärtner Mihály plébános, világi elnök ismét Kuszli Dezső lett, alelnök Gion Ferenc, titkár Bartha Bálint, pénztáros Pentz Kornél, karnagy Dudás Mihály. [...]Az egyesület további munkaprogramjaként az énekművelésen kívül, sorozatos, ingyenes kulturelőadások megtartását tűzte ki. Ezen felül még elhatározták, hogy az egyesület, bevételeinek nagy részét beruházásra fordítja.”⁵

Olyan időszaka volt ez a szenttamási műkedvelésnek, amelyben a szenttamási magyarság összefogással, fáradtságot nem kímélve dolgozott azon, hogy minél magasabb szintre emelje a kisváros kulturális életét. A *Reggeli Újság* egyik cikkében arról számolt be, hogy az egyesület asztalosai és szobafestői teljesen ingyen végzik a

1 A szrbobrání iparos ifjúság...*Délbácska*, 1923. január 16. 5. p.

2 Husvétkor a »Zsindelyezik a kaszárnya tetejét« című operettet adják elő Szrbobránban. *Reggeli Újság*, 1939 április 5. 8. p.

3 Egyesületi élet. *Reggeli Újság*, 1935. március 28., 7. p.

4 Szrbobrání hírek. *Reggeli Újság*, 1936. április 23., 7. p.

5 Szrbobrání hírek. *Reggeli Újság*, 1937. február 26., 8. p.

színpad felújítását, amit a közönség, község-szerte örömmel üdvözölt.⁶ Emellett, a tagság egyéb humanitárius célú önkéntes munkát is felvállalt. Például, arról is tájékoztatt bennünket a korabeli sajtó, hogy a Cecília énekkar női tagjai alapanyagokat gyűjtenek a gyermekkonyha részére.⁷

Nem volt hiány elismerésekben sem: a *Reggeli Újság* által megrendezett műkedvelői versenyen, 1937-ben, a népszínművek kategóriájában első díjat érdemelték ki a *Bor* című népszínművel. Egyébként az 1936–1937-es évadot tartják a két háború közötti szenttamási műkedvelés aranykorának.

A Cecília énekkar nemcsak Szenttamáson tevékenykedett: 1939-ben például részt vett a *Noviszádi Polgári Magyar Dalkör* negyvenéves jubiláris ünnepségén is.⁸

1931-ben a kórus 37 tagot számlált (24 lányt és 13 fiút), karmestere pedig Dudás Mihály kántor volt.

A Cecília énekkar 1934-ben
(Németh Dezső és Kiss Nándor gyűjteményéből)
Alsó sor közepe: Dudás Mihály és Pentz Kornél
Középső sor balról harmadik: Kiss (Gál) Erzsébet

3. A RÓMAI KATOLIKUS NŐEGYLET

1937-ben újabb egyesület alakult Szenttamáson, a Római Katolikus Nőegylet, amely tevékenységével élénkítette és gazdagította az ottani magyarság művelődési életét.

Tagsága kiemelt figyelmet fordított a szegény gyerekek megsegítésére is. A *Reggeli Ujság* 1938. június 7-i számában adta hírül az alábbiakat: „Nemrégiben alakult meg Szrbobránban a Római Katolikus Nőegylet, mely Kneffely Lajosné elnöknő vezetésével már is szép példáját adta áldásos munkásságának. Ugyanis, eddig nyolc elsőáldozó, elemi iskolás kislányt öltöztetett fel az elsőáldozás alkalmából.”⁹

4. A MŰKEDVELÉS INTÉZMÉNYES KERETEK KÖZÖTT

Az 1927-es februári Délbácskában olvasható a következő felhívás:

„Műkedvelők figyelmébe. Dr. Marton Sándor budapesti színházi ügynöksége S. H. S. állambeli képviselével Juhász Ferenc becskerekai hírlapírót bízta meg. Az összes műkedvelőket figyelmeztetik arra, hogy darabok előadása előadási joghoz van kötve, amely Juhász Ferentől megszerezhető. Az engedély nélküli előadások a szerzői törvénybe ütköznek.”¹⁰

6 Szrbobráni hírek. *Reggeli Újság*, 1935. január 15., 8. p.

7 Szrbobráni hírek. *Reggeli Újság*, 1935. december 4., 8. p.

8 Husvétkor a »Zsindelyezik a kaszárnya tetejét« című operettet adják elő Szrbobránban. *Reggeli Ujság*, 1939. április 5., 8. p.

9 Szrbobráni hírek. *Reggeli Ujság*, 1938. június 7., 6. p.

10 *Műkedvelők figyelmébe. Délbácska*, 1927. február 20. 2.p.

A közlemény Dr. Marton Sándor budapesti színházi ügynökségének hivatalos tájékoztatása, amelyben arról értesítik a műkedvelő színjátszó társulatokat, hogy az S. H. S. állam (a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság) területén Juhász Ferenc becskereki újságíró képviseli az ügynökséget. A felhívás célja annak tudatosítása, hogy minden színpadi mű előadása előadási joghoz, vagyis hivatalos engedélyhez kötött. Ezt az engedélyt az adott területen kizárólag Juhász Ferentől lehet beszerezni. A közlemény egyúttal figyelmeztetésként is szolgál: az engedély nélküli előadások a korabeli szerzői jogi törvény megsértését jelentik, és jogi következményekkel járhatnak.

Ez az újságban megjelent hír jól tükrözi a két világháború közötti időszak kulturális és jogi szemléletét, amikor a szerzői jog védelme már a műkedvelő színjátszás szintjén is érvényesült. A felhívás tehát nemcsak adminisztratív jellegű közlemény, hanem a korszak kulturális szabályozásának egyik jellemző példája is, amely a szerzői jogi tudatosság terjedését bizonyítja.

5. A SZENTTAMÁSI MŰKEDVELÉS VEZETŐ EGYÉNISÉGEI

Dobos János

Az első világháborút követően Dobos János akkori szenttamási lakos volt az, aki lelkes és fáradhatatlan munkájával a szenttamási műkedvelők útját egyengette. Ő mindenből aktívan kivette a részét: ha kellett rendezett, időnként szerepelt, de díszleteket is tervezett.

dr. Lőrincz János

Dobos János nyomában tűnt fel dr. Lőrincz János agglegény ügyvéd, aki a szenttamási magyarság művelődési életében vezető szerepet töltött be. Ő volt a szenttamási Polgári Olvasókör elnöke. A két világháború között számtalan színdarabot rendezett. A második világháború folyamán is rendezett még, s a *Reggeli Ujság*¹¹ beszámolója szerint 1941-ben nagyszerű operettet állított színpadra.

1920-ban orvos édesapjával együtt véresre verték a szerbek, minek következtében édesapja lenyomorodott. A királyság idején nem dolgozhatott teljes jogkörű ügyvédként, csak ügyvédjelöltként, szerb ügyvédek mellett. Önálló ügyvédi munkára csak 1940 végén kapott jogot. 1940-ben tartalékosként mozgósították, 28 napig szolgált, s minden nap az utcát söpörtették vele. Mindig is büszkén vallotta magyarságát, s 1941 áprilisának elején a nemzetőrség szervezésében is részt vett. Háza Szenttamáson a Horváth hordókészítővel átellenben, a mai Sveti Sava és Žarko Zrenjanin utca sarkán állt, míg irodája az ún. Subić- házban volt. Világháborús törzskari tisztként szerelt le. Az 1944–1945-ös szenttamási magyarirtás vértanújaként vesztette életét. 1944 őszén hajadon hűgával és a Lestár meg a Kuszli családokkal együtt, a menekülteket szállító utolsó kocsikaravánnal Magyarország felé tartott. Útközben szerb fegyveresek fogták el, kifosztották, és ismeretlen irányba elhurcolták. Örökre nyoma veszett. Özvegy édesapját és testvérét előbb kiűzték a házukból, majd az országból is kitoloncolták. Házát kifosztották, államosították, majd évtizedeken át rendőrök lakták. Dr. Lőrincz János leszármazott nélkül halt meg.

Pentz Kornél

Pentz Kornél 1895-ben született Zomborban. Szorosan dr. Lőrincz János mögött tűnt fel ő is. Azon fáradozott, hogy a szenttamási műkedvelést minél magasabb szintre emelje. Először díszlettervezőként szerepelt, majd nem sokra rá rendezni is kezdett.

Az aranyműves mesterséget Budapesten tanulta ki. Néhány évig édesapja mellett dolgozott, majd 1926-tól kezdve önállósodott. Az első világháború ideje alatt segédszolgálatos volt. Pentz Kornél a két világháború közötti időben a szenttamási művelődési élet kimagasló szervezője és mecénása volt. Színdarabokat rendezett: hatvan magyar színielőadásnak volt a rendezője, és saját darabjaival is sikert aratott. A rendezés mellett díszleteket is készített, jórészt saját költségén. A Cecília énekkar pénztárosa volt. Jómódban élt, de sohasem nősült meg. Életét templomi énekkari énekléssel és kiváló amatőr színrendezői tevékenységgel töltötte ki.

Halálának okáról az az anekdota keringett, hogy azért kellett meghalnia, mert udvarában aranykincseket ásvat el. Háza az akkori Forgách-féle üzlet mellett volt, (ma ott egy vaskereskedés áll). Házát egy féllábú partizán harcosnak ítélték oda, akinek felesége még sokáig lakta. Egyik alkalommal kiszáradó gyümölcsfát szedtek ki a kertjében, melynek törzse alatt, egy befőttesüvegben, aranykincset találtak. A kincsre nem tudtak vigyázni, összevesztek rajta.

11 *Másodszor is nagy sikert aratott Szrbobrában a Mit susog a fehér akác. Reggeli Ujság, 1941. február 7., 11. p.*

1944 őszén házából szerb fegyveresek hurcolták el. Előbb kegyetlenül verték és kínozták, majd ismét előállították, végül pedig nyomtalanul eltűnt. Nevét a szenttamási római katolikus templom toronyórája őrzi, amelynek ingyenes karbantartója volt. A nép körében az járta abban az időben, hogy a szerb konkurencia keze lehet Pentz eltűnésének hátterében. Név szerint is emlegették távolabbi szomszédját, Savo borbélyt, aki miután másodszor is elvezették, kárörvendően kijelentette: „Ezt az embert többé nem látjátok.” Žarko Lekić órás is gyanús volt, hiszen lázasan kutatott Pentz aranyai után, és konkurense is volt.

Pentz Kornél Gion-tükrében

Gion Nándor Lusztig Kornél nevű prózahősének nevét a Vajdaságban a zsidók által viselt Lusztig családnévből és a helyi katolikus közösségi életben (kórusban, színjátszó egyesületben) élen járó, majd a jugoszláv partizánok által, magyarsága miatt megölt Pentz Kornél órás-ékszerész keresztnévéből rakta össze.

Pentz Ferenc

Pentz Ferenc is rendezett néhány darabot, de nem tartozott a legjelentősebb rendezők közé. Feltehetően tanítóként dolgozott.¹² A *Reggeli Újság* egyik 1936-os számában írta, hogy az Első Magyar Önszegélyző és Hitelszövetkezet közgyűlésén a jegyzőkönyvet vezette.¹³

Pentz Ferenc gyászjelentése a halálának 25. évfordulójára

Magyar Szó, 1983. június 26.

Major Oszkár

Dr. Major Oszkár szakmáját tekintve ügyvéd volt, mint ahogy erről a *Délbácska* 1924. december 28-ai számában hírt is adott: „Dr. Major Oszkár sikerrel tette le az ügyvédi vizsgát a novisadi ügyvéd-vizsgáztató bizottság előtt.” Aktívan részt vett az akkori politikai életben is, sőt saját listája is volt a választásokra.¹⁴ Ügyvédi irodával is rendelkezett.¹⁵ A hitközség életéből is kivette a részét.¹⁶ Nem volt igazán közkedvelt személy.¹⁷ Magánéletéről nem sokat lehet tudni, viszont a *Délbácska* 1927. augusztus 18-ai számában, a *Házasság* rovatban a következő sorok olvashatóak: „Dr. Major Oszkár srbobrani ügyvéd tegnap vezette oltárhoz Csantaviren Tóth Bagi Gizella urleányt.” 1935-ben öngyilkos lett, s arról a *Reggeli Újság* is hírt adott:

¹² Szrbobránból elhelyezik a magyar tanítót és helyébe szerbet neveznek ki a magyar iskolába. *Délbácska*, 1927. szeptember 25., 2. p.

¹³ Új tisztikart választott a szrbobráni Első Magyar Önszegélyző és Hitelszövetkezet. *Reggeli Újság*, 1936. április 1., 10. p.

¹⁴ Szrbobrában félre akarják vezetni a magyarokat. *Délbácska*, 1927. október 21., 2. p és A novisádi kerület listavezetői. *Délbácska*, 1927. október 28., 3. p

¹⁵ Új ügyvéd Szrbobranban. *Délbácska*, 1925. január 13., 3. p.

¹⁶ Tizezrek jelenlétében szentelték fel vasárnap Jugoszlávia egyik legszebb katolikus templomát Csantaviren. *Délbácska*, 1929. november 12., 2. p.

¹⁷ A szrbobráni községi bíró a vádlottak padján. *Délbácska*, 1928. október 30., 5. p.

Reggeli Ujság, 1935. május 15. (4. p.)

Major Oszkár főként az ügyvédi és politikai életben töltött be jelentősebb szerepet, rendezői munkásságát a *Bokréta* almanachon kívül sehol nem említik.

6. AZ ELŐADÁSOK

A *Bokrétában* olvasható, hogy Szenttamáson 1919 és 1931 között 45 színdarab került színpadra. A legkedveltebb műfaj a népszínmű volt, amelyből összesen 23-at rendeztek meg. Azt követi a vígjáték, amelyből 10 került színpadra, továbbá 8 bohózat, 2 vallási tárgyú darab, valamint 1–1 színmű és operett. Kabaréestekből sem volt hiány.

Néhány előadásról, amelyek a *Bokréta* szerint nagy sikert arattak (1919– 1931):

¹⁸A KINTORNÁS CSALÁD. Népszínmű. 3 fv.

1922. december 26., 31.

Írta: Tóth Ede

Szervező: szrbobráni Iparos Ifjúság

¹⁹AZ IGMÁNDI KISPAP. Népszínmű 3 fv.

Írta: Berczik Árpád

1923

Szervező: szrbobrani Iparos Ifjúság

Helyszín: Ipartestület

Szervezés célja: Az ipartestület harangjainak cseréje

²⁰CIGÁNY PANNA. Énekes népszínmű

Írta: Almási Tihamér

1923

18 A szrbobráni iparos ifjúság..., *Délbácska*, 1922. december 22., 4. p.

19 Műkedvelő előadás. *Délbácska*, 1923. december 23., 4. p.

20 A „Cigány Panna“ Szrbobranban. *Vajdaság*, 1923. február 7., 3. p.

Szervező: Ipartestület

Rendező: Dobos János

Szereplők: Dudás András, Rác József, Horváth Dezső, Csizmár Lajos, Zóni Katica, Kiss Olgica, Dudás István, Kurfis Miklós, Baranyai Pál, Knyeskó János, Horváth Gyula, Pástyi István, Gaál Mariska, Szeiler Rézike, Horváth Pál, Lestár Etelka, Asbóth Teréz, Gáspár Pál, Pavlity Juliska, Fazekas Ferenc, Pentz Kornél, Paracki József, Gavlik Teruska, Tojzán Lajos.

Súgó: Szeiler Károly.

²¹ÁRVÁCSKA. Operett. 3 fv.

1925. június 19.

Írta: Bús-Fekete László.

Szervező: szrbobráni Iparos Ifjúság.

Szereplők: Brasnyó Sándorné, Grünberger Teca, Sziller Rézike, Baltz Elemér, Brasnyó Sándor, Gunics Béla, Horváth Pál, Vrecser Mancika, Guttmann Magda, Guttmann Ilonka, Kemencés Matild, Vargity Aladár, Kuszli Mucus, Horváth Ferenc, Kadvány Ferenc, Újvári Mihály és Lestár Ferenc.

Zongorán kísér: Guttmann Erzsébet.

Az említett előadások listája még a következő előadásokkal bővíthető: *Cigány, Asszonyok bűne, Uzsai gyöngy, Halász szeretője, Szilaj Kata, A vereshajú, Amit az erdő mesél, Falurossza, Betyár kendője, Ördög mátkája, A titok, Gyimesi vadvirág, Vén bakancsos és fia a huszár, Tolonc, Vén gazember, Sári néni, Kormánybiztos, Magdolna, Lourdesi pásztorlány.*

Előadások 1931 után:

²²„NEM ÉLHETEK MUZSIKASZÓI NÉLKÜL“. Vígjáték

Írta: Móricz Zsigmond

1931

Szervező: szrbobráni római katolikus ifjúság, a szegény iskolás gyerekek felruházására

Helyszín: Kiss Antal kocsmája

Rendező: Pentz Kornél

²³CSIKÓS. Népszínmű

Írta: Szigligeti Ede

1934

Rendező: Pentz Kornél

²⁴A VÉN BAKANCSOS ÉS FIA A HUSZÁR

Háromfelvonásos népszínmű

1935

Helyszín: Kiss Antal vendéglője

Szervező: a szrbobráni ifjúsági műkedvelők

Szereplők: Molnár Lajos, Rencsár István, Jószt Rózsika, Lévai Kató, Dönci Márton, Bergel Juliska, Szalai Margitka, Alföldi Borika, Simonyik István, Kuszli János, Lévai Mihály, Tolnai András, Dobrotka Lajos, Jószt Mancika, Csibri János

Súgó: Horváth Tamás

Bevétel felhasználása: a szegények felruházására

21 Műkedvelő előadás Szrbobránban. *Délbácska*, 1925. június 18., 3. p.

22 A szrbobráni római katolikus ifjúság műkedvelő előadása a szegény gyermekek felruházásának javára. *Reggeli Ujság*, 1931. december 29., 8. p.

23 Szrbobráni hírek. *Reggeli Ujság*, 1934. március 30., 5. p.

24 A vén bakancsos és fia a huszár- Műkedvelői előadás Szrbobránban. *Reggeli Ujság*, 1935. november 21., 6.p.

Megjegyzés: A forrás kiemeli Molnár Lajos kiemelkedő alakítását és a szereplők buzgóságát, amellyel művészi színvonalra törekedtek.

²⁵ARANY IGAZSÁG. Énekes népszínmű

Írta: Lukács István

1935

Szervező: a szrbobráni katolikus ifjúság műkedvelő gárdája

Rendező: Pentz Kornél

Szereplők: Erdélyi Juliska, Hausvirth Nándor és Dudás Mihály

Az énektanár: Dudás Mihály kántor

²⁶PIROS BUGYELLÁRIS. Népszínmű

1935

Írta: Csepreghy Ferenc

Szervezés célja: a Cecília Énekkar egyházi színpadának felszerelése

Helyszín: Ipartestület nagyterme

Rendező: Pentz Kornél

Szereplők: Dudás Mihályné, Lukács Vendel, Vojnics József, Dudás Jusztika, Bálizs Rózsika, Dudás Vilma, Gaál Pannika, Süge Gizella és Bálizs Mariska, Csizmán Béla, Kiss Jani, Tojzán Sándor, Simonyik István, Hodonoczi Sándor, Kuszli János, Knyeskó Mihály, Kiss Gyula, Puhalák Ignác, Vojnits Sándor, Gaál Sándor, Csordás Lajos, Tolnai András, Pozsár Ferenc és Géza.

²⁷A LEGÉNY BOLONDJA

Írta: Koródi Péter

1936

Szervezés célja: a Cecília énekkar részére való gyűjtés

Helyszín: Jojics Vendéglője

Rendező: Pentz Kornél

Szereplők: Csordás Lajos, Hodonoczi Sanyi, Kuszli János, Molnár Lajos, Gaál Sándor, Vojnich Sándor, Gion Mátyás, Gaál Géza, Bernáth Arnálka, Nacsa Gizella, Simonyik István, Csibri János, Süge Gizike, Gyertya Mancika, Csordás Gizike, Kiss Gyula, Puhalák Ignác, Tóth Ilonka, Zóki Franciska, Bálindt Teruska, Gálík Etuska, Kiszélák Anica, Bergel Irénke

Súgó: Lestár Ferenc

Az énektanár: Dudás Mihály kántor

²⁸PÉTERKE MOSTHÁJA. Népszínmű

Írta: Létmányi Istvánnak (Czakó Tibor)

1938

Helyszín: Ipartestület, a Cecília kórus javára

Rendező: Pentz Kornél

Szereplők: Peczené Tóth Terka, Dudás Jusztika, Bálindt Teruska, Tojzáné Dudás Vilma, Kiszélák Anica, Balanek Magda, Blazsanyik Katica, Schleif Etelka, Dudás Mihály, Andróczi Péter, Gaál Géza, Hugyik Sándor, Tóth Sándor, Léderer József, Brasnyó Gyula, Velez Lajos, Brasnyó János, Kecskeméti Mihály, Gaál Sándor, Kiss Károly

Súgó: Vojnits Sándor

25 Szrbobránban pünkösdkor előadják az Arany igazságot. *Reggeli Ujság*, 1935. május 31., 6. p.

26 A Piros bugyelláris Szrbobránban. *Reggeli Ujság*, 1935. december 25., 9. p.; Páratlan érdeklődés nyilvánult meg a „Piros bugyelláris” karácsonyi előadása iránt Szrbobránban. *Reggeli Ujság*, 1935. december 29., 13. p.

27 A Legény bolondja Szrbobránban. *Reggeli Ujság*, 1936. március 21., 9. p.; Beérkeztek a legjobbak közé, a szrbobrani magyar műkedvelők. *Reggeli Ujság*, 1936. április 16., 8. p.

28 Vajdasági író népszínművét adják elő húsvétkor a szrbobráni műkedvelők. *Reggeli Ujság*, 1938. Április 1., 9. p.

²⁹ZSINDELYEZIK A KASZÁRNYA TETEJE. Operett

Írta: Erdélyi Mihály

1939. április 2.

Szervező: szrbobráni Magyar Polgári Olvasókör

Rendező: Lőrincz János

Szereplők: Miló Ferenc, Újvári Ilonka, Blazsanyik Katica, Fehér István, Tóth Sándor, Dönczi Márton, Kiszelák Anica, László Feri, Gaál Pannika, Gaál Sándor, Nagy Józsi, Nagy Gyuri, Gaál Géza, ifjú Blazsanyik Géza, Velez Lajos, Gertner Józsi, Fehér Lajos. Görlök: Szuhamei Ilonka, Sleif Etelka, Gyertya Manci, Gion Etelka, Bálint Teruska, Kalmár Jucika, Kalmár Irénke és Kalmár Rózsika.

A tánctanár: Kántor László

³⁰MIT SUSOG A FEHÉR AKÁC. Operett 3 fv.

Írta: Erdélyi Mihály

1941.

Szervező: szrbobráni Magyar Polgári Olvasókör

Rendező: Lőrincz János

A legnagyobb visszhanggal rendelkező előadások: a *Mit susog a fehér akác*, *Péterke Mostohája* és a *Zsindelyezik a kaszárnya tetejét*.

A szenttamásiak repertoárja igen hasonló volt a temeriniekéhez és a verbásziakéhoz, ennek ellenére nagy örömmel jártak egymáshoz vendégszerezni. Szenttamásra nem csak a temeriniek jöttek, hanem még a topolyaiak is.

Kabaréest:

1938 pünkösd vasárnapján kabaréestet rendeztek a szenttamási műkedvelők az Ipartestület nagytermében. Az esten a Cecília kórus gondoskodott a jó hangulatról, Pentz Kornél, majd Dudás Mihály vezényletével. Ezen az esten a műkedvelők több bohózatot is bemutattak: *A csúnyák*, *Kolumbusz tojása*, *Uraim nősüljünk*, *A sárkány*, *A frakk*. E bohózatokat főként újoncok adták elő: Balanek Magda, Bálint Teruska, Blazsanyik Katica, Kiszelák Anica, Rötnek Irénke, Schleif Etelka, Brasnyó Gyula, Gaál Géza, Kecskeméti Mihály, Kiss Károly, Léderer József, Miló Ferenc, Tóth Sándor, Velez Lajos és Vojnich Sándor, aki egyben a sűgő szerepét is végezte. A kabaréestet táncmulatság követte.³¹

Egyházi bemutatkozás:

A szenttamási római katolikus egyház nagyheti szertartásain az akkor még fiatal alapítású Cecília énekkar 54 tagú kórusával is közreműködött, Dudás Mihály karnagy vezetése mellett. Virágvasárnap és nagypénteken a Passiót adták elő.³²

Ünnepek:

Az 1928-as *Délbácskában* olvasható Berecz Kálmán cikke, amelyben arról számol be, hogy Szrbobránban is rendeztek farsangi bálát, a bálon pedig a mulatozáson kívül egyéb események is történtek a Szenci-féle vendéglőben:

„Tojzán István mostanában beöltöztetett rendőrvetető s miután ott a fiatalság mulatozását jó ideig nézte egyszerre csak kihívta az ott tisztességesen és józanul mulató Keczei Ferenc soffört a vendéglő udvarába. A kiszólitott fiatalember mit sem sejtve gyanútlanul kiment a rendőrvetető után a vendéglő udvarába, ahonnan kis vártatva dagadt képpel, a bal szeme környékén tenyérnyi lilakék foltokkal tért vissza, vette a kalapját, nagykabátját és elment haza.”³³

²⁹ „Zsindelyezik a kaszárnya tetejét“ forró sikere Szrbobránban. *Reggeli Ujság*, 1939. április 14., 8. p.

³⁰ Másodszor is nagy sikert aratott Szrbobránban a *Mit susog a fehér akác*. *Reggeli Ujság*, 1941. február 7., 8. p.

³¹ Jól sikerült kabaréestet rendeztek a szrbobráni magyar műkedvelők. *Reggeli Ujság*, 1938. június 10., 8. p.

³² Szrbobráni hírek. *Reggeli Ujság*, 1934. március 30., 5. p.

³³ Hogyan megy a farsangi bál Szrbobránban? *Délbácska*, 1928. február 22., 3. p.

1936 szilvesztere alkalmából a szenttamási műkedvelők az Ipartestület nagytermében alkalmi estet rendeztek. Fellépett a Cecília énekkar műkedvelő gárdája, akik három egyfelvonásos vígjátékot adtak elő, az említett énekkar pedig elénekelte a *Reggeli Ujság* nótapályázatának nyertes dalait is. Az énekkart Dudás Mihály készítette fel, s ő is vezényelte. A vígjátékok mellett Molnár Lajos előadta a *Janó szerencséje* című monodrámát. Az ünnepség keretein belül tombolára is sor került. Az eseményt Pentz Kornél, Lestár Ferenc és Dudás Mihály rendezték.³⁴

7. VENDÉGSZEREPLÉSEK SZRBOBRÁNBAN ÉS A HELYIEK VENDÉGSZEREPLÉSEI A KÖRNYEZŐ TELEPÜLÉSEKEN

Több korabeli sajtóbeszámoló is született arról, hogy a szrbobráni műkedvelők játszották előadásukat más településeken is, és ők is fogadtak vendéggjátékokat. Olvasható a *Reggeli Ujság* egyik számában az, hogy a temerini Iparos Dalárda műkedvelő színjátszó együttesét fogadják Szenttamáson. A cikk hangsúlyozza, hogy a nehéz gazdasági körülmények ellenére a délvidéki magyar közösségek – különösen Szrbobrán magyarsága – jelentős kulturális aktivitást tanúsítottak. A helyi társadalom elismeréssel fogadta a különböző műkedvelő csoportok, például a sztaribecseji Szent Ferenc harmadrend és a temerini Iparos Dalárda előadásait.

A szöveg³⁵ külön kiemeli Kiss Antal szrbobráni vendéglős szerepét, aki 1930. augusztus 25-re meghívta a temerini együttest *A gyűrűs zsidó* című háromfelvonásos népszínmű előadására, amelynek bevételét jótékony célra, a szegény iskolás gyermekek téli ruháztatására ajánlotta fel. A cikk tanúsága szerint a kulturális események nemcsak szórakoztató, hanem közösségmegtartó és szociális szerepet is betöltöttek, elősegítve a magyar identitás megőrzését az akkori délvidéki viszonyok között.

A beharangozót a *Temerini Ujságban* is lehetett olvasni:³⁶

„Múlt héten számoltunk be arról, hogy a TSK műkedvelő együttesét sorozatos vidéki vendégszereplésre hívták meg. Most arról értesülünk, hogy az Iparosdalárda népszínmű együttesét Szrbobránba hívták meg vendégszereplésre, ahol a nagy sikert elért Gyűrűszsidó

c. népszínművet fogják előadni, a vendégszereplés már perfektuálva van, csak a dátum nincs még megállapítva. Valószínűleg augusztus második vasárnapja.”

Később a *Temerini Ujságban*³⁷ a sajtóviesszhangot is lehetett olvasni. A Gyűrűs zsidó című népszínmű szrbobráni előadásáról a sajtó rendkívül pozitívan számolt be. A beszámoló kiemeli, hogy a temerini Iparosdalárda műkedvelőinek vendégszereplése nagy sikert aratott a zsúfolt nézőtér előtt, a közönség folyamatos tapsokkal jutalmazta a teljesítményt, és szinte minden jelenetet megismételtetett. Különösen Tényi Károly cím- és Schöner Terus, Hornyik Etus, valamint Somosi István szereplését méltatták, a felvonásközökben előadott magyar nótáikért is lelkes ünneplést kaptak. A kritika hangsúlyozza, hogy az előadás vendégszereplése Temerinnek újabb elismerést és dicsőséget hozott, miközben a szereplők teljesítménye példaértékűen járult hozzá a közönség kulturális élményéhez.

A Mágna Miska című operett Szrbobráni bemutatóját a délvidéki sajtó vendéglőadásként tette említésre, kiemelve a Temerinben már korábban négyszer óriási sikerrel játszott előadás érkezését. A szrbobráni önkéntes tűzoltótestület meghívására a TTC műkedvelő együttese június 5-én este nyolc órakor az Ipartestület székházában mutatta be az operettet. A beszámoló hangsúlyozza, hogy az előadás iránt nemcsak Szrbobránban, hanem a környékbeli településeken is jelentős érdeklődés mutatkozott, ami a helyi és a vendég közönség elismerését jelzi.³⁸

A sajtó pozitívan értékelte a TTC műkedvelőinek teljesítményét, és a közlemény külön kiemelte, hogy a vendéglőadás újabb elismerést jelent a délvidéki műkedvelő mozgalom számára. A beszámoló példaként szolgál arra, hogy a vendéglőadások hozzájárulnak a helyi kulturális élet dinamizálásához, a közösségi identitás erősítéséhez, valamint a magyar nyelvű színjátszás népszerűsítéséhez a kisebbségi környezetben. A sajtó megfogalmazásából kiderül, hogy az esemény nemcsak szórakoztató, hanem presztízsnövelő szerepet is betöltött a közönség számára, és a vendéglőadók részvétele a helyi műkedvelő mozgalom sikerének újabb mérföldkövét jelentette.

34 Kitűnően sikerült a szilveszter est Szrbobránban. *Reggeli Ujság*, 1937. január 4., 6. p.

35 Szrbobráni közönség szeretettel várja a temerini Iparos Dalárda műkedvelőit. *Reggeli Ujság*, 1935. augusztus 21. 8.p.

36 A gyűrűszsidó Szrbobránban. *Temerini Ujság*, 1935. július 21. 5. p.

37 A gyűrűszsidó Szrbobránban. *Temerini Ujság*, 1935. szeptember 1. 2. p.

38 Mágna Miska Szrbobránban. *Temerini Ujság*, 1932. május 29. 2. p.

8. SAJTÓVISSZHANGOK

Az 1935-ben bemutatott *A Vén bakancsos és fia, a huszár* című háromfelvonásos népszínmű szrbobráni műkedvelő előadását az írott sajtó részletesen méltatta. A beszámoló kiemelte a szereplők felkészültségét és buzgóságát, valamint az előadásra fordított energiát, amely a színvonal emelését szolgálta. Különösen Molnár Lajos teljesítményét emelték ki, de a kritika dicsérte a többi fő- és mellékszereplőt is, köztük Rencsár Istvánt, Jószt Rózsikát, Lévai Katót és Dönci Mártont, valamint a kisebb szerepeket alakító társakat. A sűgásért felelős Horváth Tamás munkáját is kifogástalanul végezte.

A cikk hangvétele elismerő és támogató, a sajtó hangsűlyozza a közösségi összefogás és a műkedvelő mozgalmak fontosságát, valamint az előadás jótékony célját: a bevételt a szegény gyermekek felruházására fordítják. A közlemény példája arra is rávilágít, hogy a két világháború közötti délvidéki magyar sajtó nem csupán tájékoztatott, hanem aktívan részt vett a közösségi kulturális események népszerűsítésében, ezzel is erősítve a magyar identitás és kulturális élet fenntartását kisebbségi környezetben.³⁹

Az 1939-ben bemutatott *Zsindelyezik a kaszárnya tetejét* című operett sajtóvisszhangja is rendkívül pozitív volt. A beszámoló hangsűlyozza, hogy a fűszerepeket a helyi közösség legtehetségesebb műkedvelői alakították, a kisebb szerepek betöltői pedig biztos kézzel járultak hozzá az előadás sikeréhez. Kiemelték Milo Ferenc, Újvári Ilonka, Blazsanyik Katica, Tóth Sándor, Fehér István, Gaál Pannika, László Ferenc és Kiszek Anica teljesítményét, de a kritika dicséretét élvezték a kisebb szereplők is. A sűgásért felelős Ojncics Sándor munkáját kifogástalannak ítélték, a táncokat pedig Kántor László magas színvonalon tanította be.⁴⁰

A közlemény külön hangsűlyozza a közönség lelkesedését, amely bűsleges tapsban nyilvánult meg, jelezve, hogy az előadás nemcsak szórakoztató, hanem kulturális is jelentűs esemény volt a város életében.

A szrbobráni katolikus műkedvelők Péterke mostohája című népszínmű előadását a h sajtó rendkívül elismerűen értékelte. A beszámoló hangsűlyozza, hogy a közönség vasárnap este zsűfolásig megtöltötte az Ipartestület nagytermét, ami a műkedvelők iránti bizalom jele volt. A kritika kiemelte, hogy a szrbobráni gárda minden előadásán méltónak bizonyul e bizalomra, és a magas színvonal fenntartása odaadó, lelkiismeretes munkát igényel. A sajtó különös figyelmet szentelt a szereplők teljesítményének, hangsűlyozva, hogy a kisebb szerepekben játszó Dudás Jusztika, Tojzánne Dudás V., Kecskeméti M., Gaál Géza és Bugyik Sándor alakítása is jelentűsen hozzájárult az előadás sikeréhez. A cikk rávilágít, hogy a műkedvelű egyűttes értéke nem egy vagy két kiemelkedű szereplű teljesítményén, hanem az egész szereplűgárda átlagos színvonalán múlik. A vezetű szerepeket Peczel, Tóth T., Ludás Mihály, Bálint Teruska és Andrűczky Péter alakították, akik precíz játűkukkal tűntek ki, míg a kiemeltű szerepeket Léderer Jűzsef, Tóth Sándor, Gaál Sándor, Velez Lajos, Brasnyó János, Kiszek Anica, Bálintok Magda, Schleif Etelka, Blazsanyik Kató, Brasnyó Gyula, Gaál Géza, Schleif János és Kiss Károly töltötték be. A sűgásért Horváth Tamás felelt, aki szintén a közönség tapsát élvezte.

A kritika⁴¹ kiemelte Pentz Kornél rendezű munkáját, hangsűlyozva ötletességét, újszerű rendezűi megoldásait és odaadó, lelkiismeretes munkáját, amelynek köszűnhetően a szrbobráni műkedvelűk előadásai nemcsak a helyi közönséget vonzották, hanem vendűgeket is Novisádról. A sajtó külön értékelte a darab irodalmi és zenei értékeit: Létmányi István szűvegét, Janesuskó Gábor zenéjét, valamint a népi jellegű muzsikás-nótás elemek precíz interpretációját.

39 *A vén bakancsos és fia a huszár*– Műkedvelűi előadás Szrbobrában. Reggeli Ujság, 1935. november 21., 6.p.

40 *Zsindelyezik a kaszárnya tetejét*“ forró sikere Szrbobrában. Reggeli Ujság, 1939. április 14., 8. p.

41 Kitűnűen játszottak a szrbobráni műkedvelűk a Péterke mostohája bemutatóján . Reggeli Ujság, 1938. Április 20., 9. p.

9. A MŰKEDVELŐKRŐL

A Kolduskisasszony szereplői gárdája
(ifjabb Blazsanyik Géza gyűjteményéből)

*első sor: Kecskeméti Mihály, Schleif József, Kiss Károly, Kőszegi Pál, Blazsanyik Géza, ifj. Schleif János, Baranyi Palika, Lukó István
második sor: Horváth György, Gaál Sándor, Hugyik Sándor, Velez Lajos, Andrócki Péter, Malatin György, Malatin András, id. Schleif János
harmadik sor: Gion Etelka, Bálint Teruska, Kiszalák Anica, Pentz Kornél rendező, Lassay Jusztina, Blazsanyik Katica, Schleif Etelka, Gyertya Mancika
negyedik sor: Gaál Géza, Léderer Piroska, Bálizs Terike, Kálmán Rózsika, Tóth Sándor, Brasnyó János*

Lestár Etelka

Kovács Vilmos felesége volt, három gyermek édesanyja (két fia és egy lánya volt). Háziasszonyként tevékenykedett. Férje, Vilmos nyom nélkül eltűnt, őt és gyermekeit pedig kiűzték a házukból.

Csányi Ida

Magáról Csányi Idáról annyi tudtam meg, hogy külföldre költözött, de nem tudni pontosan, hogy mikor. Viszont a szenttamási Csányi-sarok mint fogalom az ő családjának a nevéhez köthető.

Baranyi Pál

Baranyi Pál foglalkozását tekintve asztalosmester, valamint tűzoltó volt. Nős férfi volt, gyermekeinek száma nem ismeretes.

Kraszulyák Antal

1904-ben született. Kraszulyák István (adatközlő) apjának testvére. Foglalkozását tekintve borbély volt. Abban az időben a borbélyok munkakörébe tartozott még a foghúzás is. Mindemellett hegedűórákat is adott.

Adatközlőm egyik előadásnak a cselekményszálát is megjegyezte, amelyben Kraszulyák Antal szerepelt: két öreglány fiú testvére városba ment tanulni. A lányok csak küldték a pénzt, de a fiúnak sosem volt elég. Így hát a nővérek egyszer elmentek megnézni, hogy vajon hová költi öccsük a pénzt. Hát volt is mit látniuk, minden nap különféle multságokat szervezett.

Antal csak hajadon legényként színészkedett, hiszen amikor feleségül vette földvári származású nejét, az nem helyeselte a színészkedést, így csakhamar fel is hagyott vele.

1/10/11

Sebők József

Foglalkozását tekintve cipézmester volt, aki az 1927-es választásokra Szenttamáson megalapította a magyar pártot. Magyarságának vállalása miatt a szerbek folyamatosan üldözték. 1944 októberének végén fiatal, fegyveres szerb partizánok hurcolták el, s nyomtalanul eltűnt.

Sebők József
(Forrás: Szennyes diadal)

Sziller Károly

Foglalkozását tekintve bádogosmester volt, feleségével együtt gyűjtőtáborba vitték, s attól kezdve semmit nem lehetett tudni róluk.

Lestár Ferenc

Lestár Ferenc községi jegyzőként tevékenykedett, végzettségét tekintve jogász volt, és politikával is foglalkozott. Nős volt. Nejével és két kiskorú leányával hajlékát és vagyonát hátrahagyva, a megtorlások elől elmenekült Magyarországra.

Dudás Mihály

Dudás Mihály a szenttamási római katolikus templom kántora volt. Felesége korábban meghalt, két fiuk született. 1944 őszén bevonult a honvédséghez, az MP és a DMKSZ politikai pártok tagja volt.

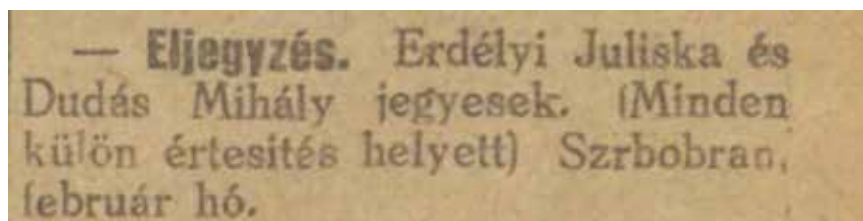
Horváth Ilona *Filléres emlékeim* című önéletrajzában is olvasható néhány információ Dudás Mihály kántorról. Ilona és testvére gyámja⁴² Dudás Mihály lett, s őket korábbi ismeretség kötötte egymáshoz: a kántor Ilona anyai nagyszüleihez lakott közel (Ilona nagyapjának halálakor külön arra az alkalomra írt temetési éneket). A két család nagyon jó viszonyt ápolt egymással. Ilona visszaemlékezésében a többi között ezt írta: „*Gyámunk tanult ember volt, abban az időben magyar ember nagyérettségivel Szenttamáson ritka volt, mint a fehér holló. Verbáson végezte el a nyolcosztályos gimnáziumot úgy, hogy „napokat evett” jómódú német családnál. Ez azt jelentette, hogy mindennap másik családhoz osztották be ebédre. Elterjedt szokás szerint a tanult férfiak akkoriban gazdag parasztlányokat vettek feleségül, akik húsz-harminc hold földet hoztak hozományba, és így mindjárt biztosítva volt a megélhetés. Dudás Mihály, mint Petőfi elbeszélő költeményében János vitéz, beleszeretett a falu árvájába. Az árva kislányt a gyermektelen szenttamási kántorcsalád fogadta örökbe. A hitközségnek takaros kántorlakása volt a mai Liszt Ferenc utcában. Mihály a kántorságot apósától vette át. Mély tenor férfihangja volt, betöltötte az egész templomot. A dalárda énekkarát is vezette. Abban az időben még reggel tartották a szentmiséket. Minden reggel kántorizált a misén, aztán ment a hivatalába; emlékezetem szerint valamelyik Gavanski gabonafelvásárló irodában dolgozott. Első gyermekük, Tibike pár éves korában meghalt. Kis fehérmárvány síremléket emeltek a sírja fölé, amelyre aranyozott betűkkel írták fel a nevét: Dudás Tibike.*”

A Dudás család a kántorházukba befogadott egy Délvidékre jött magyar tanítónőt. Mikor Mihály felesége nem sokra rá meghalt, gyermekei gondozását a házában albérlőként lakó tanítónőre és saját, 18 éves hajadon testvérhúgára bízta. A háború folytatásának kilátástalanságát látva, az anyaország orosz megszállását követően, kántorunk megszökött a honvédségtől, de a korábbi szerb fenyegetések miatt már nem mert hazatérni. Hazüzent a különben magyarországi albérlő tanítónő barátnőjének, Glatt Mártának és testvérhúgának, Dudás Katalinnak,

42 A gyámság csak formális dolog volt, hiszen Ilona édesanyja teljes mértékben gondoskodott gyermekeiről.

hogy két kisleány, Károllyal és Elemérral szökjenek ki hozzá Magyarországra. Ez meg is történt. A gyermekvagyó hajadon nagynéni, Katalin később, 1945 után a hadifogságból szabadult Futó Ferencel visszatért Szenttamásra. Glatt Márta és Dudás Mihály pedig a magyarországi Bátaszéken összeházasodtak és két lányuk született. Dudás Mihály az 1970-es években hunyt el Bátaszéken, temetésére még a püspök is elment.

Dudás Mihály volt az, akinek a kezdeményezésére megalakult a Cecília egyházi dalegylet.

A kántor és első feleségének eljegyzéséről szóló értesítés
(*Reggeli Ujság*, 1934. február 11.)

Dudásné Erdélyi Juliskáról a korabeli lapok, mint az egyik legtehetségesebb műkedvelőről írtak.

Miló Ferenc

Makai József Botka Istvánnal készített interjújában elmondja, hogy Pentz Kornél után Miló Ferenc volt az, aki átvette a műkedvelés irányítását. Halála után részesült csak elismerésben munkájáért, amikor megkapta az Októberi díjat.⁴³

Az idősebbek elmondása alapján szabóként dolgozott, felesége pedig óvónőként. Volt is egy boltjuk a mai Jovan Jovanović Zmaj Általános Iskolával átellenben, ahol a méterárú mellett színházjegyeket is lehetett venni a műkedvelők előadásaira. Mindketten színészkedtek, s ahogyan adatközlőm mondta: „A Feri bácsi nagyon-nagyon jó színész volt.”

Szivel Lajos és Magdolna

Szivel Lajos és Magdolna nem színészkedtek, viszont nagyon szerettek színházba járni és támogatták a műkedvelőket. A családnak havi bérlete is volt az előadásokra. Szabóként tevékenykedtek és náluk is lehetett színházjegyeket vásárolni.

Szivel Lajos és Magdolna
(Kiss Éva gyűjteményéből)

Kiszelák Anica és Andrócki Péter

Kiszelák Anica és Andrócki Péter szabóként tevékenykedtek. Kiss Nándor adatközlőm náluk tanulta a mesterségét. Mindketten nagyon szerették a színházat és igazán fontos volt számukra a kultúra.

⁴³ Kasszadarabok sikere. *Dolgozók*, 1987. február 19. 31. p.

Kiszelák Anica és Andrócki Péter
(Kiss Nándor gyűjteményéből)

Kiss Károly

Kiss Károly, Kiss Nándor adatközlőm édesapja volt. 1921-ben született, foglalkozását tekintve borbély volt.

1937. május 29. Bore vagy Bori ciga szerep (ez található a fotó hátoldalán)
(Németh Dezső és Kiss Nándor gyűjteményéből)

Felső sor: balról a negyedik Andrócki Péter

Középső sor közepe: Kiszelák Anica, Pentz Kornél, Pece Terka

Alsó sor: jobbról az első Lukó István, a hetedik Kiss Károly

Id. Blazsanyik Géza

1922-ben született, foglalkozását tekintve mezőgazdasággal foglalkozott. A műkedvelés aktív részese volt, a szereplés mellett jegyeket is szedett (a mellékelt fotón is ez látható). Többek között a *Zsindelyezik a kaszárnya tetejét* és a *Kolduskisasszony* című népszínműben is játszott. A felsorolásban ifjabb Blazsanyik Gézaként hivatkoznak rá, hiszen édesapjától ugyanezt a nevet örökölte, majd ő is így nevezte el a fiát.

Blazsanyik Géza (jobbról)
ifjabb Blazsanyik Géza gyűjteményéből

10. A SZENTTAMÁSI MŰKEDVELÉS HELYSZÍNEI

Minden nemzedéknek megvan a saját érdeklődési köre, s a fiatalokat, mint manapság is, akkor is főként a szórakozás érdekelte. Viszont a falusi fiataloknak előbb fel kellett nőniük, rájuk a lehető leghamarabb várt a munka, de azért igyekeztek a szórakozásra is időt találni.

Előszeretettel jártak különböző kocsmákba és vendéglőkbe, úgy a fiatalabbak, mint az idősebbek. A legkedveltebb időtöltés a kártyázás, kuglizás és a billiárdozás volt. Vasárnaponként különféle bálakat és mulatságokat is szerveztek. Ezek a mulatozások általában éjfélig, de néha akár kettőig is eltartottak.

Kiss János kocsmája

Gion Nándor Virágos katonájából megtudhatjuk, hogy Kiss János kocsmája egykor az ún. becsei úton volt: „[...]a Kiss János kocsmájában, a becsei úton, ahol a Zöldutcaiak a tukiakkal szoktak verekedni, minden héten láthatott volna különbeket is ...”⁴⁴

A vendéglőben táncmulatságokat is tartottak, ahol a fiatalok kedvükre szórakozhattak, ám ezek az összejövetelek nem mindig csak a szórakozásról szóltak. Számtalan verekedés, de még gyilkosság is történt.⁴⁵ A táncmulatságokon mindig Gyurákék muzsikáltak.

Kering az a történet, hogy Kiss János az 1910-es években Amerikában szeretett volna boldogulni, hiszen kecsegtető volt számára az ott megkereshető pénz. Amerika felé utazva a hajón hirtelen meghalt a felesége. Akkoriban az volt az eljárás, hogy a hajóról a vízbe kellett dobni a halottat, viszont ő sajnálta ezt megtenni.

⁴⁴ Gion Nándor. 1973. *Virágos katona*. Forum Könyvkiadó, Újvidék

⁴⁵ Felmentettek egy szbrbráni gyilkost. *Reggeli Ujság*, 1936. április 26., 8. p.

A kocsmá a mai Lazar cár utcában volt, egy nagyobb épületben, amelyet később három üzlethelyiségre osztottak fel.

Kiss Antal vendéglője

Kiss Antal vendéglője a két háború között a szenttamási kultúresemények bölcsője volt. Az idők elmondása alapján a kocsmá a mai Jovan Jovanović Zmaj Általános Iskola tornatermének helyén állt, a Napredna utca felől pedig a tekepályát lehetett megközelíteni. A tekepálya mellett táncterem is volt, a kocsmái részbe pedig a mai becsei út felől lehetett belépni.

A vendéglő a számos, ott bemutatott szenttamási darab mellett vendégszerepléseknek is otthont adott. 1935-ben például a temerini műkedvelők ott mutatták be *A gyűrűs zsidó* című népszínművüket, a becseiek pedig a *Sárgapitykés közlegény* című operettjükét. A szenttamási műkedvelők ott többek között előadták a *Vén bakancsos és fia*, a *huszár* című népszínművet, de tánccal egybekötött műkedvelői estéket is tartottak. Egy alkalommal a *Nem élhetek muzsikaszó nélkül* című vígjátékot adták elő, de kabaré-előadást is tartottak ott. A műkedvelői előadások mellett ott tartották a Rádnički szüreti bálát is, ahol megválasztották a Miss Radničkít és udvarhölgyeit.⁴⁶

A vendéglő nemcsak a bálaknak, hanem a szilveszteri mulatságoknak is helyet adott. A szüreti-bál mellett Katalin-bálát is rendeztek. Kis Antal vendéglője még az 1960-as években is a műkedvelést szolgálta. Ebbe a kocsmába a nem annyira tehetős emberek jártak. Akik tehetősebbek voltak, azok a Firányihoz jártak.

1929-es szüreti bál
(Bergel Anna fotója, Németh Dezső gyűjtése)

A Firányi kocsmá

Erre a helyre jártak a jómódú, tehetős emberek. Egykor a mai Dózsa György utca sarkán állt. Ott ma is üzlethelyiség van, de már nincs használatban. Ezen a helyen valószínűleg nem tartottak műkedvelői előadásokat, hiszen nem található róla információ.

Önkéntes Tűzoltótestület

Az Önkéntes Tűzoltótestület abban az időben híres volt a zenekaráról. Az idősebbek azt mesélték, hogy még a szüleik mesélték nekik, hogy az egyletbe bármikor bárki bemehetett, amikor zenélni szeretett volna. Nagy örömmel tanították őket az idősebbek.

A zenélés mellett a testületben műkedvelői előadások is születtek: Baranyi Pál rendezésében a *Cigány*, *A vén bakancsos és fia*, a *Huszár* vagy a *Nosztty fiú esete* című darabokat állították színpadra. Gion Nándor *Postarablók* című ifjúsági regényében is olvashatunk a testületről.

⁴⁶ Szüreti bálát tartottak Szrboránban, Reggeli Újság, 1931. szeptember 2., 11. p.

Az Ipartestület

Az Ipartestület még a mai nap is áll, az épületben bérelhető helyiség különféle ünnepek megtartása céljából. Ma már sokkal kisebb és a táncterme sincs már meg. Volt egy társaság, amely szórakozás céljából az Ipartestületbe járt. Rendszerint az Ipartestület adott otthont az iparos báloknak, de a legtöbb műkedvelői előadást is itt szervezték.

Színjátszócsoport az Ipartestület hátsó udvarán
(Németh Dezső és Kiss Nándor gyűjteményéből)

Második sor közepe: Andrócki Péter

Harmadik sor közepe: Pentz Kornél, Pece Teréz, Kiszelák Anica

A Miasszonyunkról nevezett iskolanővérek

A vallásos tematikájú darabokat a Miasszonyunkról elnevezett iskolanővérek vitték színre, nagy sikerrel. Az iskolanővérek 1912-ben kezdték tevékenységüket, ők tanítóként dolgoztak az iskolában, hiszen Fáncsy Antal plébános szavaival élve: „jobb és olcsóbb tanerőt lehetetlenség lenne alkalmazni”. Így a lánynevelés fontosságát hangsúlyozva, két tanító helyett négy nővért alkalmaztak.

Mária szíve előadás 1929-ben
(Németh Dezső gyűjteményéből)

Adatközlők:

Blazsanyik Géza, földműves
Kiss Éva, nyugalmazott könyvtáros
Kiss Nándor, szabó
Kraszulyák István, nyugdíjas
Németh Dezső, mérnök

BEFEJEZÉS

A dolgozat Szenttamás városának műkedvelő mozgalmait és kulturális életét vizsgálja az 1918 és 1941 közötti időszakban, különös tekintettel a társadalmi viszonyok hatására. Részletesen elemzi a műkedvelő egyesületek, színjátszó csoportok, dalkörök és más kulturális társaságok tevékenységét, szerepüket a helyi identitás megőrzésében, valamint a közösségformáló erejüket. A dolgozat forrásait főként a vajdasági sajtótermékek és visszaemlékezések képezik.

Az elemzés rámutat arra, hogy a műkedvelő tevékenység nem csupán szórakozási forma volt, hanem fontos eszköze a kulturális önazonosság és identitás fenntartásának a kisebbségi sorba jutott magyar lakosság körében, a két háború közötti időszakban. Ugyanakkor a szerb és német közösségek is aktívan hozzájárultak a város kulturális sokszínűségéhez. A dolgozat célja volt, hogy ráirányítsa a figyelmet az egyik vidéki, vajdasági magyar közösség művelődéstörténetének egy kevésbé kutatott, ám jelentős korszakára.

SZAKIRODALOM:

1. Ádám István. 2009. *Virágfakadás*. Temerini Alkotóműhely és Képzőművészeti Tábor
2. Farkas Frigyesné Lichtneckert Margit (szerk.) *Bokréta. A jugoszláviai magyar műkedvelők almanachja 1919–1941*. Szabadka, 1940. 137. p.
3. Horváth Ilona. 2012. *Filléres emlékeim*. Vajdasági Magyar Művelődési Intézet.
4. Horváth Futó Hargita: *Színjátszásunk múltjából*. In: Horváth Futó Hargita (szerk.) *De historia urbis nostrae II*. Szenttamás, Népkönyvtár (Forum Könyvkiadó, Újvidék), 2012. p. 78–96
5. Kurcz Ádám István. 2017. *Gion Nándor művei és műhelyitkai*. Cédrus Művészeti Alapítvány, Napkút Kiadó.
6. Pintér József. 2014. *Szennyes diadal*. Vajdasági Magyar Művelődési Intézet.
7. dr. Szlimák Sándor. 2010. *Az én Szenttamásom a XX. században*. Alfagraf Pétervárad
8. Szögi Ottília. 2017. *Visszaemlékezés*.

(Endnotes)

- 1 Jelen kutatás a VMFK és az EUKOL képzési rendszere keretében született. Mentor: dr. Németh Ferenc.

Kálmán Barbara
FORMÁBA ZÁRT DIALÓGUS:
NÉZŐI POZÍCIÓK A GÖRÖG SZOBRÁSZATBAN

A

kutatás elsősorban a késő-klasszikus (Kr. e. 4. század) és hellénisztikus (Kr. e. 4. század utolsó harmadától) korszak görög szobrászatára összpontosít. Ebben az időszakban teljeseznek ki egyebek mellett olyan esztétikai és kompozíciós stratégiák, mint a nézői pozíciók tudatos alakítása vagy a befogadói és szobrászati tér újfajta viszonyának kialakítása. Ezek a jelenségek jól mutatják a görög szobrok és a néző között kialakult mindenkori viszonyrendszer összetettségét.

A kutatás ezen aktív nézői szerepek vizsgálatára összpontosít, különös tekintettel a *viewer integration* és *viewer supplementation* jelenségeire. Ezen technikák és jelenségek által a néző fizikailag és mentálisan is részévé válik a mű hatásterének, bevonódik a jelenetbe vagy éppenséggel a képzeletében kell kiegészítenie az alkotást, s ezáltal az értelmezés egy aktív, dinamikus folyamattá válik.

Bár a görög szobrok esztétikai és ikonográfiai értelmezése régóta kutatott terület, a nézői pozíciók tudatos konstrukciója, vagyis, hogy hogyan kommunikál a szobor a nézővel, meglátásom szerint még számos fontos felismerést rejtegethet számunkra. Munkámban ezt a párbeszédet kívánom feltárni és értelmezni.

A kutatás célja, hogy feltárja, miként formálja a görög szobrászat a nézői jelenlétet, és hogyan működik a szobor mint térben elhelyezett, vizuálisan ható médium.

Kulcsszavak: antikvitás, szobrászat, értelmezés

Bevezető

A hellénisztikus művészet egyik legizgalmasabb sajátossága az a nézői élmény, amely nem csupán passzív szemlélődést kíván, hanem aktív részvételt, értelmezést és képzeletbeli kiegészítést. Ebben az időszakban a képzőművészet és a költészet közötti párbeszéd új dimenziókat nyitott meg, különös hangsúlyt fektetve arra, hogyan látták, érzékelték és értelmezték a műalkotásokat az adott kor emberei. A forma és jelentés kölcsönhatásai, valamint a néző pozíciójának hangsúlyozása nemcsak művészeti, hanem filozófiai és esztétikai kérdéseket is felvet. A jelen dolgozat célja, hogy feltérképezze a hellénisztikus szobrászat nézői pozícióinak konstruálódását. Az elemzés során arra keresem a választ, miként jelenik meg a térbeliség, az illúzió, a részletek iránti fogékonyság, valamint a narratív kiegészítés szerepe a hellénisztikus művészetekben, és hogyan tükröződik mindez a kor nézői attitűdjeiben. A dolgozat ezen kérdéseket interdiszciplináris megközelítésben tárgyalja, egyaránt támaszkodva a művészettörténeti, filológiai és filozófiai hagyományokra, miközben igyekszik hozzájárulni a hellénisztikus vizualitás komplex értelmezéséhez.

I. ELMÉLETI MEGALAPOZÁS

1.1. A hellenisztikus vizualitás és a látásmód rekonstrukciója

A korszak művészettörténeteinek új elemzési módszerei lehetővé teszik, hogy az antik alkotásokat új, meglepő nézőpontokból láthassuk. A korra jellemző egyes művészeti technikák is alkalmasnak bizonyulhatnak arra, hogy rekonstruáljuk a hellenisztikus szobrászat szemlélésének módját. Érdekes módon a hellén kor költészete és annak bizonyos stratégiái segítenek meghatározni egyes műalkotások hangulatát és jelentését, míg a művészet és annak bizonyos eszközei szó szerint felnyitják a szemünket a költők példátlan vizuálitást leíró és elbeszélő technikái előtt (Bieber, 1961).

A hellenisztikus költők szavakba öntötték azt, ahogyan kortársaik szemlélték a műalkotásokat, ez pedig számunkra igazán jó támaszpontot nyújt a kor nézeteiről, hiszen amikor egy korszak közönségéről beszélünk, kénytelenek vagyunk általánosságokban gondolkodni. Ezek a megfigyelések beépülnek a modern vizualitás és látás közötti vitába is. A vizualitás egy adott történelmi korszak látásmódját jelöli, míg a látás egy általánosító kifejezés is lehet (Plessner, 2011.). Az a bizonyos irányított szemléleti mód, amelyet az írott szövegek közvetítenek, irányt mutatnak a hellenisztikus szemléletmód rekonstrukciójában s még ha ez nem is tökéletes, lehetőséget ad arra, hogy kilépjünk a „mi látásunk” szolipszizmusából egy másik kor vizualitásába, és talán arra is, hogy rávilágítson olyan szemlélési módokra, amelyek jóval érdekesebbek, mint amit a modern látásemélet feltételezne (Didi-Huberman, 2005).

1.2. A hellenisztikus művészet és költészet párbeszéde

A „hellenisztikus” kifejezést a mai tudományos konszenzusnak megfelelően használom, vagyis az időhatárok Nagy Sándor halálától az actiumi csatáig terjednek. Sokkal problémásabb kérdés azonban a folytonosság vagy megszakítotttság viszonya a hellenisztikus és a korábbi korszakok költészete és művészete között (Winckelmann, 2005.). Aphrodité hellenisztikus költészetbeli alakját fókuszba véve a következőkben összehasonlítom Praxitelész klasszikus kori knidoszi szobrával és magával a knidia típusal, de más-más példák is előtérbe fognak helyeződni. Külön kérdés a szemléletmód kérdése az úgynevezett „prehellenisztikus” művészek, valamint hellenisztikus utódaik között. Ismeretes például, hogy a hellenisztikus művészek számára a Melosi Vénusz különös jelentéssel bírt, ha tudjuk, hogy a szobrász tudatosan helyezte művét a knidoszi hagyományba, és ha ebben az értelemben vizsgálódunk, akkor mind a hellenisztikus költészet, mind a művészet intertextuális jeleket produkál (Winckelmann, 2005.).

A hellenisztikus költők és művészek akár tudatosan, akár tudattalanul elődeik ábrázolási megoldásait vették alapul, és azt a szemléletmódot eddig soha nem látott mértékben fejlesztették tovább. És épp ez a mérték válik kulcsfontosságúvá annak meghatározásában, hogy mitől hellenisztikus a hellenisztikus szemlélet. A hellenisztikus művészet szemléleti módjai, mint sok más jellemzőjük is kapcsolatban állnak a hellén múlttal, hiszen annak motívumait és technikáit tudatosan továbbfejlesztik és kitágítják, ugyanakkor önmeghatározásuk és eltérésük is ezekben a fejlesztésbeli fokozatokban nyilvánul meg (Zanker, 2004.).

1.2.1. Az ekphrasis fogalma és funkciója a hellenisztikus retorikában

A későbbi görög retorika ezeket a részleteket *ekphraseis agalmatōn*, azaz szobrok leírásai néven ismerte. Ezek az *ekphraseis agalmatōn* az *ekphrasis* egyik kategóriáját képezték, ami élénk, képszerű irodalmi leírást jelentett, és amelynek területét elsősorban a történetírás és a költészet jelentette (Szilágyi, 2006.). Az első ismert szerző, aki az efféle leírásokat az ekphrasis külön kategóriájaként tárgyalta, a Kr. u. 5. századi görög retorikus, Nikolaosz volt. Manapság azonban a kifejezést már jellemzően e szűkebb értelemben használják, ami néha félrevezető lehet. Az ekphrasis eredeti, tágabb értelmében az irodalmi ábrázolásokban szereplő természeti vagy kulturális jelenségek vizuális megjelenítése volt (Vasari, 1960.). Fontos, hogy az ekphrasisok gyakran nem megbízható alapjai a műalkotások rekonstrukciójának, mivel nem egyszerűen szavakba öntik, hanem utánzó módon újraalkotják az adott művet, mégis, Philostratosz kezében például ez az irodalmi forma azt tanította meg az olvasónak, hogyan kell műalkotást nézni és élvezni. A néző saját élményeiből kiinduló kontextust biztosított (Vasari, 1960.). Érdekes

lehet számunkra ezzel kapcsolatban Kebész *Tabulája* is, hiszen épp a fizikai tapasztalat világával kapcsolatos hétköznapi elvárások elutasítását jelenítette meg egy allegorikus rendszer keretében, amelyben maga a „helyes szemlélés” cselekedete vezet el az igazsághoz és az üdvösséghez (Szilágyi, 2006.). Ha viszont a képzőművészeti alkotások szándékai bizonyos mértékig rekonstruálhatók, és ezek egybevágást mutatnak a költői leírásokkal, akkor a művészet bizonyítéka megerősítheti, amit a költészetből megtudtunk a szemlélésről, de ez fordítva is igaz lehet, ha a költői leírások tanúsága egybevág a műalkotások céljaival, az segít alátámasztani a festmények és szobrok értelmezését akkor is, ha azok céljai nincsenek kifejezve szavakkal (Vasari, 1960.).

Másodszor, a görög retorikusok úgy tekintettek az ¹*ekphrasis agalmatōn* műfajára, mint amely segíti a tanítványokat abban, hogy megtanuljanak művészetet szemlélni. A műalkotás beleilleszkedik a néző tudásába és tapasztalatába, és ezáltal módosul mind a néző tudása, mind a mű jelentése, a befogadó fantáziáját megszólítva túlmutathat a felszínen, és mélyebb valóságot is megidézhet, amelynek ²befogadása és értelmezése a nézőre van bízva, ezáltal a leírás jelentése is átalakul (Zanker, 2004.).

Harmadrészt, a hellenisztikus művészetnél különösen az *ekphraseis agalmatōn* esetében megfigyelhető az a feltételezés, hogy az alkotó elvárja az élvezőtől, hogy úgymond tegye bele a maga részét az értelmezésbe. Az ilyenfajta kiegészítés és az általa létrejövő közönségbevonás jól ismert volt és aktívan ajánlott, a hellenisztikus kritikákban pedig egyenesen el is várták mind a költészettől, mind a képzőművésztől. A Kr. e. 2–1. századra datált retorikai értekezés, melyet Démétriosz Phalérikosznak tulajdonítanak, tanúsítja, hogy Théophrasztoz maga tanácsolta a szónokoknak: ne mondjanak el minden részletet hosszasan és aprólékos pontossággal, hanem hagyjanak valamit a hallgató számára, amit ő maga gondolhat végig és egészíthet ki, így a hallgató úgy fogja érezni, hogy ő maga is tanúként vesz részt az elhangzottakban. Hasonlóan, Peter von Blanckenhagen úgy érvel, hogy míg a klasszikus művészet mimézise a láthatóra korlátozódik, addig a fantázia által a láthatatlant is meg lehet jeleníteni (von Blanckenhagen, 1979.). A hellenisztikus művészet pedig fontos kapocsként szolgál ebben az átmenetben, mivel már megköveteli a nézőtől, hogy maga is kiegészítse az ábrázolást.

Negyedszer, a vizuális művészetek illuzionizmusának csodálata nyilvánvalóan közhely a hellenisztikus *ekphraseis agalmatōn* műfajában, de ezt az elismerést átítatja az a felismerés, hogy éppen az *ekphrasis agalmatōn* területe az, ahol az illuzionizmus határai kihívás elé kerülnek és lelepleződnek. Ez a tényező izgalmasabbá teszi a műalkotások költői leírásának elemzését, mint amit a hagyományos értelmezés megenged (Zanker, 2004.).

A régészek és művészettörténészek általánosan egyetértenek abban, hogy a hellenisztikus korszakban is létezett egyfajta Rangordnung, vagyis a stílusok hierarchiája, amely meghatározta, milyen témák jelenhettek meg a monumentális szobrászatban (Zanker, 2004.). Egyre több jel mutat arra is, hogy a művészettörténet ezt a kísérletezést már olyan tudatos stratégiaként kezdi értelmezni, amely párhuzamba állítható a költészetben tapasztaltakkal. A *Spinario*, a tüskét lábából kihúzó fiú szobra például nemcsak témája miatt sorolható az emelkedett ikonográfiai hagyományba, hanem klasszikus szobrászati előképekre való hatalmas behatása révén is. Ez az analógia segít pontosabban meghatározni a korszak művészetének véleményét ezekkel a témákkal kapcsolatban (Zanker, 2004.). Jogos feltételezés lehet, hogy egyfajta ellentmondás fedezhető fel az egyes alkotástípusok között. A *Spinario* példája is azt mutatja, hogy itt finoman ironikus módon bukkan fel a korábban nem megfelelőnek vélt vagy komikus témák feldolgozása, esetleg olyan mértékben idealizálódnak ezek, hogy a szemlélő új szemmel fedezi fel annak váratlan báját. Így a *Spinario* nem illőnek vélt mivolta is értelmezhető pozitív fényben, távol attól a leértékelő megítéléstől, amely gyakran éri az eklektikus, másolt típusú alkotásokat (Zanker, 2004.).

Rámutatott arra a vágyra, hogy a narratíva egy adott pillanatát megragadják olyan módon, hogy a néző képzeletében kiegészíthető legyen az előzményekkel és a következményekkel. A nézői képzelet működését értelmező kommentárokkal fűzték össze a látottakat, így ösztönözve a közönséget arra, hogy ne csupán megfigyelője legyen az ábrázolt jelenetnek, hanem aktív részese a jelentésképzésnek is. Megmutatja, hogy egyszerű, alacsony társadalmi státuszú témák és emberek is teljes joggal jelenhettek meg emelkedett művészi formában, sőt, ezek a témák kulcsszerepet játszottak az új hangnemek, tónusváltások kialakulásában (Zanker, 2004.).

1 Az 'ekphrasis agalmatōn' kifejezés szó szerint 'szobrok leírását' jelenti; ez az ekphrasis egyik legnépszerűbb típusa volt a késő hellenisztikus retorikai gyakorlatban.

2 Ez a gondolat közel áll Gadamer esztétikájához, aki szerint a műalkotás csak a befogadás aktusában válik teljessé.

(1. kép: *Spinario*. Palazzodei Conservatorium, Róma.)

1.2.2. A társadalmi realizmus és az irónia kettőssége

J. J. Pollitt művészettörténész szerint nehéz eldönteni, hogy olyan műcsoportok, mint a *Barberini Faun*, a vagy az *Alvó Erósz*, milyen eredeti jelentéssel bírtak (Pollit,1986.). Az Erósz helyesnek, aranyosnak tűnhet ma, de a görögök talán veszélyes isteni lényel azonosították. De az irodalom, különösen a hellenisztikus költészet segíthet az ábrázolások hangulatának meghatározásában. Erósz itt a csintalan problémás gyermek híres jelenetét mutatja, Ganymédész legyőzését. Az ilyen költői képleírás célja nem feltétlenül képzőművészeti előkép utánzása, hanem az élénk jelenlét művészi célkitűzésének elérése (Pollit,1986.). Ugyanakkor már ebben az ártatlannak tűnő jelenetben megjelenik Erósz sötétebb oldala is. A történet folytatásában Erósz leereszkedik a földre, hogy küldetését teljesítse. Ez a jelenet egyre növekvő tónusfeszültséget hoz, Erósz mindent látó és irányító istenként jelenik meg. Ráadásul Apollóniosz ugyanazt a szót használja Erósz játékos kacajára Ganymédészt legyőzve, mint amikor Medeiát szerelmi tébolyba taszították. A játékos öröm tehát egyenértékű a pusztító manipulációval. A szerző végül saját hangján így összegzi Erósz szerepét Medeia Apszürtosz elleni tetteiben: „Kegyetlen Erósz, szenvedések forrása, a halandók gyűlöletének tárgya, belőled ered az átkos viszály, sóhaj és siralom, és még megannyi más baj; kelj hát fel, isten, és fegyverkezz ellenségeim fiai ellen, miként akkor, mikor Medeiára zúdítottad a gyűlöletes örületet.” (Pollit,1986.).

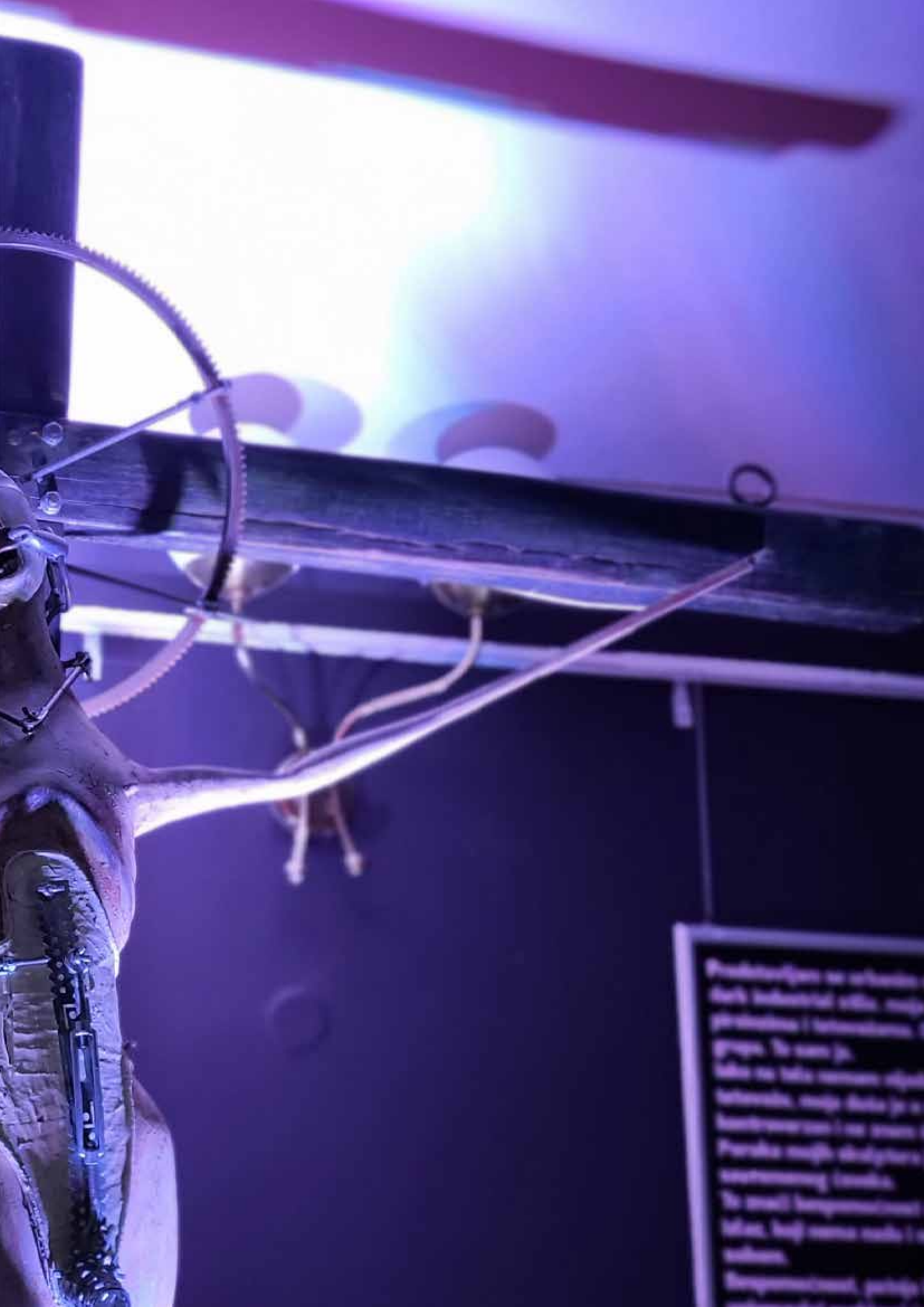

(2. kép: *New York-i Alvó Érosz*, Metropolitan Múzeum.)

Ez a megjegyzés ismét szemléletesen ragadja meg a szerelem erejének kétértelműségét, ahogyan azt a hellenisztikus gondolkodás értette. Másként fogalmazva, a művészek ugyanúgy éltek Érosz képi megformálásának hangulati rugalmasságával, ahogyan a költők is tették. Ugyanakkor Érosz ábrázolása nem volt szokatlan, de vajon hogyan értelmezték a részeg öregasszony, az öreg halász vagy a híres Terme-bokszoló szobrokat, hiszen ezek a típusok nem voltak beépülve a köztudatba, alantásnak számítottak (Zanker, 2004.). Ezek ábrázolása a társadalmi realizmus szándékából fakadnak, vagy inkább csak arisztokratikus göggel közelítették meg a csúf származásúakat, talán sosem fogjuk megtudni. Zanker azonban arra a következtetésre jutott, hogy a verizmus nem tiszteletet, hanem megvetést tükröz, ezt az értelmezést viszont Erika Simon kritikája erőteljesen megkérdőjelezte (Zanker, 2004). A szobrászok mint kézművesek talán nagyobb³ együttérzéssel tekintettek ezekre az alakokra, mint megrendelőik, akik magasabb társadalmi státuszban voltak. A probléma az, hogy alig tudunk valamit az ilyen szobrok eredeti kontextusáról. Paul Zanker meggyőzően érvelt amellett, hogy a *Részeg öregasszony* szobrának helyszíne valószínűleg az alexandriai Lagynophoria ünnep volt, vagyis értelmezéséhez szükséges tudnunk, hol helyezték el (Zanker, 2004.). Ha alaposan megnézzük a szobrot, elsőre szánalmat érezhetünk, amelyre még egy lapáttal az is rátesz, hogy letekintünk a szoborra, megerősítve a lenézés és a szánakozás érzetét. Láthatjuk, a nő megöregedett, de ruházata elárulja számunkra, hogy egykoron jómódú lehetett, valószínűleg egy hetaira lehetett, aki öregsége okán már nem gyakorolhatja tevékenységét, így nem maradt számára más, mint Dionüszosz dicsérése, vagyis a bor (Himmelmann, 1971.). Fejét az ég felé irányítja vagy azért, mert feltekint ránk, vagy azért, mert sopánkodik az istenekhez, akárhogy is, alakja szánalomra méltó (Zanker, 2004.). Ennek alapján a szobrászati alkotásokat is hasonló kettősséggel értelmezhetjük, hiszen magas szintű megformálás párosul alacsonyrendű témával, ami hol ironikus, hol fájdalmasan pontos megfigyelést mutat olyan alakokról, akik korábban művészileg, ha tetszik, láthatatlanok voltak (Haskell, 1981.).

³ Ez a kettős viszony a hellenisztikus érzelmi reprezentáció egyik kulcsmechanizmusa: a néző egyszerre részese és bírálója a látványnak.

Produktivitet er et af de vigtigste faktorer i den industrielle udvikling, og den påvirker både produktivitet og innovation. Gruppen er som følger: I den første halvdel af årstiden, er der en stor vækst i produktivitet og innovation, og det er en konsekvens af den store økonomiske vækst. I den anden halvdel af årstiden, er der en mindre vækst i produktivitet og innovation, og det er en konsekvens af den mindre økonomiske vækst. I den tredje halvdel af årstiden, er der en stor vækst i produktivitet og innovation, og det er en konsekvens af den store økonomiske vækst. I den fjerde halvdel af årstiden, er der en mindre vækst i produktivitet og innovation, og det er en konsekvens af den mindre økonomiske vækst.

(3. kép: *Részeg öregasszony*, Glyptothek, München.)

1.2.3. A térbeli illúzió és a narratíva szerepe

Az öreg halász szobra esetén látjuk az öreg férfi erőfeszítéseitől duzzadó nyaki inakat, ami némi csodálatot generál a nézőben, ahogyan erején felül teljesít. Ez talán valóban kiszolgálta a jómódú közönség önelégült ízlését, de ennek ellenére megindító marad. Pollitt szerint ez inkább az irónia felé hajlik, de együttérzést is feltételezhetünk. Talán ez a feltételezés is ellensúlyt jelenthet azon értelmezésekkel szemben, hogy a hellenisztikus közönség pusztán lenézéssel közelített ezekhez a figurákhoz (Pollitt, 1986.). Talán a hellenisztikus néző sokkal inkább együttérzett velük, még ha humort is fűztek a befogadásukhoz. Pollitt azt a hipotézist veti fel, hogy a római korban ezek az időseket ábrázoló figurák már a Vergilius és Horatius által képviselt értékrend szerint kezdtek terjedni. Ezzel új nézőpontváltás jött létre az ilyen témák megfigyelésében és ez ismét olyan terület, ahol a hellenisztikus irodalom segítséget nyújt ahhoz, hogy a képzőművészet hangulatát és szándékát jobban megértsük (Pollitt, 1986.).

1437 - ROMA - Un vecchio pescatore - Museo Vaticano

Ripr. Int. - Andersen

(4. kép: Öreg halász, Vatikán, Róma.)

I.3. A hellenisztikus látás technikái

A hellenisztikus képzőművészet olyan látásmódokat alakított ki, amelyek célja az volt, hogy a nézőket vizuálisan és térbelileg bevonja. A művészettörténészek legújabb eredményei különösen hasznosak lehetnek a megközelítéseinkben, mivel mintául szolgálnak arra, hogyan lehet a korszak egyes technikáit olyan tisztasággal meghatározni, amelyet eddig nem értékelték kellőképpen (Meyer, 1987.).

Milyen eszközökkel érik el a hellenisztikus művészek, hogy nézőiket belevigyék az alkotásokba?

A hellenisztikus korszakban három fő módszert különböztethetünk meg, amelyek mind valamilyen módon a kiegészítés aktusát foglalják magukban. A képzőművész minden részletet kitölt, mind a főtárgyat, mind annak háttérét illetően, aminek következtében a néző térbeli kontextusban tudja elhelyezni a főtárgyat.

Példaként említhető az építészeti domborműszobrászatban a pergamoni oltár Telephos-fríze, ahol Telephos bonyolult történetét részletekbe menően jelenítik meg vizuálisan: a fákat mint környezetet és jelenet-elválasztó elemeket az előtérben, valamint más szereplők reakcióit a háttérben (Meyer, 1987.). Maga a gigantomachia természetesen elsöprő vizuális részletgazdagságot nyújt. Különösen izgalmasak azok a pillanatok, amikor például egy majdnem önállóan álló gigász lábát az egyik lépcsőfokra helyezik, kilépve a monumentum teréből és belépve a néző terébe. A néző összezavarodik attól, hogy saját valóságába hatolnak be, és legalább egy pillanatra bevonódik a képbe a határ elmosódása révén (Zanker, 2004.).

(5. kép: *Thelafosz fríz, Pergamoni Nagy Oltár, Pergamon-Múzeum, Berlin.*)

Az első technika esetében tehát a néző bevonása teljes mértékben a művész kezében van. Ők maguk szolgáltatnak minden elképzelhető részletet, hogy bevonják a nézőket a jelenetbe. A második módszernél a korszak művészei vizuális eszközökkel kötik le a nézőket és olvasókat. Szerencsére olyan nagyszerű művészettörténészek foglalkoztak ezzel a témával, mint Peter von Blanckenhagen, Hugo Meyer és Henner von Hesberg. Kimutatták, hogy a hellenisztikus ábrázoló művészet gyakran a nézőktől várta el a kiegészítés aktusát. Talán ennek az ábrázolási módnak a leghíresebb előfutára Praxitelész knidoszi Aphroditéje, amelyet valószínűleg Kr. e. 350–340 között keltezhetett (von Blanckenhagen, 1979.). A szobornak bizonyosan volt egy kiemelt nézőpontja. A balra forduló testnek Stewart szerint a 45 fokos szög adja az optimális látványt (Stewart, 1990.). A fennmaradt másolatok sokfélesége miatt nem tudjuk megállapítani, hogy a tekintete valóban találkozott-e a szemlélőével ebben a szögben. Bárhogy is volt, a különböző hellenisztikus kori elhelyezések, amelyekben a Knidiát kiállították, különösen fontosak a szobrok körbejárható megjelenítésének és minden irányból való szemlélhetőségének értéke. Amikor a szobor a késő klasszikus korban készült, minden valószínűség szerint egy kisméretű, téglalap alakú szentélyben helyezték el, amely csak elöl volt nyitott. Így a Knidia körülvétele korlátozott volt. Plinius azonban egy rotundát említ, mint elhelyezési pontot. Ebben az összefüggésben jegyzi meg Plinius, hogy a szobor „minden szögből egyformán csodálatra méltó” volt. A hellenisztikus szakemberek tehát felismerték és meg is valósították a körbejárhatóság lehetőségét, és ezzel túlléptek klasszikus elődeiken. A Knidia későbbi befogadásának egy másik szakaszára utal Lukianosz lelkes és részletes beszámolója a szobor hátulnézetéről (Ridgway, 1990). Azt írja le, hogy a szobrot egy kétszárnyú ajtóval rendelkező naiskoszban látta, ahol az egyik ajtó a hátuljára, a másik az előlapjára nyílt, „hogy semmi ne maradjon csodálatlanul”. A szobor mögötti ajtó a néző tekintetét először egy nyilvánvalóan kitértetett részletre vezette, majd körbe a szobor körül. Jobbra indulva előbb a nemi szervét lehetett látni a takaró kezek mögött, majd felsőbbrendűséget mutató mosolyát.

Stewart új vizsgálatot végzett a Knidia Aphrodité többirányú szemlélhetőségéről, és meggyőző rekonstrukciót adott arról, miként manipulálták a kor nézőjét, ha az elülső ajtón lépett be (Stewart, 1990.). A szobrot frontálisan látta volna, és úgy érezhette, hogy Aphrodité erőfeszítései nemi szerve eltakarására az ő közeledése által váltak szükségessé, mosolya azonban a jobb oldala felé irányult, mintha egy másik szemlélőhöz szólna, akinek nézőpontját az eredeti néző is kénytelen volt megosztani. Ily módon a szobor kétértelmű fókuszba helyeződik, kézmozdulatok és mosoly, arra készítette a nézőt, hogy folyamatosan változtassa nézőpontját, mintegy egy szerelmi háromszögbe vonva őt. Lehetséges tehát, hogy a Knidia vizuális jelentése ténylegesen változott attól függően, milyen környezetben állították ki. A lényeg azonban az, hogy a hellenisztikus korban a Knidia két különböző elhelyezésben állhatott, hogy olyan módon legyen látható, amely akár Praxitelész eredeti szándéka is lehetett, ugyanakkor ez az ízlés a klasszikus korszak határait messze meghaladva fejlődött (Ridgway, 1990).

(6. kép: Knídiái Aphrodité, Praxiteles, Vatikán, Róma.)

Barberini Faun, a szobrász nem úgy alkotta meg a szobrot, hogy minden oldalról szemlélhető legyen, ám az alsótest tengelye feltűnően eltér a fejtől, amely bizonytalanul a lény bal vállára támaszkodik. Van egy optimális nézőpont, de a szemlélőnek mozognia kell ahhoz, hogy egyszerre lássa a fő fókuszpontot a provokatívan szétvetett lábak közötti nemi szervet és a másodlagos fókuszpontot, a fej tengelyét. Ebben az értelemben talán van egyfajta kétértelműség, amely összevethető azzal, amit Stewart a Knidia esetében észlel. Ugyanakkor minden irányból látszanak a kidolgozott izmok és az erek, amelyek a faun részeg állapota miatt duzzadtak. A nézőt arra hívja a szobor, hogy belemerüljön a realizmusába, és így több irányból megvizsgálja (Ridgway, 1990).

(7. kép: *Barberini Faun*, Glyptothek, München.)

Ridgway kimutatta, hogy olyan szobrok, mint a *Barberini Faun* vagy a *Farnese Heraklész* eredeti elhelyezése eltért a klasszikus kori szobrokétól, a vallási és polgári helyszínekről a magánkertekbe, gimnaszionokba, iskolákba és parkokba kerültek át (Ridgway, 1990). A szobrok és domborművek így belesimulva környezetükbe még nagyobb illuzionizmust érthettek el, ahogyan ez a faun esetében is lehetett. A hellenisztikus korszak művészete arra törekedett, hogy a körbejárható szobrokat mélységgel ruházza fel. Ehhez kapcsolódott a vágy, hogy a szobrokat olyan háttérbe helyezték, amely maga is háromdimenzionalitást és perspektívát hordozott.

I.3.1. Tükör és az optikai illúzió

Először is, a narratíva kérdése, a késő klasszikus szobrászatnál, mint a Knidiai Aphrodité, vagy a kora hellenisztikus daraboknál, mint a *Barberini Faun*, valóban úgy érezhetjük, hogy testi értelemben a téma tárgyát átéljük, amelyhez lényegében háttértudás sem szükséges, annyira megkapóak már magukban a szobrok. Különösen izgalmas forrásnak bizonyul a részletek és a perspektíva optikai hatásainak feltárása, különösen a ⁴tükörképekkel és a fény játékaival hozhatóak kapcsolatban, általuk a narratívus jelentés igazán ki tud bontakozni (Cassirer, 2011). Apollóniosz *Argonautikájában* van egy kis jelenet, amely az istennőt ábrázolja, amint Árés pajzsát tartja, s benne

4 A tükör nem pusztán kellék: a nézői tudatosság metaforája, amely a látás önmagára irányulását is jelképezi.

tükröződik alakja. Denis Feeney szerint ez „szavakban való ábrázolása egy szövetbe szőtt képi ábrázolásnak, amely egy márványba vésett istennőt ábrázol és annak tükröképét.” A szöveg szerint az istennő tunikájának kapcsa kioldódott, és a bal alkarjára és mellére esett. Ezután azt olvassuk, hogy „vele szemben látható volt pontos mása is a bronzpajzson.” Azt feltételezhetjük tehát, hogy az Aphrodité dekoltázsát ábrázoló mozzanat tűnhetett fel a pajzson és nem egyszerűen visszatükröződésről van szó. Könnyen összekapcsolhatjuk ezt a jelenetet a Capuai Aphroditéval, ahol az istennő nárcisztikusan szemléli visszatükröződő szépségét (Cassirer, 2011). Bárhogyan is, mindenképpen beszélhetünk arról az erotikáról, amely az istennő szépségének közvetett ábrázolásában rejlik.

A tükrökép, mint a szerelem különös motívuma Kallimakhosznál is megtalálható (Simon, 1976). Pallas fürdőjében a szertartás vezetője utasítja a szolgálókat, hogy ne vigyenek tükröt Athénének, hiszen ő mindig szép, amint azt a Paris ítéletére való készülődése is tanúsította. Akkor sem neki, sem Hérának nem volt szüksége tükrökre, míg Aphrodité „egy fénylő bronztükröt vett elő, és gyakran kétszer is átrendezte ugyanazt a hajfürtjét”, ezzel azt sugallva, hogy nem a természetes szépség, hanem a művi rásegítés hozta meg számára a győzelmet. A Capuai Aphrodité, amelyet Christine Havelock újabb keletzése szerint az i. e. 1. században készítettek, az istennő teljesen belemerül saját tükröképének szemlélésébe Árés pajzsán, és a nárcizmus motívuma teljesen egyértelmű. Rendkívül érdekes volna tudni, hogy vajon Aphrodité tükröképét ténylegesen ráfestették-e az eredeti pajzsra, vagy még naturalisztikusabb módon, a bronzpajzsot polírozták ki úgy, hogy tényleges tükröhatást keltsen (Simon, 1976). A lényeg azonban az, hogy Aphrodité úgy ábrázolták, mint aki saját képmását szemléli. Ahogy Ridgway következtetett: „Kiálló bal combján egy nagy pajzsot kellett egyensúlyoznia, amelyben gyönyörködött meztelen felsőtestében.” (Ridgway, 1990.)

(8. kép: Capuai Aphrodité, Nazionale Múzeum, Nápoly.)

A tükörképek és fényvisszaverődések iránti vonzalom tehát, amelyet a kora hellenisztikus művészetben megfigyeltünk, szervesen hozzátartozott a hellenisztikus kor szellemi és esztétikai kultúrájához.

Feltehetjük a következő kérdést: mi lehetett a forrása a hellenisztikus érdeklődésnek az ilyen képek iránt?⁵

Platón a *Politeia*-ban kifejti, hogy a tükrök a leghűségesebb képeket adják, így még inkább érvényesek rá a művészi miméziszs elleni kritika, ha ugyanis már maga a tükörkép sem igaz, akkor az utáncat utánczata, vagyis a műalkotás még kevésbé lehet az. A probléma csak az, hogy még a tükörben látható eredeti testek sem igazak, ahogy Glaukón fogalmaz, a tükrök csupán a jelenség utánczatait adják vissza, nem maguknak a dolgoknak az utánczatait, hanem annak, ahogyan a dolgok megjelennek (Cassirer, 2011).

Klasszikus attikai vörösalakos vázákön, valamint dél-itáliai és szicíliai edényeken valóban megjelennek tükrök, vagy tükröt idéző tárgyak. A legtöbb jelentéktelen, de néhány esetben Érosz is jelen van, miközben egy nő a tükörbe néz. A tükrök gyakran kapcsolódnak esküvői ábrázolásokhoz is. Ezeknek kétségtelenül van erotikus felhangjuk, de nem találkozunk több nézőpontból látható képekkel vagy effektekkel (Cassirer, 2011). A hangsúly inkább magán a nőn van, általában a tükör hátoldalát látjuk, és soha nincs ábrázolva egy tükrözött arc. Az emberek elég izgalmasnak találták a világot, amelyben éltek. A hellenisztikus művészek tehát úgy érezhették, nemcsak hogy túlszárnyalhatják a pusztá tükör teljesítményét, hanem ki is aknázhatják azt saját esztétikai céljaikra.

II. NÉZŐI SZEREPEK A SZOBRÁSZATBAN

2.1. Viewer suppligation – A néző mint kiegészítő

A művészettörténészek nemrég felhívták a figyelmet egy figyelemre méltó és fontos eltérésre a hellenisztikus művészet és a hagyományos ábrázolásmód között. Amint Peter von Blanckenhagen, Hugo Meyer és Henner von Hesberg kimutatták, a művészek ekkor gyakran hagyták, hogy az egyalakos képek kontextusát a nézők egészítsék ki. A kommentátor a maga értelmezését viszi bele az alakok lelkiállapotába, pedig olykor a művész nem ad semmi ilyesmit az alkotáshoz (von Blanckenhagen, 1979.). Azáltal, hogy nem szájbarágoan van ábrázolva a jelenet, a művész elérheti azt, hogy a nézők maguk képzeljék el a történeket, és illesszék bele azt egy jelenetbe (Falconet, 1972). A kiegészítés gondolata nyilvánvalóan megvan a művész fejében is, meghívva a nézőket arra, hogy maguk töltsék ki a teljes jelenetet.

Az efféle technikák, ahol egyetlen alak utal más, meg nem jelenített alakok jelenlétére, amelyeket a nézőnek kell kiegészítenie, feltehetően magában foglalja azt, ahogyan a szemlélőt arra ösztönzik, hogy az adott jeleneteket kontextusba helyezze.

Barberini Faun esetében von Blanckenhagen meggyőzően amellet érvel, hogy gondolatban hozzá kell tennünk a vidéket, (von Blanckenhagen, 1979.) az arkadiai déli csendet, amelyben a pán egykor megrémítette a pásztorokat, jóllehet Ridgway szerint legalábbis lehetséges, hogy a faun tényleges kertdíz volt a hellenisztikus korban, így a környezet közvetlenebbül is utalhatott természetes élőhelyére (Ridgway, 1990.).

Stewart meggyőzően érvel amellet, hogy a *Szamothrakéi Niké* egy folytonos narratíva pillanatát ábrázolja, amelyet úgy terveztek, hogy a néző maga egészítse ki (Stewart, 1990.). Ez esetben kellékek is segíthették a szemlélőt a képzeletbeli rekonstrukcióban, például a sziklák, amelyek talán tengeri környezetre utalhattak. Stewart így foglalja össze a burkolt történetet: „Egy nagy tengeri csata zajlott le, és mi, polgárok, szorongva várjuk a parton a hírt. Egy hajó tűnik fel: vajon a mieinké vagy az ellenségé? Hirtelen Niké leszáll a hajóra, előre rohan, és kinyújtja a karját, hogy hírül adja: a csata megnyerett!” (Stewart, 1990.) Így a teljes narratíva magában foglalja a szemlélőt is, mi vagyunk a kompozíció középpontjában. Itt érzékeljük, mennyire természetesen olvad össze a néző általi kiegészítés a néző integrálásával.

5 Platón a képmásban az igazság árnyékát látta, a hellenisztikus művészek viszont az árnyékban magát az igazságot.

(9. kép: Szamothrakéi Niké, Louvre, Paris.)

A pergamoni szobrászatból ismerjük a *Nagy gallokat*, amelyet a Kr. e. 220-as években állítottak Pergamon akropoliszán, valamint a *Kis gallokat*, amelyet valószínűleg I. Attalosz állíttatott az athéni Akropolisz déli fala mellett. A *Nagy gallok* között szerepelt az *Öngyilkos gall* és felesége is. Felfelé irányuló tekintete kizárja von Blanckenhagen tételét, miszerint pillantása a közeledő győztesekre irányul, akiket a nézőnek kellene hozzáadnia képzeletben, bár von Blanckenhagen hasznosan emlékeztet arra, hogy a klasszikus kori motívumban, a társát támogató összeeső harcosnál, amely a találékony hellenisztikus csoport előképe volt, a támogató harcos tekintete valóban a körülötte dülő csatára irányul: barátokra, akik segítségére siethetnek, és a fenyegető ellenségre (von Blanckenhagen, 1979.).

(10. kép: Öngyilkos Gall, Nemzeti Múzeum, (Terme), Róma.)

Egy gyakran ismételt rekonstrukció R. R. R. Smith értelmezése, amely a 19. századi tudományossághoz nyúlik vissza, azt feltételezi, hogy a teljes jelenetet, beleértve a győzteseket is, a néző képzelete egészítette ki: „Ebben a csoportban a nézőt hallgatólagosan arra hívták, hogy vállalja magára a győztes szerepét.” (Smith, 1991.) Ha ez igaz, akkor a hellenisztikus technikák közé tartozna a néző tényleges integrálása, mint a Szamothrakéi Niké esetében is láthattuk. A probléma azonban az, hogy bár ez a rekonstrukció jól szemlélteti a nézői kiegészítés fogalmát, valószínűleg nem helytálló. Ugyanis, ahogyan Andrew Stewart és Manolis Korres kimutatták, a pergamoni emlékművek, az athéni emlékmű, valamint a déloszi olasz agorán álló gall emlékmű mind tartalmazták a győztes lovasságot. Mivel azonban mind a nagy, mind a kis gallok másolatai győztesek nélkül kerültek elő, a nyilvánvaló következtetés az, hogy a rómaiak hagyták le azokat. Ez alapján pedig egy újabb kérdéskörbe zuhanunk. A másolatok, amelyek ránk maradtak, mennyiben másolatok és mennyiben eredeti alkotások, ha képesek új jelentésrétegeket felszínre hozni. A Traianus- vagy korai Hadrianus-kori rómaiaknak nem volt érdeke attól, hogy a győzteseket ábrázolják, annál inkább volt érdekük saját magukat behelyezni az északi barbárokkal vívott

küzdelembe. A néző integrálása ebben az esetben tehát szinte bizonyosan római újítás, és nem hellenisztikus jelenség (Stewart, 1990.).

Még közelebbi párhuzamot jelent Lüsippos Héraklésze, amely negyven könyök magas volt, s amelynek elhelyezéséhez minden bizonnyal megtervezett tájrendezés kellett. Héraklés tettének ábrázolásán, a zeuszi olümpiai templom egyik keleti metopéján, a hős maga a munkavégzés közepén látható, amint rúd vagy ásó segítségével céltudatosan dolgozik, mögötte isteni segítője, Athéné áll (Zanker, 2004.). Lüsippos elkerüli ezt a közvetlenséget: Héraklészt egy „félpillanatban” mutatja, amint csüggedten pihen oroszlánbőrén, amelyet egy trágyahordásra használt kosárra terítettek. A hangsúly így a hős szilárdságáról a fáradtság pátoszára helyeződik át. Mégis, a kosár vizuális részlete elegendő nyomot ad a szemlélőnek ahhoz, hogy kiegészítse annak a munkának a mibenlétét és nagyságrendjét, amelytől a hős éppen rövid pihenőt keres. Eszünkbe juthat a Farnese Héraklész is, ahol a hős egyedül és kimerülten áll, miután megszerezte az almákat, amelyek halhatatlanságot adnak neki apoteózisa után. Az almákat szinte közömbösen, háta mögött tartja, egy ókori néző észre sem vette őket valószínűleg. Így a szemlélő szájalomra indíttatik Héraklész iránt, aki hatalmas ereje és értelme ellenére is alig tudta véghez vinni ezt a próbát, ugyanakkor az almák jelenléte emlékeztet minket az Olümposzra való felemelkedésére. A kép sokféle iróniája közül az egyik Héraklész halandó húsának gyengesége, amely testével együtt emberfeletti méretűre van nagyítva, a földhöz láncolja őt, és eltereli figyelmét és valljuk be, mienket is arról, ami igazán számít, az almákról és a nagy ígéretektől. Szintén központba helyeződik a körüljárhatóság fontossága, hiszen a Farnese Heraklész csak akkor értelmezhető eképpen, ha minden porcikáját láthatjuk. Körüljárás nélkül csak magát a félistent szemlélhetnénk meg monumentális valójában, de valódi narratíva nélkül (Zanker, 2004.).

(11-12. kép: *Farnese Heracles*, Nazionale Múzeum, Nápoly.)

2.1.1. A tekintet hierarchiája

Az eddig vizsgált példákban a nézőnek a hiányzó tetőponti és nagyszabású elemeket kellett saját mitológiai tudásából kiegészítenie. A képzőművészetben azonban akadnak olyan esetek is, amikor egy narratíva kontextusát vagy teljes jelentését kifejezetten a költészetből származó tudás teszi teljessé.

Például a harmadik század végére datált Pasquino-csoport eredetije az *Iliász* (Menelaosz megmenti Patroklosz holttestét) ismerete nélkül azonosíthatatlan és értelmezhetetlen lenne (Smith, 1991.). Margarete Bieber megfigyeli, hogy a csoport „egy termékeny pillanatban ragadja meg az akciót, tele mozgással és a korábbi, valamint következő eseményekre utaló jelekkel. Ez a leírás rámutat arra, hogyan segíti a néző homéroszi tudása a narratív kontextus megalkotását. Úgy tűnik, hogy a pergamoni Gigantomachia is valamely költői szöveg alapján születhetett, hogy pontosan melyik alapján, az régóta vitatott. Simon Hesiodosz *Theogoniáját* javasolta, amelyet Kratész malloszi sztoikus értelmezése közvetített, de újabban ismét előtérbe került az a régi felvetés, hogy egy elveszett, kortárs pergamoni udvari eposz, talán Kleanthész *Peri Gigantón* című műve képezte a fríz koncepciójának alapját (Simon, 1976.). Bármi legyen is a Gigantomachia költői kulcsa, a nézők olvasatát segítette az istenek és gigászok feltüntetett neve.

Egy másik példa olyan szoborra, amely teljes hatásához irodalmi tudást kívánt, a Szamothrakéi, melyről már volt szó és amely a nézők számára magában hordozta az államhajo motívumát, ahogyan azt Aiszkhüosztól vagy Platónról ismerhették.

2.2. Viewer Integration – A néző mint résztvevő

Amint látthattuk, a hellenisztikus művészek bevonták a nézőt az alkotásba azzal, hogy felszólították őket a kontextus kiegészítésére és a narratíva kitöltésére. Néha még tovább is mentek. Von Hesberg munkájának köszönhetően viszonylag jól ismerjük a művészeknek azt a technikáját, amellyel a nézőket fizikailag is integrálták kompozícióikba (von Hesberg, 1982.). Kitűnő példa a *Fiú és a lúd* szobor, amelynek datálása vitatott, de általánosan elfogadott, hogy a Kr. e. 3–2. századból származik. A megtekintés kontextusát bizonyos fokig rekonstruálhatjuk, ami ebben az összefüggésben különösen fontos, hiszen a lehető legpontosabban kell tudnunk, hogyan álltak az eredeti nézők a kérdéses műtárgy előtt ahhoz, hogy megállapíthassuk térbeli viszonyukat hozzá (Duncan, 1995). Tekintve, hogy a lábunk előtt áll, I. C. Cunningham megállapítása szerint: „a szobor tehát előttünk, a földön állt.” Pontosabban azonban inkább egy alacsony talapzatra helyezhetjük, mivel nincs példa arra, hogy szoborcsoportokat közvetlenül „a földön” állítottak volna ki. Akárhogy is, a részlet jól mutatja, hogyan reagáltak általában a hellenisztikus nézők az ilyen szobrászati alkotásokra. Mivel a kisfiú fogadalmi szobrát eredetileg alacsony talapzaton állították ki, a néző viszonyát hozzá nagy pontossággal meg tudjuk határozni (von Hesberg, 1982.). A néző fizikailag, ha nem is személyesen, a kompozíció részévé válik, és nagyon is valós értelemben befejezi azt. Ha egyszer bekerült a gyermek világába, a néző a csoport életszerűsége és a madár közti harc tapintható felszültségének részesévé válik. A szobor kompozíciós elrendezése is azt szeretné kelteni, hogy letekintsünk az apró teremtményekre, amelyek komikus harca számunkra bagatellként hat és ebben az is fontos szerepet játszik, hogy letekintünk a szoborra (Fischer-Lichte, 2009).

(13. kép: *Fiú és a lúd*, Vatikán, Róma.)

A néző bevonását egy másik szobor is megcélozta: a római Terme Múzeumban őrzött bronz *Bokszoló*. A szobor harmadik századi datálását is javasolták, de újabban Nikolaus Himmelmann inkább első századi eredet mellett érvelt (Himmelmann, 1971.). Bármilyen is volt a bokszoló eredeti helye, ülő pozíciója, előrehajló testtartása, valamint csodálatos vállalai jelzik, hogy nehéz küzdelem után pihenget. Ugyanakkor csak akkor nyer teljes értelmet, ha a szobrot eredetileg alacsony talapzaton, a föld szintjén állították ki, egyszerűen azért, mert részletei csak akkor értékelhetők, ha a néző állva, lefelé tekint rá. A padlószintről nézve a bokszoló tekintete hasonlóan működik, mint a *Fiú és lúd* esetén. A sportoló ugyanis jobbra, felfelé tekint, és elkapja tekintetünket, ahogy frontális látószögéből balra mozdulunk.

Először megállít bennünket a tekintete, amellyel mintha megszólítana minket, majd a kezdeti meglepetés után elkezdjük vizsgálni felrepedt és duzzadt arcvonásait, kezdve a szemével. A bal szeme egészen normálisnak tűnik, eltekintve a közvetlenül alatta lévő sérülésektől, de a jobb szemét olyan erővel ütötték meg, hogy az alsó szemhéj és az arc egyetlen hatalmas, csúnya duzzanattá forrt össze (Himmelmann, 1971.). Testén a súlyos, régi és friss zúzódások bizonyítékai együtt azt mutatják, hogy arca maga egy tapasztalt harcos pályafutásának narratívája, még mindig a csúcson van, hiszen túlélte a viadalt, de öregszik, és a győzelem már csak óriási erőfeszítések és megtörhetetlen, dacos akarata árán jön el. Tekintete ránk szegeződik, és ez válik vizsgáldásunk fókuszává és csúcspontjává. Mi magunk is egyik tagja vagyunk annak a báméskodó közönségnek, amely épp szemtanúja volt a mérkőzésének, jelenlétünk beépül a kompozícióba, és teljessé teszi azt. Ugyanakkor, ha a megfelelő pozíciót megtaláljuk és a bokszoló épp ránk tekint, mi pedig le rá, akkor azt a látszatot keltheti, hogy valójában mi vagyunk a zsoldos harcos megbízói és letekintünk bérencünkre.

(14. kép: *Terme Boxoló*, Nemzeti Múzeum (Terme), Róma.)

Egy másik győzelmi emlékmű, amely egy újabb értelmezés szerint közvetlenül megszólítja a nézőt, és bevonja őt a kompozícióba, a már többször említett *Szamothrakéi Niké*. Amint láttuk, Stewart mellett érvel, hogy a szobor úgy köszönti a szemlélőt a győzelem hírével, amint leszáll egy hazatérő hadihajóra, hogy jobb karját diadalmas gesztussal felénk tárja (Stewart, 1990.). Az olyan részletek, mint Niké ruhájának drámai mozdulata, hangsúlyozzák epifániájának közvetlenségét és valóságosságát a szemlélő jelenlétében. Más szobrok azonban kevésbé harcias témákban próbálják még intimebb szinten bevonni a nézőt. Ilyenek az Aphroditét ábrázoló különféle típusok, amelyeket a meztelenség különböző fázisaiban lepnek meg, kezdve a Kr. e. 4. század közepén-végén készült knidosi szoborral, amelyről már szintén tettünk említést és amely forradalmi módon kultuszképként működött, miközben a meztelen istennőt ábrázolta. Bár a knidosi Aphrodité kései klasszikus alkotás, mégis előrevetíti és inspirálja a hellenisztikus korszak számos szobrászi alkotását. A knidosi szobor hellenisztikus átdolgozásaiban hangsúlyozott jellegzetességek különösen értékes mutatói annak, hogy milyen tényleges hellenisztikus aggodalmak és érdeklődések álltak előtérben, köztük az, hogy a nézőt bevonják a szobor személyes terébe. Havelock a knidosi Aphroditét és hatását vizsgálva újraértelmezte a szobrot: szerinte az istennő sem nem fürdik, sem nem meglepett, sőt, még csak nem is próbálja eltakarni szexualitását jobb kezének gesztusával (Havelock, 1981). Ehelyett az istennő isteni hatalmának teljes, magabiztos erejében jelenik meg, nem pedig szégyenlősen reagálva egy illetéktelen nézőre.

Mivel nincs más kortárs irodalmi bizonyítékunk arra, mit jelentett egy meztelen női istenség látványa a halandók számára, Havelock fő forrásként Athéné Teiresiás általi megvakítását idézi Kallimakhosz *Pallas fürdője* című himnuszából. Havelock úgy véli, az istennő indítékát a 101–102. sorok foglalják össze: „Aki bármely halhatatlant lát, amikor az isten maga nem úgy akarja, nagy árat fizet érte.” (Havelock, 1981). Így Athénét parancs alatt

cselekvőnek tekinti, nem pedig szexualitása megsértésére reagálónak. Ez azonban egy erősen tendenciózus olvasat, hiszen Kallimakhosz a himnusz korábbi részeiben előkészíti az istennő nőies szépségének leírását, amelyet Teiresiás meglát és részletesen ecseteli atlétikus, rózsás báját, miközben Párisz ítéletére készül. Ráadásul Charikló kifejezetten Athéné mellét és csípőjét nevezi meg mint azt, amit Teiresiás látott. Kallimakhosz, jóllehet jellegzetesen kerüli a közvetlen leírást, valójában éppen az ellenkezőjét mutatja annak, amit Havelock állít, és világossá teszi, hogy Athéné valóban szexuális sértésre reagál (Havelock, 1981). Ami azonban döntő, hogy Havelock az „illetéktelen behatolás” értelmezését teljesen mellőzi, figyelmen kívül hagyva a knidosi Aphrodité összes másolatán megőrződött árulkodó jellegzetességeit, gondolok itt főként a görnyedt és takaró testtartásra. Nevezetesen azt, hogy térdeit összezárja és enyhén leguggol, ami nyilvánvalóan védelmi kísérlet nemi szerveinek eltakarására (Havelock, 1981.).

2.2.1. A rajtakapott néző

A takarás motívuma, amely éppen azokra a testrészekre irányítja a figyelmet, amelyeket elvileg el kellene rejtenie, a *Capitoliumi Aphroditéban* teljesedik ki, amelynek eredetijét Havelock meggyőzően legalább két évszázaddal későbbre datálja, mint a knidosi szobrot, vagyis legkorábban Kr. e. 100-ra. Egyetérthetünk Ridgway benyomásával, miszerint „az istennő a tolakodó pillantásoktól védi magát”: hiszen jobb kezével kebleit, baljával szeméremtáját fedi el, de mindkét esetben a takarás cseppet sem hatásos, ez mind része az ingerlésnek, vágykeltő hatást gyakorol a nézőre. Megmutatva ez által miben is rejlik az istennő valódi ereje (Ridgway, 1990). Karjai a hasát keretezik, ezzel még inkább odavonzzák tekintetünket, s amint a törzs előredől, pillantásunk fókusza még mélyebbre kerül az istennő legintimebb személyes terébe. Tekintete balra és kissé lefelé fordul, ha valóban elfordul a szemlélőtől, akkor érdekes esettel állunk szemben, ekkor ugyanis kerüli tekintetünket, talán önmagába zárkozó szemérmességéből.

(15. kép: Kapitóliumi Aphrodité, Kapitólium Múzeum, Róma.)

A Guggoló Aphrodité, a Kr. e. 2. századból, hasonló hatást érhetett el azzal, hogy a néző tekintetét a kompozíció belsejébe irányította. Ez különösen jól megfigyelhető a Rodoszon fennmaradt gyönyörű kis szobrocskán, amelyen az istennő éppen nedves haját csavarja ki nyilvánvalóan a Guggoló Aphrodité hatására. Bár a fő példány, a Terme Múzeum darabja túl töredékes ahhoz, hogy megtudjuk, tekintete jobbra, lefelé vagy pontosan mire irányult, a néző akkor is úgy érzi, mintha kísérő alak lenne, még ha az istennő nincs is tudatában jelenlétének, és póza kevésbé szexuálisan konfrontatív. Stewart összekuporodott tartásnak nevezte, amely szinte hívogatja a néző kíváncsi tekintetét. Így akár az istennő pillantása, akár testtartása révén, a szemlélőt feltűnően bevonják Aphrodité jelenlétébe, s a knidosi és a capitoliumi típus esetében a kompozíció részben általa teljeseedik be (Stewart, 1990.).

(16. kép: Guggoló Aphrodité-ábrázolások.)

Az *Athéné fürdője* c. himnuszban Teiresias akaratlanul pillantja meg a fürdőző istennőt. A motívum legfigyelemreméltóbb példáit már láthattuk Aphrodité szobrain keresztül, amelyek úgy tesznek, mintha rajtakapta volna a néző, és zavarba jöve próbálná eltakarni nemszervét. Stewart így ír a Knidiai Aphroditéról⁶ és a néző jelenlétére adott reakciójáról: „A nézőt a leselkedő méltatlan szerepébe alacsonyítja, és ezzel nemcsak az istennő bájainak egyediségét hangsúlyozza mint varázserejének forrását, hanem a néző nyers halandóságát is kiemeli az istennővel való összevetésben.” (Stewart, 1990.) Mint láttuk, Ridgway a két évszázaddal későbbi Capitoliumi Aphrodité úgy írja le, mint aki védelmezi magát az illetlen pillantásoktól. E szobortípusokban tehát a néző fizikailag betör az ábrázolt alak személyes terébe, és reakciót vált ki belőle (Ridgway, 1990). Az istennő mindegyik esetben erotikus választ ébreszt a nézőben, s tekintete, amely így a vágy kivetülésévé válik, ösztönös reakciót vetít rá a szoborra. Ez a reakció azonban sokszor épp az ellenkező hatást éri el, mint amit az istennő szeretett volna, hiszen, figyelmünket pontosan testének azon részeire irányítja, amelyet el akar rejtteni. A hellenisztikus szobrászoknak persze más eszközeik is vannak a néző tekintetének irányítására. Az úgynevezett „Szép Fenekű Aphrodité” rajtakapjuk, amint narcisztikusan hátranéz a válla fölött, és csodálja saját hátsóját, ez egyértelműen felhívás arra, hogy mi is gyönyörködjünk benne, hiszen irányítja tekintetünket. Itt azonban az istennő nincs tudatában annak, hogy figyeljük, így a meglepetés motívuma hiányzik, bármennyire is úgy érezzük, hogy bensőséges közelségben vagyunk vele. Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy ez a szobor más érdekességet is rejt magában, hiszen a teste igaz, hogy hellén, de a fej már barokk alkotás, mely kiegészítő szándékkal készült. Így az is könnyen megeshet, hogy az eredeti alkotás teljesen más üzenetet hordozhatott, hiszen, ha az arcon meglepődést láthatnánk, akkor az eddigi barokk értelmezés teljesen új köntöst kaphatna (Zanker, 2004).

⁶ Ez a gondolat visszhangzik Hans Belting 'Kép-antropológia' koncepciójában is, ahol a kép és néző kölcsönösen létfeltételezik egymást.

ALBERT KECKES

PHOTO
1977-1982

(17. kép: *Kallipygos*, Nazionale Múzeum, Nápoly.)

2.2.2. A meglepetés dramaturgiája

A rajtakapottság⁷ megjelenítése, a mi tolakodó tekintetünkre adott válasz a hellenisztikus művészetben kiegészül azzal a motívummal, amikor az ábrázolás erotikus mivolta minket lep meg, mondhatni orvul. A művészetben ennek talán legnyilvánvalóbb példája az *Alvó Hermafroditosz*. A szemlélő hátulról közelíti meg az alakot, és megbabonázza a női test érzékeny hullámzó vonala, majd előlről tekinti meg, és ekkor éri a meglepetés, pontosabban a mindaddig rejtett, merev pénisz és a herék (Zanker, 2004.). Az *Alvó Hermafroditosz* azon szobortípusok közé tartozik, amelyek körüljárásra készítetik a nézőt, hiszen tekintete vezetve van. Ebben hasonlít például a Farnese Heraklészre, amelynél a hős kimerültségének magyarázata a háta mögött rejtett kézben keresendő, épp megszerezte a Heszperiszek almáit, így látszólagos fáradtsága átmeneti állapotként értelmezhető, amely halhatatlan létformába való átlépését jelzi (Zanker, 2004.). Valójában az *Alvó hermafroditosz* szemlélésének megkonstruált élménye komoly funkcióval is bírhatott és egy őszinte reakcióval, amely a magyar szemlélőből egy olyan választ eredményezhet, hogy „töke van a menyasszonynak”, ahogyan azt szokás mondani.

⁷ A rajtakapás-motívum a hellenisztikus erotika sajátos dramaturgiája: a néző maga válik az istennő pillantásának tárgyává.

(18-19. kép: *Alvó Hermafroditosz*, Nemzeti Múzeum, (Terme) Róma.)

A korszak szobrászati eredményeinek újabb felismerései révén jobban megérthetjük a néző-bevonás technikájának kontextusát és funkcióját a hellenisztikus művészetben. Sokkal inkább az a következtetés rajzolódik ki, hogy a művészek által kifejlesztett látásmód általában edzette a műkedvelők szemét, s új, példátlan lehetőségeket és hatásokat nyitott meg a látásban és a képalkotásban (Zanker, 2004.).

III. KÖVETKEZTETÉS

3.1. A hellenisztikus néző mint aktív alkotótárs

A hellenisztikus művészek újításai, amelyeket eddig megvizsgáltunk, bármilyen figyelemre méltók is, nem adnak teljes körű választ, az én legnagyobb sajnálatomra. Az értelmezés jelentős része még hiányzik és valószínűleg hiányozni is fog, egészen addig, ameddig valaki fel nem fedezi az időgépet. Ugyanakkor ebben a fejezetben szeretnék kérdéseket felvetni. Ehhez azonban túl kell lépünk a hellenisztikus optikán és elemeznünk kell, mire irányult a hellenisztikus tekintet, és hogyan értékelte azt, amit látott a néző, különösen az érzelmek szempontjából.

Kétségtelenül léteztek példátlan, jellegzetesen hellenisztikus látásmódok, és ezek fejlődésével párhuzamosan új, mélyen megindító témák jelentek meg, amelyek ezeknek a nézőpontoknak kedveztek. Ez pedig a kor látásmódját olyan mértékben bővítette ki, ami a megelőző klasszikus korszak számára elképzelhetetlen lett volna, még ha az új hatások nagymértékben az előző kor művészi és poétikai ikonográfiájának legbensőségesebb ismeretén is alapultak. A látásmódváltozáshoz ugyanakkor hozzájárult az új témák megelevenítése is, a hétköznapiág beemelése a művészetbe, amely az egész hellén kort átítatta. Itt a művészettörténészek megállapításai ismét értékes új perspektívába helyezhetik a hellenisztikus művészet sokszor jól ismertnek vélt vonásait (Zanker, 2004.). A hellenisztikus művészet új irányvonalai és az ezekhez társuló új témák ismerősek lehetnek. A monumentális szobrászat témaköre például drámai mértékben bővült, és immár az elme és a test új állapotait is ábrázolja. Az istenek képmásai lágyabbá válnak, vagy éppen kötetlen, hétköznapi pillanatokban jelennek meg, ennek előképei például Praxitelész *Knidiai Aphroditéje*. A legjelentősebb fejlemények azonban Aphrodité és Dionüszosz alakja köré összpontosulnak (Zanker, 2004.). E két istenséget olyan kontextusban ábrázolják, amely hangsúlyozza személyes emberi élményekkel való közvetlen kapcsolatukat, ikonográfiájuk pedig egyértelműen azt célozza, hogy a leglényegibb módon gazdagítsák az emberi tapasztalást. Kísérőik, különösen Érosz, Pán, a szatírok, mainászok, pásztorok, nimfák és hermafroditák egyre inkább előtérbe kerültek (Zanker, 2004.).

Ezek mellett a „emberarcúvá” tett istenek mellett megjelennek az öreg bokszolók, a szegény halászok, a részeges öregasszonyok, a törpék, a nyomorékok és a torzszülöttek is. Az utóbbi három típust megrendelőik és tulajdonosaik különösen értékelték. A terrakotta nyomorékok és hasonlók egyfajta humort képviseltek, és például a törpék esetében fallikus és apotropeikus vagyis bajelhárító funkciót is betöltöttek. A púposok pedig egyszerre nevettek és rémíztettek groteszk alakjukkal és csípős szókimondásukkal. Ugyanakkor negatív példaként és ellentétként is szolgáltak a tulajdonosuk által megélt életörömhöz, ezáltal hangsúlyozva annak társadalmi presztízsét (Zanker, 2004.).

A halászszobrok⁸ hasonló célt szolgáltak, kontraszt révén emelték tulajdonosaik társadalmi státuszát, valószínűleg természetes környezetben, például halastavak közelében állították ki őket. A részeg öregasszonyok meggyőző értelmezést kaptak mint a tipikusan hellenisztikus erkölcsi üzenet hordozói (Zanker, 2004.). Ugyanakkor ez a kor olyan heroikus, vagy épp patetikus emlékműveket is létrehozott, mint például a pergamoni Nagy Oltár *Gigantomachia*-ja. Feltehetjük a kérdést, hogy milyen társadalmi kontextus magyarázhatja e vizuális befogadásra, valamint szellemi és érzelmi reakciókra alkalmas témák robbanásszerű megjelenését. Milyen társadalmi közeg formálta a hellenisztikus nézők tekintetét oly módon, hogy ennyire eltérő témákat keressenek a hagyományos repertoárhoz képest, vagy hogy a hagyományos témákat és motívumokat új megvilágításban, új nézőpontból, új környezetben lássák, oly módon, hogy ez drámaian kiszélesítette a vizuális formák hangulati és érzelmi skáláját, mind a költészetben, mind a képzőművészetben (Zanker, 2004.).

Valójában a magánélet biztosított igazi teret a monumentális művészet témaköreinek rendkívüli kiszélesedéséhez. Ebben az összefüggésben azonban mindeneke előtt Aphrodité és Dionüszosz világa került előtérbe, mint a lakókörnyezetek díszítésének legfőbb témája, és ez döntő bizonyítéka annak, hogy a hellenisztikus társadalom pozitív értéket tulajdonított az anyagi és személyes kiteljesedésnek, a sikernek, sőt a luxus életformának. Alexandriában különös jelentőséggel bírt, hogy a Ptolemaidák Dionüszossal és Aphroditével azonosították magukat (Zanker, 2004.). A ptolemaioszi uralkodók nyilvánvalóan jól érzékelték koruk szellemét, és ezzel az azonosulással a nyilvános ikonográfián és reprezentáción keresztül be kívántak hatolni alattvalóik magán-, sőt legbensőbb érzelmi életébe is. A pergamoni állami művészet valóban éles ellentétet mutat ezzel. Ám valójában az ellentétes léptékek, stílusok és témák mögött húzódó motiváció talán nem is olyan különböző. A Nagy Oltár úgy is értelmezhető, mint kísérlet Pergamon életének összekapcsolására a hagyományos görög mitológiával. Bármilyen értelmezést is nyerjen a *Gigantomachia*, a *Telephos*-fríz minden lehetséges eszközzel igyekszik összekapcsolni a modern várost a mítoszi múlttal, olykor még a legvéletlenebb kapcsolódások árán is (Zanker, 2004.).

8 Ezek a szobrok a hellenisztikus naturalizmus és szatirikus ironia mintapéldái, a klasszikus szépségesszmény szándékos kifordításai.”

(20. kép: Pergamoni Nagy Oltár, Pergamon-Múzeum, Berlin.)

Összefoglaló

A hellenisztikus művészetben megfigyelhető formai és szemléleti változások a nézői élmény újfajta felfogására világítanak rá. A szobrászatban megjelenő, interakcióra épülő, részletgazdag és gyakran narratív elemekkel átszőtt ábrázolások azt mutatják, hogy a műalkotások többé nem csupán passzív szemlélődést kívántak, hanem az érzékelés és értelmezés aktív folyamatává váltak.

Az ekphrasis mint irodalmi technika jól tükrözi ezt a megváltozott viszonyt, hiszen nemcsak megjelenít, hanem értelmez, érzelmeket közvetít, és sokszor a néző tekintetének irányát is meghatározza.

A dolgozat során vizsgált példák a Knidiai Aphrodité vagy a Spinario szobra, illetve a különféle elemzések világossá tették, hogy a hellenisztikus korszakban a művészetek közötti átjárhatóság és a néző pozíciójának tematizálása nemcsak esztétikai törekvés volt, hanem kulturális attitűdváltozás lenyomata is. A vizualitás nem pusztán látvány, hanem gondolkodási mód, amelyben a szemlélő szerepe is átértelmeződik. Ez az interdiszciplináris megközelítés rámutat arra, hogy a hellenisztikus művészet nem zárható egyetlen médium keretei közé, hanem egy olyan összetett vizuális és verbális kultúra részét képezi, amely a nézőt partnerként, sőt, egyfajta társszerzőként vonja be a műalkotás létrejöttébe és értelmezésébe.

DIALOGUE IN FORM: VIEWER POSITIONS IN GREEK SCULPTURE

This research primarily focuses on Greek sculpture of the Late Classical (4th century BC) and Hellenistic (from the last third of the 4th century BC) periods. In this era, aesthetic and compositional strategies reached their peak, including the conscious construction of viewer positions and the formation of a new relationship between the sculptural and the receptive space. These phenomena clearly illustrate the complexity of the relationship that has always existed between Greek sculptures and their viewers. The project concentrates on examining these active viewer roles, with particular emphasis on the phenomena of viewer integration and viewer supplementation. Through these techniques and processes, the viewer becomes both physically and mentally integrated into the work's sphere of effect, either by being drawn into the scene or by having to supplement the

artwork in their imagination. Thus, interpretation becomes an active, dynamic process. Although the aesthetic and iconographic analysis of Greek sculpture has long been a well-researched field, I believe that the conscious construction of viewer positions how the sculpture communicates with the viewer still holds many important insights. In my work, I aim to uncover and interpret this dialogue. The goal of the research is to reveal how Greek sculpture shapes viewer presence and how the sculpture functions as a spatially situated, visually effective medium.

Keywords: antiquity, sculpture, interpretation

Felhasznált irodalom

Nyomtatott szakirodalom:

1. Bieber, M. *The Sculpture of the Hellenistic Age*. 2d ed. New York, 1961.
2. Cassirer, Ernst: Mitikus, esztétikai és teoretikus tér. Ford. Utasi Krisztina nyomán Teller Katalin. In *Tér, fenomen, mű*. Szerk. Bacsó Béla. Bp., Kijárat, 2011. 89-104.
3. Didi-Huberman, Georges: *Confronting Images: Questioning the Ends of a Certain History of Art* (University Park: Pennsylvania State University Press, 2005).
4. Duncan, Carol: *Civilising Rituals: Inside Public Art Museums*. London, 1995.
5. Falconet, Etienne-Maurice: Reflections on Sculpture. Ford. Eda Mezer Levitine. In *The Sculpture of Falconet*. Szerk. George Levitine. Greenwich, New York Graphic Society, 1972. 64-75.
6. Fischer Lichte, Erika: *A performativitás esztétikája*. Ford. Kiss Gabriella. Bp., Balassi Kiadó, 2009.
7. Haskell, Francis, Penny Nicholas: *Taste and the Antique, The Lure of Classical Sculpture 1500-1900*. New Haven, London, Yale University Press, 1981.
8. Havelock, C. M. *Hellenistic Art: The Art of the Classical World from the Death of Alexander the Great to the Battle of Actium*. 2d ed. New York and London. 1981.
9. Himmelmann, N. *Archäologisches zum Problem der griechischen Sklaverei. Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Mainz: Abhandlungen der Geistes- und Sozialwissenschaftlichen Klasse 13*. Wiesbaden. 1971.
10. Meyer, H. *Der weiße und der rote Marsyas: Eine kopienkritische Untersuchung. Münchner Archäologische Studien 2*. München, 1987.
11. Pollitt, J. J. *Art in the Hellenistic Age*. Cambridge, 1986.
12. Plessner, Helmuth: *Más szemmel*. Ford. Heckler, Héla, Iványi-Szabó Rita, Tóth Csaba. In *Tér, fenomen, mű*. Szerk. Bacsó Béla. Bp., Kijárat, 2011. 195-207.
13. Ridgway, B. S. "The Setting of Greek Sculpture." *Hesperia* 40: 336-56. 1971.
14. Simon, E. *Die griechischen Vasen*, München, 1976.
15. Smith, R. R. R. *Hellenistic Sculpture: A Handbook*. London. 1991.
16. Stewart, Andrew: *Greek Sculpture: An Exploration* (New Haven-London: Yale University Press, 1990).
17. Szilágyi János Gy. művészettörténeti fejezetei in: NÉMETH Gy., RITOÓK Zs., SARKADY J., SZILÁGYI J. Gy.: *Görög művelődéstörténet*. Budapest: Osiris, 2006.
18. Vasari on Technique, *Being the Introduction to the three Arts of Design, Architecture, Sculpture and Painting, Prefixed to the lives of the most excellent Painters, Sculptors and Architects*. Ford. Luisa S. Maclehoze. Kiad. G. Baldwin Brown. New York, Dover Publications, 1960.
19. von Blanckenhagen, P. H.: *Der ergänzende Betrachter: Bemerkungen zu einem Aspekt hellenistischer Kunst*. In: *Wandlungen: Studien zur antiken und neueren Kunst*, Ernst Homann-Wedeking gewidmet. Waldsassen. Pp. 193-201.
20. von Hesberg, H.: *Bildsyntax und Erzählweise in der hellenistischen Flächenkunst*. Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts 103, 309-65.
21. Winkelmann, Johann Joachim: *Művészeti írások*. Ford. Rajnai László, Tímár Árpád. Bp., Helikon, 2005.
22. Zanker, Graham: *Modes of Viewing in Hellenistic Poetry and Art*. University of Wisconsin Press 2004.

Kolter László
**A SZERBIAI KÖTELEZŐ SORKATONASÁG
REPREZENTÁCIÓJA A VAJIDASÁGI MAGYAR MÉDIÁBAN
(2009-2019)**

Kutatásomban a szerbiai kötelező sorkatonaság 2009 és 2019 közötti reprezentációit vizsgálom a vajdasági magyar médiában a kritikai diskurzuselemzés módszerével. A téma relevanciáját erősíti, hogy 2011-ben felfüggesztették a sorkatonai szolgálatot, és ennek előzményeire, valamint következményeire is kíváncsi vagyok. Feltételezésem szerint a kötelező sorkatonaság médiabeli ábrázolása jelentős mértékben tükrözte az adott időszak politikai és társadalmi viszonyait, és egyúttal hozzájárult ahhoz is, hogy különböző vélemények alakuljanak ki a katonaság szerepéről. A kutatásom célja feltárni, hogy milyen kulturális és társadalmi jelentőséget tulajdonítanak mindennek térségünkben. A vizsgálat 2009 és 2019 között megjelent tartalmakra terjed ki, elsősorban a *Magyar Szó*, *Szabad Magyar Szó*, *Délhír Portál*, *Pannon RTV* és a *Vajdaság Ma* médiumokban. Ezek vizsgálatához a kritikai diskurzuselemzés módszerét választottam (CDA), mely arra fókuszál, hogy feltárja, hogyan jelennek meg és hogyan működnek a társadalmi hatalmi viszonyok és ideológiai struktúrák a vizsgált szövegekben (Szilczl, 2018).

Kulcsszavak: Szerbia, sorkatonaság, kritikai diskurzuselemzés, vajdasági magyar média

1. Bevezető

Kutatásomban azt vizsgálom, hogyan jelenik meg egyes vajdasági magyar médiumban a szerbiai kötelező sorkatonai szolgálat. Jelenlegi kutatásomban a kötelező sorkatonaság vajdasági magyar médiareprezentációit vizsgálom. A téma aktualitását és jelentőségét az adja, hogy a sorkatonai szolgálat nem csupán katonai, hanem társadalmi, történelmi, pszichológiai és gazdasági vonatkozásokkal is bír. A vizsgált anyag 2009 és 2019 között megjelent online cikkekből áll. A kutatás öt vajdasági magyar médiumra – *Magyar Szó*, *Szabad Magyar Szó*, *Délhír Portál*, *Pannon RTV*, *Vajdaság Ma* – terjed ki.

2. CDA (Critical Discourse Analysis)

A kutatásom során a kritikai diskurzuselemzést (Critical Discourse Analysis) alkalmazom (továbbiakban: CDA). A CDA-t úgy lehetne definiálni, hogy egy olyan interdiszciplináris, elsősorban társadalomtudományokra jellemző megközelítés, amely a nyelvet, mint társadalmi kommunikációt vizsgálja (Tran, 2018). A CDA a társadalmi elemzés kritikai hagyományát viszi át a nyelvészetbe, és a kritikai társadalmi elemzés számára a diskurzusra, valamint a diskurzus és más társadalmi elemek (hatalmi viszonyok, ideológiák, intézmények, társadalmi identitások stb.) kapcsolatára fókuszál (Fairclough, 2012). A kritikai irányzat szerint tehát a társadalmi

kommunikáció mögött érdekek, méghozzá legtöbbször hatalmi érdekek állnak, és ezek tetten érhetőek a diskurzusban (Tran, 2018). A CDA módszertani alkalmazása azért indokolt a kutatásomban, mert nem csupán egy általános áttekintést kívánok nyújtani, hanem a társadalmi, elsősorban politikai-hatalmi döntések diskurzusbeli megjelenését vizsgálom. E döntések hatással vannak egy ország teljes lakosságára is, valamint az állam működésének különböző szektoraira, és elemzésük révén a vajdasági médiumok működésének sajátosságaira, továbbá a sajtó és a hatalom, illetve a sajtó és a lakosság közti viszonyra is következtethetünk.

Az alkalmazása során közel 34 cikket elemzek, amelyek 2009 és 2019 között jelentek meg. Az elemzés öt vajdasági médium anyagaira terjed ki: a *Magyar Szó*, a *Szabad Magyar Szó*, a *Vajdaság Ma*, a *Délhír Portál* és a *Pannon RTV* cikkeire. A kutatás célja nem csupán a sorkatonaságról szóló diskurzus nyelvi sajátosságainak feltárása, hanem annak vizsgálata is, hogy milyen társadalmi-politikai összefüggések, valamint milyen társadalmi szereplők és döntéshozók jelennek meg a sajtóban. Emellett figyelembe veszem a környező országok és más európai államok akkori álláspontját a sorkatonaságról, hogy átfogóbb képet nyújthassak a sorkatonaság diskurzusairól. Ebben a kontextusban a CDA alkalmazása különösen indokolt, hiszen a nyelv és a társadalom kölcsönhatásait elemezve hívják fel a figyelmet a hatalom fenntartásának és továbbörökítésének rejtett módjaira melyek társadalmi egyenlőtlenségeket hoznak létre és erősítenek meg (Szilczl, 2018).

3. Sorkatonaság fogalma és történelme

“A sorkatonai szolgálat többnyire kötelező jellegű, határozott ideig tartó katonai szolgálatot jelent, ahol egy ország jellemzően férfi állampolgárai katonai kiképzésben részesülnek” (Háló és Reizer, 2020). Maga a sorkatonaság is több elemből áll: elsősorban „az állam a hadra fogható lakosságot, leggyakrabban férfi állampolgárait katonai nyilvántartásba veszi (összeírja), majd rendszeres sorozás után a hadköteles korban lévőket sorkatonai és időszakonként tartalékos katonai szolgálatra kötelezi. A hivatásos és tovább szolgáló, valamint szerződéses katonákkal együtt ők alkotják azt a hadsereget, amely békében védi az országot, háborús helyzet esetén pedig lehetővé teszi a tartalékosok gyors mozgósítását” (Csapody, 2005). Lényegében a reguláris hadsereg tagjaivá válnak. A sorkatonai szolgálat célja, hogy a hadsereg állandó állományába sorozással bevont katonák a reguláris haderő részévé váljanak. „A kötelező sorkatonaság során a behívás és a személyek felmérése több lépésben zajlott. Az első fázis a sorköteles férfiak sorozása volt, amely magában foglalta a katonai nyilvántartásba vételt és az egészségügyi vizsgálatot. A katonai szolgálat a behívással kezdődött el, ami a sorozás után több évvel is következhetett, és évente több ütemben zajlott.” (Csapody 2005). Fontos azt is jelezni, elmondani, hogy lelkiismereti okokra hivatkozva kérelmezhető volt a fegyvertelen katonai szolgálat is, amelyet polgári szolgálatnak neveztek, ez teljesen más típusú sorkatonai szolgálatot jelentett.

3.1 A sorkatonaság történelmi áttekintése

Csapody Tamás a *Valóság* c. folyóiratban megjelent cikkében (2005) részletesen beszámol a sorkatonaság történetéről, pontosabban arról, hogy hol és mikor alakult meg az első általános hadkötelezettség. Úgy fogalmaz, hogy az általános hadkötelezettséget elsőként a francia forradalom idején John-Baptiste Jourdan képviselő törvényjavaslata nyomán 1793. szeptember 5-én vezették be Franciaországban. A hadkötelezettségnek ezt a modern kori formáját Németországban 1866-ban, az Osztrák–Magyar Monarchiában 1868-ban, míg Oroszországban 1874-ben vezették be. Az első formális sorkatonaság a Francia Forradalom idején vált fontossá, amikor az országot az Osztrák Habsburg Birodalom jelentős katonai fenyegetése érte. Emiatt kényszerítette a Konventet (a nagy francia forradalom törvényhozó testülete)¹ átmeneti jelleggel, vagyis a katonai támadás idejére rendelkezett arról, hogy minden tizennyolc és negyven év közötti, nőtlen férfi köteles katonai szolgálatot teljesíteni. „Így jött létre a háromszázezer fős, besorozott katonákból álló forradalmi hadsereg, amely a forradalom után is, a közvetlen veszély elmúltával is megtartotta sorozott jellegét.” (Csapody, 2005) A cikk kitér még arra, hogy az a fajta modell, amely a hivatásos és sorkatonaságból álló hadsereg „jelenlegi szóhasználattal élve: vegyes kiegészítésű – haderőn nyugvó hadseregmodell” lett, *Franciaországban* kétszázkilenc éven keresztül, egészen 2001-ig működött. (Jacques Chirac, Franciaország miniszterelnöke ugyanis 1996. május 28-án jelentette be a kötelező katonai szolgálat végét.) Csapody Csaba világszinten is kitér arra is, hogy „a világ százkilencvenöt országának haderővel is rendelkező száznegyvenegy országa közül napjainkban összesen hatvannyolcban gondolkodnak erről másként. Az önkéntes

1 <https://topszotar.hu/idegen-szavak/konvent> (2025.06.08)

haderőre Japánban a második világháború után (1945), Nagy-Britanniában a gyarmatbirodalom szétesését követően (1963), az Amerikai Egyesült Államokban pedig a vietnámi háború után (1973) tértek át.” Továbbá kitér arra is, hogy Európában hidegháborút követően indult el az a hadi változás, amely során a már említett Franciaországon kívül Belgiumban és Hollandiában (1996), Spanyolországban (2001), Portugáliában (2004), Olaszországban (2004) átálltak az önkéntes haderőre. A NATO huszonöt, haderővel rendelkező országa közül Szlovéniával (2003), Magyarországgal (2004) Csehországgal (2005) és Szlovákiával (2005) együtt – tizennégy országban van önkéntes haderő, írta cikkében Csapordy Tamás (2005).

Összefoglalva: Székely Zoltán a Magyar Honvédség szakmai, tudományos folyóiratában megjelent cikkében (2021) úgy fogalmaz, hogy „A hidegháborút követően a sorkatonai szolgálatot a legtöbb nyugati országban békeidőben felfüggesztették, ennek köszönhetően a haderőszervezés önkéntességen alapuló modellje terjedt el. Ez a tartalékosokat annyiban érintette, hogy létrejött a béke idejű önkéntes tartalékos szolgálat. Az önkéntes tartalékosok ezen új feladatok viszonylatában történő alkalmazása megváltoztatja, kiegészíti a katonai szolgálati forma alaprendeltetését. Az önkéntes tartalékos már nemcsak egy olyan állomány, amely segíti, gyorsítja a háborús szervezet feltöltését, hanem például segíti a különleges jogrend során bevezetett sorkatonai szolgálatra behívott katonák kiképzését is. Az önkéntes tartalékosok gyakorlatilag olyan részmunkaidős katonák, akik által lehetővé válik, hogy a társadalom humán erőforrásait a fegyveres erők időszakosan békében is igénybe vegyék.”

Ahogy az előzőekben írtam, több európai ország is fenntartja a kötelező sorkatonai szolgálatot, beleértve néhány NATO-tagállamot is. Ujházy László (2013) úgy fogalmaz tanulmányában, hogy a 1949-ben létrejött NATO eredetileg a kollektív védelmi műveletekre (collective defence operations – CDO) rendezkedett be, míg mára a válságreakáló műveletek (crisis response operations – CRO), köztük is elsősorban a béketámogató műveletek (peace support operations – PSO) kerültek előtérbe. Az Európai Unió online oldalán így írnak a NATO-ról: „A NATO kormányközi katonai szövetség, amelyet az 1949. április 4-én aláírt – washingtoni szerződés néven is ismert – Észak-atlanti Szerződéssel hoztak létre és amelyben jelenleg (2024.12.09.) 32 tagállam szerepel. A NATO célja, hogy tagjainak szabadságát és biztonságát politikai és katonai eszközökkel garantálja.”² Háló és Reizer (2020) dolgozatukban kitértek egy olyan részre, miszerint „A 21. században a legtöbb európai országban a kötelező sorkatonaságot felfüggesztették vagy megszüntették, azonban több országban megmaradt, és volt, ahol rövid időn belül kivezették, majd újra bevezették azt. Litvániában 2008-ban eltörölték, majd 2015-től visszavezték, míg Svédországban 2011-ben törölték el és 2018-tól vezették be újra a sorkatonaságot”. Egyéb példa még Lettország is, ahol 2007-ben törölték el a kötelező sorkatonai szolgálatot, majd az Ukrán–Orosz konfliktusnak köszönhetően 2023-ban visszavezték.³ Valamilyen szinten ennek hatására olyan skandináv országokban, mint Dánia, Svédország és Finnország, kötelező a sorkatonai szolgálat. Dánia 1949-ben, Finnország 2023-ban és Svédország 2024-ben csatlakozott a NATO-hoz. Nyugat-Európában olyan országok is fenntartják a kötelező katonai szolgálatot, mint Svájc és Ausztria. Ezek az államok azonban nem tagjai a NATO-nak, mivel nemzetközi jogi értelemben semleges státuszt tartanak fenn. Szerbia ugyan nem NATO-tag, de békepartneri státuszban van a szövetséggel.

Érdeemes megvizsgálni a balkáni országokat, hogy melyek tartják fenn a kötelező sorkatonai szolgálatot. Jelenleg két ilyen ország van: Görögország és Törökország. Bár földrajzi értelemben távolabb helyezkednek el Szerbiától, kötelező sorkatonai rendszerrel működnek. A legközelebbi szomszédos országok közül Horvátország 2025 januárjában tervezi újra bevezetni a kötelező sorkatonaságot. A rendszert 2008-ban függesztették fel, amikor átálltak az önkéntes alapú hadseregre. Az orosz-ukrán háború és a Balkánon zajló fegyverkezési verseny azonban arra készítette az országot, hogy visszatérjen a kötelező szolgálathoz.⁴ Ez a döntés valószínűleg befolyásolta a szerb kormányt is, amely 13 év szünet után, 2024-ben döntött a kötelező sorkatonaság visszaállításáról, és további intézkedéseket tervez a következő években.

2 <https://eur-lex.europa.eu/HU/legal-content/glossary/nato-north-atlantic-treaty-organisation.html> (2025.06.09)

3 Bővebben itt olvashatnak a Lettországi döntésről. Online Forrás: <https://444.hu/2023/04/05/az-ukrajnai-haboru-miatt-visszaallitja-a-sorkatonasagot-lettorszag> (2025.06.19)

4 Végül jövő januártól (2026 januárjában) vezeti be újra a kötelező sorkatonaságot Horvátország. Online Forrás: <https://444.hu/2024/08/16/ket-honapos-lesz-a-kotelezo-sorkatonasag-horvatorszagban> (2025.06.19) és a <https://pannonrtv.com/rovatok/regio/jovore-horvatorszag-ujra-bevezeti-sorkatonasagot> (2025.06.19)

4. A Szerb Hadsereg történetének rövid áttekintése

Szerbia hadseregének története Karađorđe Petrović idejére nyúlik vissza, egészen az 1804-es szerb felkelésig, amely során a török uralom ellen harcoltak. Egyes források szerint 1830-ban megalakult a Szerb Hercegségi Hadsereg, majd Szerbia függetlenségének elismerését követően, 1878-ban, létrejött a Szerb Királyi Hadsereg. A Szerb Hadsereg hivatalos oldala szerint ebben az időszakban alakult meg a reguláris haderő.⁵ A hadsereg egyik legfontosabb feladata a török uralom teljes felszámolása volt a Balkánon, amihez hozzájárult a Balkán Szövetség létrejötte. Ennek keretében zajlott az első és második Balkán-háború 1912 és 1913 között. Ezek után 1914-ben kitört az első világháború, majd 1939 és 1945 között a második világháború. A második világháború után létrejött Jugoszlávia, melynek részeként működött Szerbia is. Jugoszlávia, majd Szerbia és Montenegró szétesése után 2006-tól nyerte el Szerbia önálló államiságát és önálló saját hadseregét.

5. Az öt médium bemutatása

Öt médiumot vizsgálok, melyek mind kisebbségi médiumok Szerbiában. A kisebbségi médiumok nem csupán tájékoztatnak, hanem a közösségi identitás és a kulturális örökség megőrzésének is fontos eszközei. McQuail szerint a kisebbségi médiára való igény függ attól, hogy a közösség mennyire érzi magát elkülönültnek, milyen mértékű politikai és kulturális autonómiával rendelkezik, mennyire integrálódott a többségi társadalomba, valamint milyen gazdasági helyzetben van (Papp, 2014). Azok a kisebbségi csoportok, amelyek erősebb gazdasági háttérrel rendelkeznek és nagyobb autonómiára törekednek, gyakrabban hoznak létre önálló médiumokat, míg a gyengébb helyzetű csoportok inkább a többségi sajtóra támaszkodnak. Vajdaságban a legtöbb médium támogatást kap Magyarországtól, azonban az öt vizsgált médium között is tapasztalhatók eltérések: a többségi médiumok különböző támogatásokból és pályázatokból működnek.

Papp Z. Attila (2014) tanulmánya a kisebbségi médiumokat és az identitást vizsgálta a Kárpát-medencében. A téma a sorkatonaság szempontjából is releváns, mivel felmerülhetnek olyan kérdések, hogy egy kettős állampolgár melyik nemzet felé érez nagyobb vonzódást, és melyikhez csatlakozna, illetve hol végezne el a sorkatonai szolgálatot. Feltételezhető, hogy a sorkatonaságra érintett személyek médiatartalom-fogyasztása befolyásolhatja nézeteiket: például azok, akik több szerb nyelvű médiumot követnek, eltérő álláspontot alakíthatnak ki azokhoz képest, akik elsősorban magyar nyelvű forrásokat fogyasztanak.

A Kárpát-medence különböző régióiban végzett kutatások rámutattak, hogy a kisebbségi média eltérő mértékben járul hozzá a nemzeti identitás megőrzéséhez. A szlovákiai és erdélyi magyar közösségekben a hagyományos médiumok – különösen a nyomtatott sajtó és a rádió – szoros kapcsolatban állnak az identitás vállalásával. Ezzel szemben Vajdaságban nem mutatható ki statisztikailag szignifikáns összefüggés a médiahasználat és a nemzeti identitás között. A vajdasági magyar közönség körében jellemző a kétnyelvű médiafogyasztás: sokan egyaránt olvasnak szerb és magyar nyelvű újságokat, illetve néznek tévét mindkét nyelven. Ez a kettősség a kisebbségi identitás adaptív jellegét és a kulturális alkalmazkodás mintázatait is jelezheti (Papp, 2014).

5.1 Délhír Portál

A Délhír Portál 2012 decemberében indult, mint új vajdasági magyar hírportál. Működtetését az Ösvény a jövőbe civil szervezet végzi, amelynek elnöke Vadalceevity Viktor. A portál a Magyar Szív – Magyar Szó Alapítvány támogatását is élvezi. A Pannon RTV a megalakulásáról úgy fogalmazott, hogy „Az internetes honlap a Magyar Remény Mozgalomhoz köthető, ugyanis az azt működtető civil szervezet az MRM egyik tagjának a nevének van. A Délhír portál nemrég indult, az Ösvény a jövőbe civil szervezet működteti. A szabadkai szervezet elnöke Vadalceevity Viktor.”⁶

A portál kapcsolata az anyaországgal kettős: bár kormánykritikus tartalmakkal jelenik meg, mégis hozzájut bizonyos forrásokhoz, például a BGA Nemzeti Együttműködési Alap programhoz. A Délhír szerepét és működését Gyurkovics Virág cikke is tárgyalja, amely áttekintést ad a vajdasági magyar médiumok bevételeiről és tartalmairól. Tartalmát tekintve a Délhír Portál – a Szabad Magyar Szóhoz hasonlóan – sokkal kisebb arányban hagyatkozik pusztán az MTI híreire, mint a BGA által támogatott oldalak. Számos kritikus hangú cikket közölt,

5 Serbian Armed Forces: <https://www.vs.rs/en/units/serbian-armed-forces/army> (2025.07.06)

6 Pannon RTV: <https://pannonrtv.com/rovatok/tarsadalom/ki-all-delhir-mogott> (2025.08.12)

főleg politikai szereplőkről vagy pártokról, mint például a Vajdasági Magyar Szövetség (VMSZ) és annak politikusai ellen.

A portál történetéhez hozzátartozik, hogy már a működés első évében konfliktusba került a politikai elittel. A Vajdaság Ma cikkében így fogalmaztak az esetről: „Pásztor István, a Vajdasági Magyar Szövetség elnöke, 2013. december 2-án bűnvádi magánkeresetet nyújtott be a Szabadkai Alapfokú Bírósághoz, a Délhír portál főszerkesztője és egyben az Ösvény a jövőbe Civil Szervezet elnöke ellen, a portálon folytatólagosan elkövetett becsületsértés miatt.”⁷

5.2 Vajdaság Ma

A Vajdaság Ma 2003-ban jelent meg, mint első internetes médium. A Vajdaság Ma oldalán olvasható, hogy teljesen magánkezdeményezésből és magáneszközökből jött létre, „majd kezdetben a működtető szerény támogatásának, a későbbiekben alapítványi és intézményi támogatásoknak köszönhetően működhetett.”⁸ Sebestyén Imre alapította, a jelenlegi főszerkesztő és felelős kiadó is egyben.

A *Vajdaság Ma* működési formája leginkább egy napilaphoz hasonlítható. Nemcsak Szerbiáról írnak, hanem Vajdaság, a Kárpát-medence, az anyaország és a világ eseményeiről is. Emellett több rovatot is működtetnek.

5.3 Szabad Magyar Szó

A *Szabad Magyar Szó* 2016. október 23-án indult, alapítói Purger Tibor és Kókai Péter. Előzménye, hogy a több mint nyolcvanéves múltú *Magyar Szó* szerkesztőségében politikai ellentétek alakultak ki, amelyek következtében több szerkesztőt és újságírókat elbocsátottak. Purger Tibor, aki a *Magyar Szó* online felületéért volt felelős, egy interjúban elmondta, hogy nem tudta tovább elviselni, hogy „25 év után a nevét adja újságírók kirugdosásához”, ezért döntött úgy, hogy megszünteti a Magyar Szóval való együttműködést és visszavonja a magyarszo.com domaint. Ezen a címen indult el az új portál, míg a Magyar Szó a továbbiakban magyarszo.rs alatt működött.⁹

Az indulásban részt vettek más, korábban eltávolított újságírók is, köztük Pressburger Csaba, Vígi Zoltán, Vígi Zsoldos Zsaklina és Bajtai Kornél. A szerzők szándéka egy független és objektív közéleti fórum létrehozása volt, amely pártpolitikai nyomástól mentesen számolhat be a vajdasági, szerbiai, Kárpát-medencei és nemzetközi eseményekről.

A Szabad Magyar Szó indulása nagy visszhangot váltott ki: az első napon már több mint ezer követője volt a Facebookon, és rövid idő alatt a vajdasági magyar közélet meghatározó orgánumává vált. Politikai visszhangja is jelentős volt: bizonyos szereplők elzárkóztak attól, hogy nyilatkozzanak a portál újságíróinak, ugyanakkor a független sajtó egyik fontos alternatívájaként tartják számon. A *Szabad Magyar Szó a Sajtószabadság Alapítvány* gondozásában működik.¹⁰

5.4 Magyar Szó

A második világháború után a jugoszláv kommunista rendszer megerősödött, és a sajtó szigorú központosítással működött, törekedve az egyszólamúságra. A magyar kommunista lapokat gyorsan megszüntették, míg a polgári sajtótörekvéseket elnyomták. 1944 végén indult el Szabad Vajdaság néven a Magyar Szó elődje, amely kezdetben nagy reményeket keltett a magyar közönség körében, de szakmai színvonala hamarosan kritikák keresztüztébe került. A lap 1945. szeptember 27-én vette fel végleg a Magyar Szó nevet. Alapítói a napilapnak Gál László, író, Kek Zsigmond, lelkész, újságíró, nyelvész, első főszerkesztő Lévy Endre, író, publicista és Majtényi Mihály, író.¹¹

7 Vajdaság Ma: <https://m.vajma.info/cikk/vajdasag/16413/Pasztor-becsuletsertesert-beperelte-a-Delhir-portal-foszerekesztojet-es-kiadojat.html> (2025.02.15)

8 Vajdaság Ma: <https://20eves.vajma.info/A-Vajdasag-Ma-tortenete-diohejban/> (2025.02.15)

9 Magyar Szó története: <https://www.magyarszo.rs/mellekletek/kilato/a.315102/A-dolgozo-ember-felszabaditanak-es-a-tarsadalom-humanizalasanak-a-szolgalataban-1944-1989> (2025.02.19)

10 Szabad Magyar Szó oldala: <https://szmsz.press/impreszum/> (2025.03.24)

11 Vamadia, Periodika, Magyar Szó: <https://www.vamadia.rs/periodika/magyar-szo> (2025.03.29)

Az 1950-es évek végére a Magyar Szó a legjobb magyar nyelvű napilappá nőtte ki magát Jugoszláviában, miközben a pártállam korlátai továbbra is jelen voltak. 1957-ben alapították meg Közép-Kelet-Európa egyetlen kisebbségi sajtóházát, a Forumot, amely a kisebbségi sajtó, könyvkiadás és nyomdaipar fejlődésére is jelentős hatást gyakorolt. Idővel a *Magyar Szónak* számos melléklete kapott helyet a lapban: Kilátó (heti művelődési szemle), Tarka Világ (műsorfüzet és szórakoztató melléklet), Magvető (mezőgazdasági melléklet), Gyógykalauz (egészségügyi melléklet) stb. Az online felületét 2017-ben indították el újra.¹²

5.5 Pannon RTV

Pannon RTV-t működtető Pannónia Alapítvány 2005-ben alakult, elsődleges célja a vajdasági magyar nyelvű tájékoztatás biztosítása. A Pannon Televízió 2006-ban kezdett műsört sugározni, kezdetben csak Szabadkán és környékén volt elérhető. A Pannon Televíziót, a Pannon Rádiót és a Szabadkai Magyar Rádiót a Pannónia Alapítvány nevű civil szerveződés működteti. A Magyar Nemzeti Tanács 2010. július 30-án a Pannónia Alap társalapítójává vált.¹³

6. A kötelező sorkatonai szolgálat megjelenése (2009-2011)

A dolgozatomban időrendi sorrendben vizsgálom a sorkatonaság megjelenését. Ebben az időszakban kimondottan kevés online és nyomtatott sajtóterméket lehet találni, amely a szerbiai sorkatonaságról szólna.

6.1 2009-es cikkek a kötelező sorkatonai szolgálatról

Az első cikk 2009. június 3-án jelent meg a Magyar Szó című napilapban, illetve a Magyar Szó online oldalán. A cikk címe: *Mikor szűnik meg a sorkatonaság?*¹⁴ A Magyar Szó hivatali forrásra támaszkodik, nevezetesen Dragan Šutanovacra, aki ekkor a Szerbia védelmi minisztere¹⁵ volt. A kérdésre, hogy mikor szűnik meg a sorkatonaság, Šutanovac úgy válaszolt, hogy „a hivatásos katonaság kialakításának kezdetét 2010-re tűzték ki.” Hozzátette azonban, hogy nem tudja garantálni a kitűzött év betartását, mivel a gazdasági válság következtében anyagi nehézségek is hátráltathatják a folyamatot.

Szerbia 2006 óta tagja a Békepartnerség (Partnership for Peace, PfP) programnak, amelyhez – ahogy Dobó Géza is megfogalmazta – Montenegró kivételével minden nyugat-balkáni ország csatlakozott, majd később a NATO tagjává vált. A Békepartnerség ugyanakkor nem tekinthető a NATO-tagság előszobájának; még a hagyományosan semleges Svájc is részt vesz benne (Dobó, 2022). A program elsősorban a NATO és az Európai Unió felé való nyitottság gesztusaként értelmezhető, amely hozzájárulhat Szerbia és a Nyugat közötti viszony javításához.

A második cikk 2009 augusztusában jelent meg, és arról számol be, hogy a Szerb Hadsereg már évek óta tervezi a hivatásos hadsereg bevezetését.¹⁶ A bejelentésen először 2008-ban változtattak: ekkor a professzionális hadsereg megvalósításának időpontját 2010-re tűzték ki, majd ezt 2009-ben módosították 2011-re.

A cikkben több helyen is feltételesen beszélnek a sorkatonaság megszüntetéséről. Például ilyen megfogalmazások olvashatók: „Még egy évet tolódik a hivatásos katonaság életre hívása”, illetve „A Szerb Hadsereg már évek óta készülődik a hivatásos katonaság bevezetésére.” Ezek a példák jól mutatják, hogy a téma bizonytalan, a döntéshozók pedig óvatosan kommunikálnak. Maga a védelmi miniszter is hangsúlyozta, hogy bár szinte minden elő van készítve, gazdasági akadályok továbbra is fennállnak. A cikk idézi is: „De megjósolni, mikor lesz ténylegesen professzionális hadserege Szerbiának, nem lehet.”

A cikk hozzáteszi, hogy „a Szerb Hadsereg professzionális katonasággá szervezése az állam gazdasági lehetőségeitől függ. Mint megjegyzik, mindent meg fognak tenni, hogy a hivatásos katonaság bevezetése 2011-

12 Magyar Szó Online oldala: <https://www.magyarszo.rs/info/Impresszum> (2025.03.25)

13 Pannon RTV oldala: <https://pannonrtv.com/rolunk> (2025.03.24)

14 Online Forrás, Magyar Szó: <https://www.magyarszo.rs/kozelet/a.211885/Mikor-szunik-meg-a-sorkatonasag> vagy online forrás: <https://www.vamadia.rs/pdf.js/160130> (2025.01.03)

15 A miniszteri kinevezését 2007-ben kapta meg a Demokrata Párt soraiból. https://bs.wikipedia.org/wiki/Dragan_%C5%A0utanovac (2025.08.11)

16 Online Forrás: <https://www.vamadia.rs/pdf.js/161291> (2025.08.15)

re végre megtörténjen.” A törvényjavaslat értelmében a sorkatonai szolgálatot nem szüntetnék meg, hanem „befagyasztanák”, így a katonai szolgálat önkéntes alapon lenne teljesíthető. Lényegében tehát nem a sorkatonaság eltörlése, hanem annak felfüggesztése volt a cél, hogy a hadsereg egy új, megbízhatóbb, megfelelő létszámú és gazdaságilag fenntartható modellt válhasson.

A cikk kitér az amnesztiáról szóló törvényre is, amely „felmentené azokat a 30. életévüket betöltött polgárokat a büntetőeljárás alól, akik 2006. április 18-a után elmulasztották leszolgálni a törvény által előírt katonai kötelességüket.” A közölt adatok szerint mintegy 140 ezer katonaköteles férfi él külföldön, akik közül mintegy 44 ezren jelenleg is sorkötelesek. Slobodan Homen, az igazságügyi minisztérium államtitkára (2008–2012)¹⁷ elmondta, hogy évente körülbelül ötezer sorköteles kér halasztást, és mindössze 150 külföldön élő vagy tanuló fiatal teljesíti ténylegesen a szolgálatot. Homen szerint a cél, hogy a fiatalok visszatérjenek Szerbiába, hiszen a népességfogyás komoly társadalmi problémát jelent, és ezt a kormány ilyen intézkedésekkel próbálja megállítani.

6.2 Cikk a szerbiai kötelező sorkatonai szolgálatról a 2010-es évben

A 2010-es év vízvonalasító időszaknak tekinthető a Szerb Hadsereg és az ország történetében. A Magyar Szó cikkeiben érezhetően felerősödött a téma jelenléte: közeledett a kötelező sorkatonai szolgálat felfüggesztése, és ezzel párhuzamosan megjelent a katonai modernizáció, a gazdasági racionalizálás és az európai integráció nyelvezete. A lap több alkalommal is foglalkozott a kérdéssel, elsősorban a politikai és gazdasági diskurzus szintjén.

Az első, 2010. január 30-án megjelent cikk címe: „Nem lesz sorozás – A védelmi miniszter szerint már idén megszűnik a sorkatonaság.” A Magyar Szó hivatalos forrásra, Dragan Šutanovac védelmi miniszterre támaszkodik, aki kijelentette, hogy „a Szerbiai Hadsereg 2010 végére teljes mértékben hivatásos katonákból fog állni. A tervek szerint összesen 38 000 hivatásos katona fog szolgálni a seregben.” Ez a kijelentés a modern, professzionális állam képét erősíti, amely képes haderejét a nyugat-európai normákhoz igazítani. A cikk narratív szerkezete az állami reform ideológiai kereteit tükrözi: a „professzionális”, „modern”, „gazdaságosabb” és „megbízhatóbb” kifejezések nem pusztán leíró funkciót töltenek be, hanem a politikai legitimitáció eszközei. A kormányzati reformok így a fejlődés és racionalitás diskurzusába illeszkednek, míg a megszűnő sorkatonaság nem társadalmi veszteségként, hanem előrelépésként jelenik meg. A cikk a gazdasági racionalitás nyelvét is beépíti az érvelésbe: Šutanovac szerint a hadsereg költségvetése 2007-re 60,4 milliárd dinárra emelkedett¹⁸, ami körülbelül a GDP 2,6%-ának felelt meg. A későbbi években azonban ez az arány 2,4%-ra, majd 2,15%-ra csökkent, így a hadsereg a tervezett összegnél jóval kevesebb forráshoz jutott. A miniszter szerint a 68 milliárd dináros költségvetés mindössze 20%-a fordítható fejlesztésre, ami komoly korlátot jelentett a modernizációban. Az ilyen gazdasági adatok beemelése nem csupán tájékoztató funkciót lát el, hanem a döntés technokrata igazolásaként működik: a politikai döntés így „objektív” pénzügyi szükségszerűségként jelenik meg, nem pedig ideológiai választásként.

Ugyanakkor a Magyar Szó cikke tartalmaz egy rövid interjút is Mészáros Martinnal, aki frissen szerelt le a hadseregből. Az ő tapasztalatai a hivatalos diskurzus ellenpontját képviselik: elbeszéléseiben megjelennek a rossz ellátási körülmények, a felszerelés hiányosságai és a kaszárnyák közötti különbségek. Ez a rész a mindennapi tapasztalat diskurzusát hozza be a szövegbe, amely szembeesíti az állami modernizációs narratívát a valóságos katonai élet hétköznapijaival. A két szint – a politikai modernizáció nyelve és a katonák tapasztalati világa – együtt jelenik meg a lapban, ami lehetővé teszi a kritikai diskurzuselemzés számára, hogy feltárja a hatalom és a nyelv kapcsolatát. A hivatalos megszólalások a reformot gazdasági és nemzeti szükségszerűségként keretezik, míg az egyéni tapasztalatok a rendszer strukturális hiányosságaira mutatnak rá. A Magyar Szó így egyszerre működik a politikai kommunikáció közvetítőjeként és a társadalmi valóság dokumentálójaként. A cikkek diskurzív szerkezete jól mutatja, miként jelenik meg a sorkatonaság megszüntetése a modernizáció és nyugatiasodás ideológiai nyelvén.

A 2010-es év utolsó hónapjában két cikk is megjelent a Magyar Szóban a sorkatonaság megszűnésének témájáról. Az első, december 1-jén publikált írás „Önként a hadseregbe – Milan Jovanović: A hivatásos katonaság sokkal olcsóbb, mint a sorkatonaság intézménye” címmel jelent meg, és már a parlamenti döntés előtti időszakot mutatta be. A cikk beszámol arról, hogy a Szerbiai Képviselőház ülésén napirendre került a kormány javaslata, amelynek értelmében 2011. január 1-jétől megszűnne a sorkatonai kötelezettség, és helyét a hivatásos katonai szolgálat venné át. A hadsereg és a védelmi minisztérium ekkor már megkezdte a hivatásos állomány szervezését:

17 Online Forrás: <https://www.istinomer.rs/akter/slobodan-homen/> (2025.07.13)

18 Szerbia hadereje: https://hu.wikipedia.org/wiki/Szerbia_hadereje#N%C3%A9h%C3%A1ny_%C3%B6sszefoglal%C3%B3_adat (2025.03.04)

a kiírt pályázatokra több mint tízezer személy jelentkezett, közülük mintegy kétezret vettek fel. A cikkben *Milan Jovanović*¹⁹, a *Fórum a Biztonságért és Demokráciáért* civil szervezet igazgatója hangsúlyozza, hogy a hivatásos katonaság „sokkal olcsóbb, mint a sorkatonaság intézménye”, és ez a modell „összhangban áll Szerbia gazdasági lehetőségeivel”. Ez a kijelentés a katonai reformot gazdasági racionalitásként mutatja be, amelyben a hadsereg működése pénzügyi hatékonyságra és modernizációs logikára épül. A Magyar Szó ezzel a nyelvi kerettel azt a politikai diskurzust erősíti, amely a katonai átalakítást a modernizáció és gazdasági racionalizálás elkerülhetetlen folyamataként ábrázolja. A cikk gazdasági érvelése jól példázza a neoliberális racionalitás logikáját: a politikai döntés a „költséghatékonyság” és a „piaci logika” nyelvén válik elfogadottá, miközben a társadalmi és identitásbeli következmények háttérbe szorulnak. A gazdasági szempontok hangsúlyozása így nemcsak a reform gyakorlati indoklásaként jelenik meg, hanem az állami modernizáció legitimálásának eszközeként is.

A parlamenti vita során az ellenzék – elsősorban a Szerb Radikális Párt és a Szerbiai Demokrata Párt – bírálta a hadkötelezettség megszüntetését. Véleményük szerint a hatalmi koalíció célja „Szerbia katonai gyengítése”, valamint az ország közeledése a NATO-hoz. Jovanović ezzel szemben kijelentette, hogy az ellenzék „ideológiai okokból ódzkodik a hivatásos katonaságtól”, és ugyanezek a politikai erők ellenzik Szerbia európai integrációját és NATO-csatlakozását is. Ez a párbeszéd világosan tükrözi a két uralkodó politikai diskurzust. Az egyik az európai integráció, modernizáció és gazdasági racionalizálás nyelve és a másik a nemzeti szuverenitás és a hagyományos értékek védelmének retorikája.

Jovanović szerint az ellenzéki kritika „nevetséges”, hiszen aki ragaszkodik a szerb hagyományokhoz, az önként is jelentkezhet a hadseregbe. Ez a megfogalmazás a nemzeti identitás és a modernitás nyelvi konfliktusát jeleníti meg, ahol a hagyományt a politikai racionalitás és az önkéntesség váltja fel. A cikk így a hivatásos hadsereget a Nyugat felé való nyitás szimbólumaként ábrázolja, miközben a hagyományos katonai értékek a múlt kulturális maradványaivá válnak. A szöveg végén megjelenik az EU–NATO viszony diskurzusa is. Jovanović kijelenti, hogy „az Európai Unió és a NATO stratégiai partnerei egymásnak”, és „a NATO nélkül az EU nem is létezne”. Ez a kijelentés összekapcsolja a katonai reformot az európai integráció geopolitikai narratívájával: a hivatásos hadsereg nem csupán belpolitikai modernizációs lépés, hanem a Nyugat irányába való politikai orientáció eszköze is. A politikai állásfoglalások kettősségét Csapody Tamás (2005) fogalmazta meg általánosabban, amikor arról írt, hogy az általános hadkötelezettséggel kapcsolatos pártpolitikákat „pálfordulásokkal tarkított kettősségek sora jellemzi”. Szerinte e diskurzus négy fő szempont mentén értelmezhető:

1. attól függően, hogy a párt kormánypárti vagy ellenzéki pozícióban van;
2. hogy a rendszerváltás előtti vagy utáni politikai időszakban szólal meg;
3. hogy milyen ideológiai és politikai alapállásból fogalmazza meg véleményét;
4. valamint, hogy hivatalos vagy informális (médianyilatkozat, civil fórum, tudományos rendezvény) kontextusban hangzik-e el a megszólalás.

Ezek a szempontok a szerb politikai életben is egyértelműen kimutathatók. A Szerbiai Demokrata Párt például ellenzéki helyzetéből bírálta a hadkötelezettség eltörlését, noha korábban a modernizáció és az európai integráció támogatói közé tartozott – ez a kettősség jól illusztrálja Csapody tételét. A Magyar Szó 2010. decemberi cikke a sorkatonaság megszűnését nem nemzeti vitaként, hanem gazdasági és geopolitikai szükségszerűségként mutatja be. A hivatalos és civil megszólalások nyelvezete egyaránt azt a képet erősíti, hogy a reform a fejlődés, a racionalitás és az európai orientáció elkerülhetetlen része.

A második cikk, ami 2010. december 31-én jelent meg. Lényegében úgy írtak a sorkatonaság felfüggesztéséről, hogy egy olyan részbe tették bele, melynek címe, hogy: „A tíz legjelentősebb belföldi esemény 2010-ben.” A harmadik helyet érte el a sorkatonaság felfüggesztése. „A Szerbiai Képviselőház határozatának értelmében 2011. január 1-jén megszűnik a hadkötelezettség. A had-, munkaügyi és anyagi kötelezettségeket szabályozó törvény módosításaival a kötelező katonai szolgálat megszűnik...E lépéssel megalakul Szerbiában a hivatásos katonaság, amely megváltoztatja a hadsereg eddigi hagyományait, melyek különböző formában immáron két évszázada élnek. A határozatot december 15-én hozta meg a Szerbiai Képviselőház.” Ezzel a döntéssel a sorkatonaságot felfüggesztették. A Szerb Hadsereg hivatalos oldalán megtekinthető az a dokumentum, amellyel ezt a döntést meghozták. Így néz ki a dokumentum:

19 Milan Jovanović -t 2012-ben választották meg az FBD elnökévé, aki 2004-től az FBD igazgatója és a megalakításának kezdeményezője. Online forrás: <https://www.fbd.org.rs/index.php/en/podcast/tela?layout=edit&id=28> (2025.08.22)

Одлука о обустави обавезе служења војног рока (“Сл. гласник РС”, бр. 95/2010)

1. Обавеза служења војног рока у Војсци Србије обуставља се одслужењем војног рока последње партије војника упућене у 2010. години.

Одредба става 1. ове тачке односи се и на регруте који су, због приговора савести, служење војног рока заменили цивилном службом.

Упућивање на служење војног рока у Војску Србије, од 1. јануара 2011. године, вршиће се по принципу добровољности, у складу са законом.

2. Ова одлука ступа на снагу осмог дана од дана објављивања у “Службеном гласнику Републике Србије”, а примењиваће се од 1. јануара 2011. године.

1. ábra: Döntés a katonai szolgálati kötelezettség felfüggesztéséről (Kolter László (2024.12.22))²⁰

Részletesebben olvasható még a törvényről, amely a Paragraf weboldalán megtekinthető.²¹

7. A sorkatonai szolgálat felfüggesztése utáni első két év (2011-2013)

A következő két évben még a Magyar Szó és a DélHír portál írt cikkeket. Két cikk jelent meg összesen, egy a 2011-es évben és egy a 2013-as évben.

A lap 2011. november 17-én megjelent „Visszalépés lenne a sorkatonaság bevezetése” című rövid cikke. A reform utóéletét mutatja be, amelyben Dragan Šutanovac védelmi miniszter elutasítja a kötelező katonai szolgálat újbóli bevezetését. Šutanovac szerint „a kötelező katonai szolgálat újbóli bevezetése nem tenne jót sem a katonaságnak, sem a biztonságnak”, és minden olyan párt, amely támogatja ezt az elképzelést, „hamarosan le fog mondani róla”. A miniszter kijelenti, hogy a modern társadalmak a hadsereg átalakítása felé haladnak, és céljuk a hivatásos, professzionális katonaság megerősítése. Példaként Görögországot, Törökországot és Oroszországot említi, amelyek szintén a hivatásos haderő felé kívánnak elmozdulni. Ez a nyilatkozat a 2009–2010-es évek diskurzusának folytatásaként értelmezhető: a modernizáció, gazdasági racionalizálás és európai orientáció nyelve továbbra is meghatározó maradt. A „visszalépés” szó a politikai nyelvben erős jelentéssel bír: nemcsak szakmai, hanem társadalmi és fejlődési szempontból is úgy mutatja be a sorkatonaság visszaállítását, mint ami ellentétes a haladással.

A 2013-as cikk a DélHír Portálon „A szerbek újra katonákat akarnak – Petíció a sorkatonaságért” címmel jelent meg. A Facebookon indított kezdeményezést főként belgrádi és újvidéki fiatalok töltötték ki. A cím általánosítva tulajdonít kollektív vágyat a „szerbeknek”, így nemcsak beszámol, hanem nemzeti érzelmi közösséget is konstruál. Úgy tűnik, mintha Szerbiában csak a szerbek számítanának, a kisebbségek nem lennének jelen. A fiatalok e módon erősebb érzelmi reakciókat válthatnak ki a hazaszerető közönségből.

A kezdeményezés és a cikk is a fiatalok érzelmi megnyilatkozásaira épít. Bár civil jellegűnek tűnik, a mögöttes ideológia erősen nacionalista és identitáserősítő. A cikk a sorkatonaság visszahozását a nemzeti büszkeség és kollektív identitás újraépítésének eszközeként mutatja be. Ideológiailag a patriarchális, militarizált férfiidentitást helyezi előtérbe, szemben a 2009–2010-es modernizációs logikával, amely a hivatásos hadsereget a

20 Online Forrás: <https://www.vs.rs/document/document/files/21815646238D11E8A3510050568F6690/1/Odлуka-o-obuštavi-sluzenja-vojnog-roka.pdf> (2025.06.22)

21 A törvény: https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_vojnoj_radnoj_i_materijalnoj_obavezi.html (2025.06.22)

racionalitás és gazdasági hatékonyság jelének tekintette. A narratíva nosztalgikus, pozitív érzelmi kötődést teremt a múlt katonai hagyományaihoz, hangsúlyozva a történelmi folytonosságot. Tóth Gergely ezredes tanulmánya szerint a hagyomány mindig meghatározó szerepet játszott a társadalom és a honvédelem kapcsolatában. Úgy fogalmaz, hogy a tapasztalat, hogy a különböző haderőkben a katonai szervezeteknek, azok egy-egy patinás hadrendi számának és az ahhoz kapcsolódó hagyományoknak a megtartása emeli az ott szolgálók, harcolók öntudatát, büszkeségét, így hozzájárul a csapat harcértékének növeléséhez. Ugyanakkor az egymást követő generációk is elmondhatják, hogy „nekem már az apám, nagyapám stb. is ugyanott szolgált”, megteremtve ezzel egy olyan sajátos együvé tartozás érzését, amely nemcsak családon belül alakulhatott ki, de egy-egy vármegye vagy tájegység lakosságának tagjai között is. (Tóth, 2018)

8. A kötelező sorkatonai szolgálat megjelenése 2015–2019 között

A kutatásom során 2013 és 2015 között nem találtam cikket, viszont 2015 és 2019 között összesen 26-ot vizsgáltam. A sorkatonaságról legtöbbit a Pannon RTV és a DélHír Portál írtak 10-10 cikket. A Magyar Szó és a Szabad Magyar Szó két-két, míg a Vajdaság Ma egy cikket közölt a témában.

A 2015-ös évben több médium is foglalkozott a sorkatonaság újbóli bevezetésének kérdésével. Mindkét médium, más-más forrásból dolgozott, ám a DélHír Portál részletesebben írt. Mindkét forrás közvélemény-kutatásra hivatkozva számolt be arról, hogy a szerbiai lakosság közel kétharmada támogatja a kötelező katonai szolgálat visszaállítását, és különösen a 19–29 éves korosztály – vagyis az érintettek – mutatnak jelentős támogatást, noha rövidebb szolgálati időt tartának megfelelőnek. A DélHír Portál cikke Pavle Đoković, az Open Source közvélemény-kutató ügynökség vezetőjét idézi, aki szerint ez a jelenség a szerb katonai hagyományokhoz és a jugoszláv múlt iránti nosztalgiához köthető. A közvéleményben tehát egyszerre van jelen a múlt idealizálása és a hagyományos férfiszerephez való visszatérés igénye, amelyet a katonaság intézménye testesít meg. Ezzel szemben Bratislav Gašić²² védelmi miniszter mindkét hírforrásban egyaránt hangsúlyozza, hogy a sorkatonaság újbóli bevezetése nem reális, mivel több milliárd dinárt igényelne az elhagyott kaszárnyák felújítása és az elavult felszerelések pótlása. A miniszter helyett az önkéntes katonai szolgálat kiterjesztését tartja megfelelő válasznak a fiatalok növekvő érdeklődésére. A két cikk jól érzékelteti a közvélemény és az állami kommunikáció kettősségét: a társadalom nosztalgikus és nemzeti értékekre építő igénye a sorkatonaság iránt erős, míg a politikai vezetés a gazdasági racionalitás és a modernizáció nyelvén tartja távol annak újbóli bevezetését. A 2015-ös sajtóvisszhang egyszerre értelmezi a sorkatonaság kérdését identitáspolitikai és gazdasági szempontból, azaz a hagyományos katonai múlt szimbolikus ereje és a modern állami működés realitása közti feszültségként.

A 2016-os évben szintén a Pannon RTV cikkét elemzem, ám fontosnak tartom elmondani, hogy megint a Vajdaság Ma oldalára hivatkoznak. A cikk tartalmi fontos része, hogy Jovan Krivokapić, a Védelmi Minisztérium és a szerb hadsereg szóvivője kijelentette, hogy egyelőre nem tervezi a kötelező sorkatonaság újbóli bevezetését, hanem inkább bevezetik az önkéntes katonai szolgálat új formáját. Jovan Krivokapić úgy nyilatkozott, hogy „a kötelező katonai szolgálat újbóli bevezetéséről a köztársasági parlamentnek kell döntenie, mi pedig egyelőre nem tervezzük ezt, inkább arra összpontosítunk, hogy miként tegyük vonzóvá a fiatalok számára a katonaságot”. Hozzátette, hogy a decembertől érvénybelépő változások következtében az önkéntes katonai szolgálat hat hónapig tart majd, az érdeklődőknek pedig jobb és minőségesebb képzést biztosítanak. „Tehermentesítjük a hivatásos katonákat, akik ezután több időt tudnak szentelni a megszerzett készségek begyakorlására. Magasabb pénzbeli juttatást láttunk elő azok számára, akik önkéntesen szeretnének szolgálni”. Lényegében az állam gazdasági szempontból egy erősebb, hivatásosabb önkéntes hadsereget szeretne, amely felkészültebb, mint a sorkatonai szolgálatot teljesítő katonák.

8.1 A 2017-es év a sorkatonai szolgálattal kapcsolatos cikkek

Az figyelhető meg, hogy a sorkatonaság kérdésében egyre több közvélemény-kutatás készül, ám ezek értelmezésénél fontos figyelembe venni, hogy hány főt és milyen korosztályt vizsgáltak. A 2017 elején, a Pannon RTV oldalán megjelent rövid hír – amely szintén külső forrásból dolgozik – a sorkatonaság társadalmi támogatottságának folyamatos jelenlétét mutatja a szerb közvéleményben. A Védelmi és Biztonsági Kutatóközpont

22 Bratislav Gašić: https://sr.wikipedia.org/sr-el/%D0%91%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B8%D1%81%D0%BB%D0%B0%D0%B2_%D0%BD0%93%D0%B0%D1%88%D0%B8%D1%9B (2025.06.12)

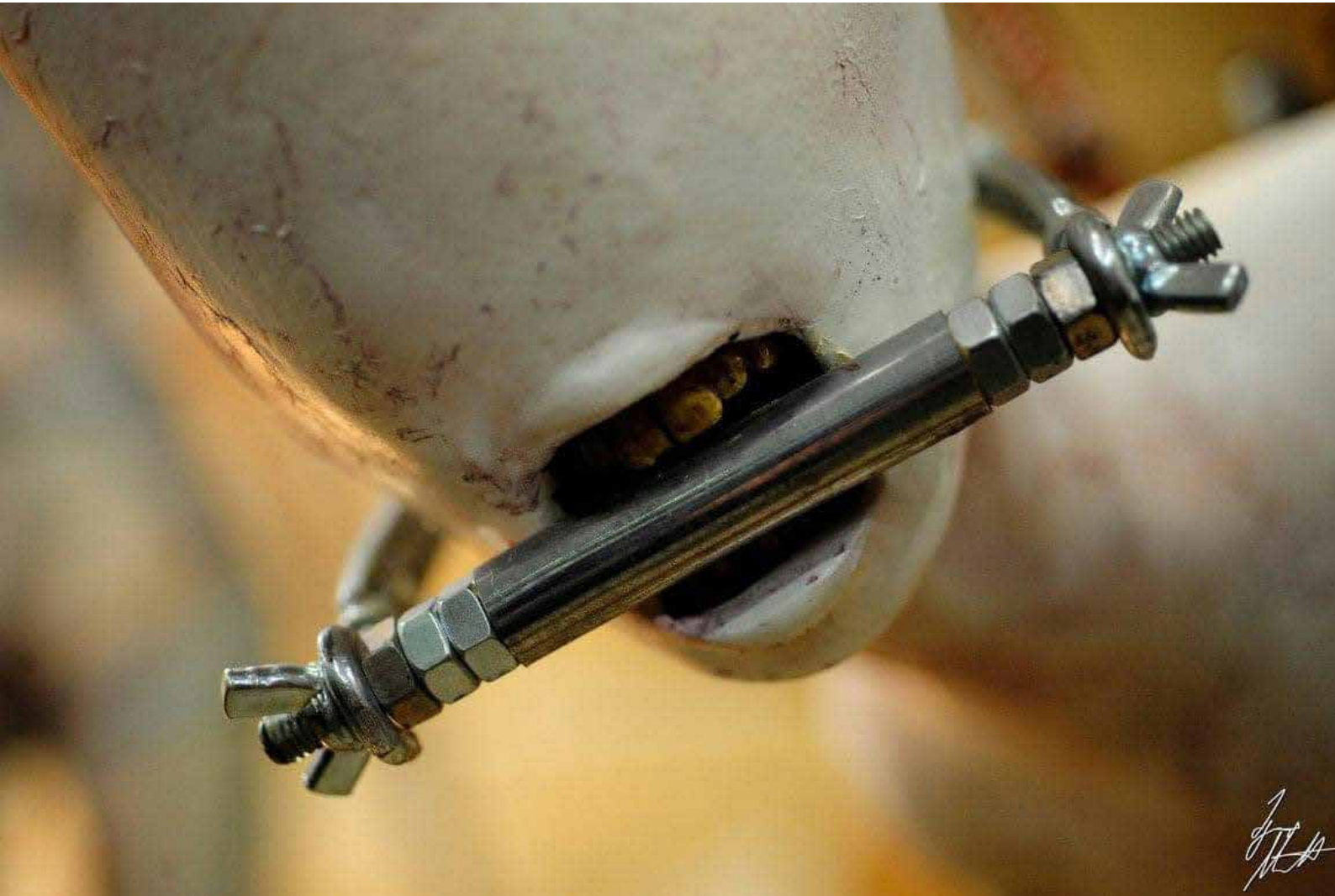
felmérése szerint a megkérdezettek több mint 70%-a támogatná a kötelező katonai szolgálat visszaállítását. A kutatás 1117 személy személyes megkérdezésével, valamint további 1400 online válasz alapján készült, így az eredmények országos szinten reprezentatív képet adnak a témáról. Az adatok alapján a legerősebb támogatást a 60 év felettek körében mérték, míg a 40–49 éves korosztály mutatott a legkevesebb hajlandóságot a sorkatonaság újbóli bevezetésére. Ez a generációs különbség arra világít rá, hogy a katonai szolgálat intézményét elsősorban az idősebb generációk értelmezik a nemzeti hagyomány és a fegyelem szimbólumaként. A hír szövegezése is ezt a szemléletet erősíti: a sorkatonaság nem biztonságpolitikai, hanem identitáshoz kötődő, nosztalgikus intézményként jelenik meg, amely a társadalmi értékrend és a kollektív emlékezet irányából nyeri el jelentőségét.

A közvélemény-kutatások után felmerült a sorkatonaság visszaállításának kérdése a politikai színtéren is. A DélHír Portál számolt be arról, azzal a címmel, hogy „Vučić: „Nem vezetjük be újra a sorkatonaságot, mert nincs rá pénz!“. Ez a fajta cím figyelemfelkeltő, tény, hogy így több olvasót érhetnek el. A cikk tartalma szerint egy belgrádi görög–szerb üzleti fórumon Aleksandar Vučić szerb miniszterelnök cáfolta, hogy a kormány napirendjén szerepelne a kötelező katonai szolgálat újbóli bevezetése. Ugyanakkor a szerb hadsereg szóvivője, Jovan Krivokapic, az N1 televízióknak nyilatkozva elmondta, hogy egy munkacsoportot már létrehozta a kérdés vizsgálatára. A testület célja az volt, hogy felmérje az országot érő biztonsági kockázatokat és fenyegetéseket, majd ezek alapján véleményt formáljon a sorkatonaság szükségességéről. A cikk tehát nem konkrét döntésről, hanem a diskurzus fenntartásáról tanúskodik: a kormány részéről tagadás, a hadsereg részéről pedig óvatos nyitottság figyelhető meg. Ez a kettős kommunikáció tipikus hatalmi stratégia, amely egyszerre nyugtatja a nemzetközi közvéleményt, ugyanakkor életben tartja a nemzeti biztonság narratíváját. A szöveg említi Andrej Plenković²³ horvát miniszterelnök nyilatkozatát is, aki kijelentette, hogy a horvát kormány hasonló terve „a hadsereg népszerűsítését” szolgálja, és „semmi köze Szerbia döntéséhez”. A médiadiskurzus így regionális dimenziót kap: a sorkatonaság kérdése a Balkánon nemzetpolitikai státuszszimbólummá válik, amelyben az országok egymás retorikájára reagálnak. A cikk záró mondata („Vučić cáfolta, de szavahihetőségében cseppet sem bízhatunk”) már szerkesztőségi véleményt tükröz, ami eltér a közszolgálati médiumok hivatalos hangvételétől. Itt a sorkatonaság témája már nem pusztán társadalmi vagy gazdasági, hanem politikai hitelességi kérdéssé válik.

A 2017-es évben megjelent cikkek közül a Pannon RTV által közölt „Vučić: Modernizálni kellene a hadsereget, de nem a sorkatonaság visszaállításával” című írás különösen jól példázza a politikai diskurzus kettősségét. A miniszterelnök kijelentése („Szerbia haderejének modernizálása erősebbé is tenné azt, azonban ez nem azt jelenti, hogy visszaállítjuk a sorkatonaságot”) egy olyan kommunikációs stratégiát tükröz, amelyben a kormány a hadsereg megerősítésének retorikáját alkalmazza, miközben elhatárolódik a múlt intézményeitől. A „modernizálás” kifejezés a nyugatias fejlődés és racionalitás diskurzusába illeszkedik, amellyel Vučić a politikai stabilitás és technológiai fejlesztés képét kívánja erősíteni. A cikkben használt kulcskifejezések – „nincs terjeszkedési szándékunk”, „hivatásos katonaság”, „készen álljanak az ország védelmére” – a békés, védelmi jellegű állami önképhez kapcsolódnak. Ez a narratíva a hatalom legitimitációját szolgálja, hiszen a modernizációt a nemzeti felelősségvállalás és a biztonság szempontjából indokolja, nem katonai ambícióként. A sorkatonaság előtti időkre is visszatekinthetünk ahol szintén az volt a cél, hogy a hadsereg erős, önálló és „nyugati” legyen. Ám a vezetőség, és elsősorban a katonai parancsnokság már gondolkodik azon, hogy lenne-e értelme, potenciális haszna a sorkatonaság újbóli bevezetésének.

A DélHír Portál 2017. július 18-án megjelent „Vulin és a sorkatonaság visszaállítása” című írása élesen elüt a közszolgálati médiumok objektív hangvételétől. A cikk nemcsak a politikai döntéshozót, hanem magát a hatalmi rendszert is bírálja, ironikus és szarkasztikus megfogalmazásokkal él („valójában fogalma sincs arról a tárcáról, amelyet az ölébe hullajtottak”, „ha némi tartás is szorult volna belé”). A diskurzus nyelviileg nyíltan delegitimálja a hatalom szereplőjét, és a politikai inkompetencia toposzán keresztül építi fel a miniszterrel alkotott negatív képet. A sorkatonaság témája itt csupán hivatkozási alapként jelenik meg – a szöveg valójában nem a katonai reformról, hanem a politikai hitelesség hiányáról szól. Az újságíró a társadalmi döntéshozatalra való hivatkozást („erről nem csak a védelmi miniszternek kell döntenie, hanem az egész társadalomnak”) retorikai eszközként értelmezi, amellyel a politikus elkerüli a konkrét állásfoglalást. A cikk véleményes zárása – „Vulin eddig sem ésszerű lépéseiről volt ismert a napi politikában, védelmi miniszterként pedig alighanem megerősíti majd a róla kialakult képet” – tovább erősíti a publicisztikai hangvételt. A DélHír ezzel az írással a kritikai sajtó szerepét képviseli: a politikai hatalom nyelvét és kommunikációját kérdőjelezi meg. A szöveg nem csupán tájékoztat, hanem véleményt is formál – ezáltal a sorkatonaság diskurzusa a politikai legitimitáció kérdésévé válik, nem katonai vagy társadalmi témává.

23 Andrej Plenković: https://sr.wikipedia.org/wiki/Andrej_Plenkovi%C4%87 (2025.07.29)

A 2017. július 23-án megjelent „Lesz-e Szerbiában ismét kötelező sorkatonaság, vagy sem?” című cikk a közszolgálati média semleges hangvételét képviseli. A szöveg nem foglal állást, hanem a különböző szereplők – a lakosság, szakértők és hivatalos szervek – véleményét egymás mellé helyezve mutatja be a sorkatonaság körüli bizonytalanságot. A szerző több megszólalást is idéz („A bevezetés mellett vagyok.” / „Nekem fiam van. Nem támogatom.”), ami a társadalmi megosztottság érzékeltetését szolgálja. A Pannon RTV volt az egyik első médium, amely videós formában is feldolgozta a témát, interjúkkal és utcai véleményekkel kiegészítve. A diskurzus középpontjában a gazdasági realitás áll: a cikk Katarina Đokić²⁴ biztonságpolitikai kutatót idézi, aki szerint a sorkatonaság bevezetése „további 70 milliárd dináros kiadást jelentene”, ami meghaladná az adott év védelmi költségvetését. Ez a racionális érvelés a témát a pénzügyi lehetőségek és az állami felelősség dimenziójába helyezi. A szóvivő, Jovan Krivokapić megszólalása („Nehezen lehet felelni erre a kérdésre...”) a politikai döntés felelősségét a parlamentre hárítja, ami a bürokratikus kommunikáció egyik jellemző stratégiája: a döntés elodázása és az intézményi hierarchia hangsúlyozása. Ebben az évben a sajtóban a sorkatonaság témája már inkább a megvalósíthatóság és a költségvetési korlátok kérdéseként jelent meg, nem pedig nemzeti identitáshoz vagy politikai irányvonalhoz kötődő problémaként. Ez a narratív eltolódás a korábbi évek ideologikus diskurzusaihoz képest a pragmatikus megközelítés felé mozdította el a témát.

8.1.1 A 2017-es médiadiskurzus a kötelező sorkatonaság visszaállításáról a vajdasági sajtóban

A 2017-es év médiadiskurzusában a sorkatonaság témája több nézőpontból került elő: a közvélemény-kutatások a társadalmi nosztalgia és a generációs különbségek felől közelítették meg a kérdést, míg a politikai megszólalások a gazdasági realitás és a modernizáció nyelvén értelmezték újra. A közszolgálati médiumok – mint a Pannon RTV és a Vajdaság Ma – semleges, információközlő szerepben maradtak, a hangsúlyt az adatokra és a pénzügyi lehetőségekre helyezve. Ezzel szemben a DélHír Portál véleményes, kritikai hangvételűt képviselt, amely a politikai hitelesség és inkompetencia kérdéseit tematizálta, miközben a sorkatonaság csupán ürügyként szolgált a hatalom kommunikációjának bírálatára.

A 2017-es sajtóanyagok összességében azt mutatják, hogy a sorkatonaság témája ekkorra már nem pusztán katonai vagy társadalmi kérdésként jelent meg, hanem a politikai kommunikáció, a hitelesség és a modernizáció retorikájának metszéspontjában. A diskurzus a korábbi évek ideologikus hangvételétől a pragmatikus, gazdasági és kommunikációs értelmezések felé mozdult el.

8.2 A kötelező sorkatonaság reprezentációja a 2018-as évben

A 2018 júniusában megjelent három vajdasági magyar sajtótermék – a Vajdaság Ma, a Pannon RTV és a DélHír Portál – hasonló tartalmú, de eltérő szerkesztési logikájú cikkekben számolt be a Védelmi és Biztonsági Kutatóközpont friss felméréséről, amely a sorkatonaság társadalmi támogatottságát vizsgálta Szerbiában. A kutatás eredményei szerint a szerbiai lakosság több mint 70 százaléka (egyres források szerint 74%) támogatta volna a kötelező katonai szolgálat visszaállítását.

A Vajdaság Ma közölte elsőként a hírt, a FoNet hírügynökség anyagát felhasználva. Cikkük részletesen ismertette a felmérés módszertanát és a demográfiai bontásokat: 1117 személyes és további 1382 online megkérdezés alapján készült az adatfelvétel, amely reprezentatív képet adott a lakossági hozzáállásról. A szöveg Jasmina Andrić, a kutatóközpont képviselőjének nyilatkozatát is idézte, amely szerint a nők 75, a férfiak 77 százaléka támogatta a sorkatonaság újbóli bevezetését. A cikk Aleksandar Živković²⁵ védelmi államtitkár megszólalásán keresztül intézményi kontextust is adott a felmérésnek: szerinte a magas támogatottság „a védelmi képességek fejlesztésébe vetett társadalmi bizalom” jele. A szövegben megjelenik a kormányzat felelősségteljes, de óvatos kommunikációja is: a minisztérium elemzi az önkéntes sorkatonaság koncepcióját, és a civil védelmi szektor erősítését hangsúlyozza. A Vajdaság Ma tehát a közszolgálati hangvételűt követve, részletesen, de visszafogott értelmezéssel mutatta be a témát, elsősorban a társadalmi bizalom és az állami modernizáció szempontjából.

A Pannon RTV a Vajdaság Ma írását forrásként használta, amit a cikk alján is jelez. Anyaga rövidebb, lényegre törőbb formában közli ugyanazokat az adatokat: a megkérdezettek számát, a korosztályos arányokat és

24 Katarina Đokić: <https://bezbednost.org/istrazivac/katarina-djokic/> (2025.07.29)

25 Aleksandar Živković: https://sr.wikipedia.org/sr-el/%D0%90%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%80_%D0%96%D0%B8%D0%B2%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%9B (2025.07.29)

a legfontosabb százalékokat. Míg a Vajdaság Ma cikke a politikai és intézményi háttérrel is bemutatja, a Pannon RTV kizárólag a közvélemény-kutatás számaira koncentrál. Ez a szerkesztési különbség jól példázza a vajdasági magyar médiatér hírforrási hierarchiáját: a Vajdaság Ma gyakran elsődleges hírforrásként szolgál, míg a Pannon RTV azokat audiovizuális logikára és rövidebb figyelmi időre szabva, tömörítve közli tovább. A Pannon változat tehát a hír médialogikáját követi: tényszerű, gyors és kontextus nélküli.

A DélHír Portál másnap, 2018. június 19-én közölte saját verzióját, amely tartalmilag szinte megegyezik a Vajdaság Ma anyagával, de a tálalás módja eltér. A DélHír – szemben a Pannon RTV tömörségével – megtartja a részletesebb adatokat és a politikai kontextust, ugyanakkor a közlés stílusa kevésbé semleges. A cikk narratívája már utal a felmérés költségvetési kérdéseire is: megjegyzi, hogy a kutatás készítői nem válaszoltak arra, mennyibe kerülne a sorkatonaság újbóli bevezetése, és a szerb költségvetés képes lenne-e ezt fedezni. Ez a kiegészítés finoman kritikusabb tónust kölcsönöz a szövegnek, amely így nem pusztán informál, hanem implicit módon kérdéseket is felvet az állami tervek realizálásával kapcsolatban.

Megállapítható, hogy a három médium ugyanabból az információforrásból (FoNet / Védelmi és Biztonsági Kutatóközpont) dolgozik, mégis eltérő kommunikációs és szerkesztési stratégiát alkalmaz. A Vajdaság Ma részletes, információban gazdag anyagot közöl, amely a hivatalos állami diskurzusba illeszkedik, és a társadalmi bizalom, valamint a védelmi képességek fejlesztésének narratíváját erősíti. A Pannon RTV ezzel szemben a hír tömörített, televíziós formátumhoz igazított változatát közli, elsősorban az adatok és tények ismertetésére koncentrálva, mindenféle politikai vagy ideológiai kontextus nélkül. A DélHír Portál viszont a kritikusabb sajtó szerepét tölti be: ugyanazt a tartalmat reflexív, enyhén szkeptikus hangvételben dolgozza fel, külön figyelmet szentelve a költségvetési korlátok és az állami felelősség kérdéseinek.

A 2018 júliusi Pannon RTV-cikk ismét a sorkatonaság társadalmi támogatottságának kérdésével foglalkozik, a Védelmi és Biztonsági Kutatóközpont újabb felmérésére alapozva. A szöveg a közszolgálati médiumokra jellemző tárgyilagos hangvételt követi, és a témát továbbra is a közvélemény és a gazdasági realitás metszetében tárgyalja.

A cikk bevezetője a társadalmi arányokra és a regionális különbségekre koncentrál: a szerbiai lakosok mintegy háromnegyede támogatná a sorkatonaság visszaállítását, de a keleti és nyugati országrészek között eltérő mértékű az elfogadottság. Különösen érdekes, hogy a szöveg a 90-es években szolgált generációt nevezi meg a leginkább ellenző csoportként, ami implicit módon a háborús tapasztalatok társadalmi lenyomatára utal. Ezzel a Pannon RTV nem pusztán adatokat közöl, hanem történeti és érzelmi kontextust is teremt, amely árnyalja a közvélemény motivációit. A megszólaló Katarina Đokić biztonságpolitikai kutató közlése a racionalitás diskurzusát erősíti. Szavai („gazdasági szemszögből nézve elképzelhetetlen”) a pénzügyi megvalósíthatóság dimenziójába helyezik a vitát, ezáltal a politikai-ideológiai sík helyett a szakmai, költségvetési realitásra irányítják a figyelmet. Đokić érvelése számszerűsített adatot tartalmaz – a 70 milliárd dináros költségvetési igényt –, amely a közbeszédben a racionális érvelés legitimációs eszközeként jelenik meg.

A cikk videós formátuma is fontos, hiszen ez a vizuális és interjú megjelenítés a közszolgálati hitelesség és pluralizmus látszatát erősíti: a néző egyszerre találkozik közvéleményi adatokkal és a szakértői elemzéssel.

A 2018. augusztus 21-én a Magyar Szó Online-on megjelent cikk, „Szerbia visszaállítaná a sorkatonai szolgálatot?” címmel, a sorkatonaság témáját már politikai bejelentés szintjén jeleníti meg, szemben a korábbi évek közvélemény-kutatásaira építő hírekkel. A szöveg középpontjában Aleksandar Vučić államfő nyilatkozata áll, aki először vetette fel nyilvánosan a kötelező sorkatonai szolgálat visszaállításának lehetőségét. A bejelentés retorikailag óvatos („egyelőre gondolkodunk, még semmit sem ígerek”), de mégis politikai üzenetet hordoz: a sorkatonaság mint nemzetbiztonsági elővigyázatosság, illetve mint munkaerőpiaci ösztönző jelenik meg. A cikk egyik kulcseleme, hogy Vučić a foglalkoztatási előnyökkel kapcsolja össze a katonai szolgálatot – azok, akik letöltik, „előnyt élveznének a közvállalatokban”. Ez a narratíva a sorkatonaságot társadalmi hasznossággal ruházza fel, mintha a katonai fegyelem és a munkaerőpiaci alkalmasság között közvetlen kapcsolat lenne. A nyilatkozatban szereplő hangsúly a „megelőző intézkedésen” is jelzi, hogy a diskurzus biztonságpolitikai fordulatot vesz: a sorkatonaság itt már nem nosztalgikus vagy ideológiai kérdés, hanem preventív állami mechanizmus, amelyet a fenyegetettség narratívája indokol. A Magyar Szó cikke tehát a politikai szintre emelkedő döntés-előkészítés dokumentumaként olvasható: Vučić kommunikációja egyszerre hivatkozik a gazdasági realitásra („a pénzügyektől is függ”), és a nemzeti biztonságra, ezzel kettős legitimációs keretet teremtve. A cikk stílusa tárgyilagos, nem tartalmaz kommentárt vagy szerkesztőségi véleményt, így a közszolgálati újságról semleges hangvételét követi.

A DélHír Portál 2018. augusztus 22-én megjelent cikke, „Miközben Vučić ismét bevezetné a sorkatonaságot, a szerbiai hivatásos katonatisztek tömegesen hagyják el a hadsereget” címmel, a portálra jellemző kritikai és ironikus hangvételben dolgozza fel a sorkatonaság újbóli bevezetésének kérdését. A szöveg éles kontrasztot állít Vučić bejelentése („ismét bevezetné a sorkatonaságot”) és a hadsereg valós állapota között. A narratíva központi eleme, hogy miközben a politikai vezetés a honvédelem megerősítéséről beszél, a hivatásos katonatisztek tömegesen hagyják el a hadsereget. A cikk szerint „naponta két tisztt, két altisztt, két közkatona és egy civil” távozik a szervezetből, amit a szerző a „rossz anyagi helyzettel, pártalapú foglalkoztatással, dilettantizmussal és megalázó munkafeltételekkel” magyaráz.

A portál retorikai stratégiája a szarkazmus és az ellentétre épül: Vučić „örömkönnyeit hullatja a MiG-harcirepülőök berepülése alatt”, miközben „a hadseregben sohasem volt rosszabb a helyzet”. A szerzői megfogalmazások – például „a haladó rezsim fejének újabb eszement ötlete” – delegitimáló és gúnyos retorikát alkalmaznak, amely egyértelműen szemben áll a közszolgálati sajtó semleges, tényalapú nyelvhasználatával. A cikk a Danas napilapra hivatkozik, ezzel forrást biztosít az állításoknak, de a hivatkozást szerkesztőségi kommentárral ötvözi. A megszólaltatott volt őrnagy, Dragan Gligić személyes története – aki „inkább takarítózsemmel tagjaként élte meg a szolgálatot” és ma „teherautóvezetőként dolgozik” – az intézményi leépülés és kiábrándulás szimbólumává válik. A DélHír kritikai újságírásának egyik markáns példája: a sorkatonaság kérdését nem, mint honvédelmi vagy gazdasági dilemmát, hanem mint a hatalom és a valóság közti ellentmondás metaforáját mutatja be.

A 2018 augusztusában megjelent két írás – a DélHír Portál „Rossz állapotban a szerb hadsereg – propagandán keresztül szépítik a helyzetet” című cikke és a Magyar Szó „Šutanovac: A kötelező katonai szolgálatot azok vezetnék be újra, akik maguk nem voltak katonák” című anyaga – ugyanazt a társadalmi feszültséget tükrözi: a sorkatonaság újbóli bevezetéséről szóló politikai diskurzust, ám teljesen eltérő retorikai pozícióból. A DélHír Portál írása erőteljesen kritikai, publicisztikus hangvételű. A cikk középpontjában Dragan Gligić, a szerb hadsereg egykori őrnagya áll, aki belső nézőpontból, személyes tapasztalatain keresztül számol be a hadsereg súlyos állapotáról. Gligić szerint a hatalom „marketingpropagandával hazudik a népnek”, miközben a valóságban a katonák anyagi és erkölcsi leépüléssel küzdenek. A DélHír ennek a narratívának a keretébe helyezi a teljes politikai rendszert: Aleksandar Vučićot és Aleksandar Vulint egyaránt inkompetens, populista vezetőként ábrázolja, akik a sorkatonaság témáját kommunikációs eszközként használják a nemzeti identitás megerősítésére és a politikai tőke növelésére. A cikk forrásként a FoNet hírügynökséget és a Danas napilapot is megemlíti, ám ezek az idézetek a hitelesség látszatát erősítik, miközben a szöveg egészét áthatja az ironia, a moralizálás és a delegitimáló nyelvezet. Illetve több mondat is kapcsolódik az előző DélHír Portál cikkéhez, mint stílus, mint nyelvhasználat egyaránt. A DélHír narratívája így kettős célt szolgál: egyrészt leleplező jellegű, mivel a hadsereg valós problémáira irányítja a figyelmet (alacsony bérek, elvándorlás, rossz felszereltség), másrészt politikai értelemben ellenzéki retorikát épít, amely a hatalom egészének kritikáját fogalmazza meg. A cikkben a hadsereg már nem, mint nemzeti büszkeség, hanem mint a rendszer válságtünete jelenik meg – az elvándorlás, az anyagi nyomor és a megalázó munkakörülmények szimbolikus terepeként.

Ezzel szemben a Magyar Szó az eseményeket politikai és médiadiskurzív síkra helyezi. Dragan Šutanovac, egykori védelmi miniszter megszólalása a racionális, intézményi hangot képviseli. Szerinte a sorkatonaság bevezetésének gondolata pusztán „médiahasználati” célokat szolgál, amely Koszovó kérdéséről hivatott elterelni a figyelmet. A nyilatkozatában megfogalmazott érvek – a hivatásos hadsereg megerősítése, a katonák életszínvonalának javítása, az aktív tartalékos rendszer kiépítése – a szakmai racionalitás és modernizáció logikáját idézik vissza. Ha mindezt a Šutanovac korábbi (2009–2011-es) megnyilvánulásaival vetjük össze, a kép teljessé válik. A 2009-es és 2010-es Magyar Szó-cikkeiben Šutanovac a sorkatonaság megszüntetését a modernizáció, gazdasági racionalizálás és európai integráció eszméivel indokolta. A hivatásos hadsereg koncepciója akkor a nyugatias államépítés jelképévé vált: a „professzionális”, „megbízható”, „gazdaságos” kulcsszavak a politikai legitimitáció és technokrata fejlődés diskurzusát erősítették.

Nyolc évvel később, 2018-ban Šutanovac már kritikai pozícióból szólal meg. Diskurzusa a politikai racionalitásból a politikai manipuláció leleplezésének irányába tolódott el: a sorkatonaságot nem reformkérdésként, hanem populista eszközként kezeli. Ezzel szemben a DélHír cikke a belső összeomlás narratíváját hangsúlyozza – míg Šutanovac a politikai felszínt bírálja, a DélHír a társadalmi alapokat omladozását mutatja meg.

A két médium tehát két külön nézőpontból, de közös üzenettel szól: a sorkatonaság kérdése már nem a hadsereg megerősítéséről, hanem az állami intézményrendszer hitelességéről szól. Míg a Magyar Szó Šutanovac

szakmai tekintélyén keresztül egy intézményi kritikát fogalmaz meg, addig a DélHír nyíltan politikai és morális vádiratot közöl a hatalom ellen. E két nézőpont egymást kiegészítve mutatja be a szerb közélet 2010 utáni átalakulását: a korábbi modernizációs optimizmus helyét a bizalmatlanság, kiábrándultság és válságtudat vette át – mind a hadseregben, mind a társadalom egészében.

A cikk szerkezete és hangvétele tudatosan épít a korábbi cikkekre, és ezt metaszinten is jelzi („A DélHír portál szerdán megírta...”). Ez a mondat önmagában is önreflexív gesztus: a portál tudatosítja, hogy nem új hírt közöl, hanem folytatja a saját leleplező narratíváját, és ezzel megerősíti az olvasói bizalmat („mi már korábban is megírtuk az igazat”).

A cikk középpontjában Radojica Jašović zászlós személyes vallomása áll, amelyet Facebook-poszt formájában idéznek. A szöveg itt már nem politikai elemzés, hanem érzelmi, sőt drámai retorikai performansz. Jašović szavai („elég volt a megaláztatásokból”, „meg kell érteni az érthetlent”, „modern rabszolgákat akarnak csinálni belőlünk”) erős metaforákkal élnek, amelyek a hatalmi visszaélést, a méltóságvesztést és az erkölcsi kiüresedést fejezik ki.

Ez a vallomás-narratíva több funkciót tölt be. Érzelmi hitelességet kölcsönöz a rendszerkritikának (a belülről megszólaló katona szava erősebb, mint egy újságíróé). Etikai dimenziót ad a sorkatonaság vitájának: itt már nem gazdasági vagy politikai kérdésről van szó, hanem emberi méltóságról. Kollektív hangot teremt: Jašović többször többes számot használ („mindannyian dönthetünk”, „ne engedjétek elveszíteni a becsületet”), ezzel az egyéni panaszt közösségi kiáltvánnyá emeli. A DélHír ezt a szöveget úgy keretezi, hogy az állami propaganda ellenpontjaként jelenítse meg. Az ismétlés („a DélHír már megírta...”) nem pusztán hivatkozás, hanem retorikai bizonyíték: a portál saját korábbi munkáját az igazság forrásaként emeli ki, ezzel önmagát hitelesíti a hatalommal szemben.

A narratíva tehát érzelmi csúcspontot ér el: míg az augusztusi Gligić-cikk inkább ironikus, szarkasztikus hangvételű, addig Jašović vallomása tragikus. A két megszólalás között folytonosság van – mindketten a rendszerből való kiábrándulás, a morális összeomlás tanúi –, de Jašović szövegében már megjelenik a morális felkelés motívuma: a távozás nem gyengeség, hanem erkölcsi ellenállás. A DélHír kritikai vonalának érzelmi kulminációja. A narrátor (a lap) és az alany (a katona) közös ellenségképet osztanak: az állami hatalomét, amely propaganda révén szépíti a hadsereg állapotát.

A Pannon RTV-nél 2018 szeptemberében megjelent két cikk, amelyek egymás szerves folytatásaként olvashatók, egymást kiegészítik, mivel Milan Mojsilović²⁶, a frissen kinevezett vezérkari főnök nyilatkozataiban fokozatosan formálódik meg a sorkatonaság kérdéséhez való álláspontja – az első interjúban még óvatos támogatás, a másodikban pedig már határozott, intézményes javaslatként jelenik meg.

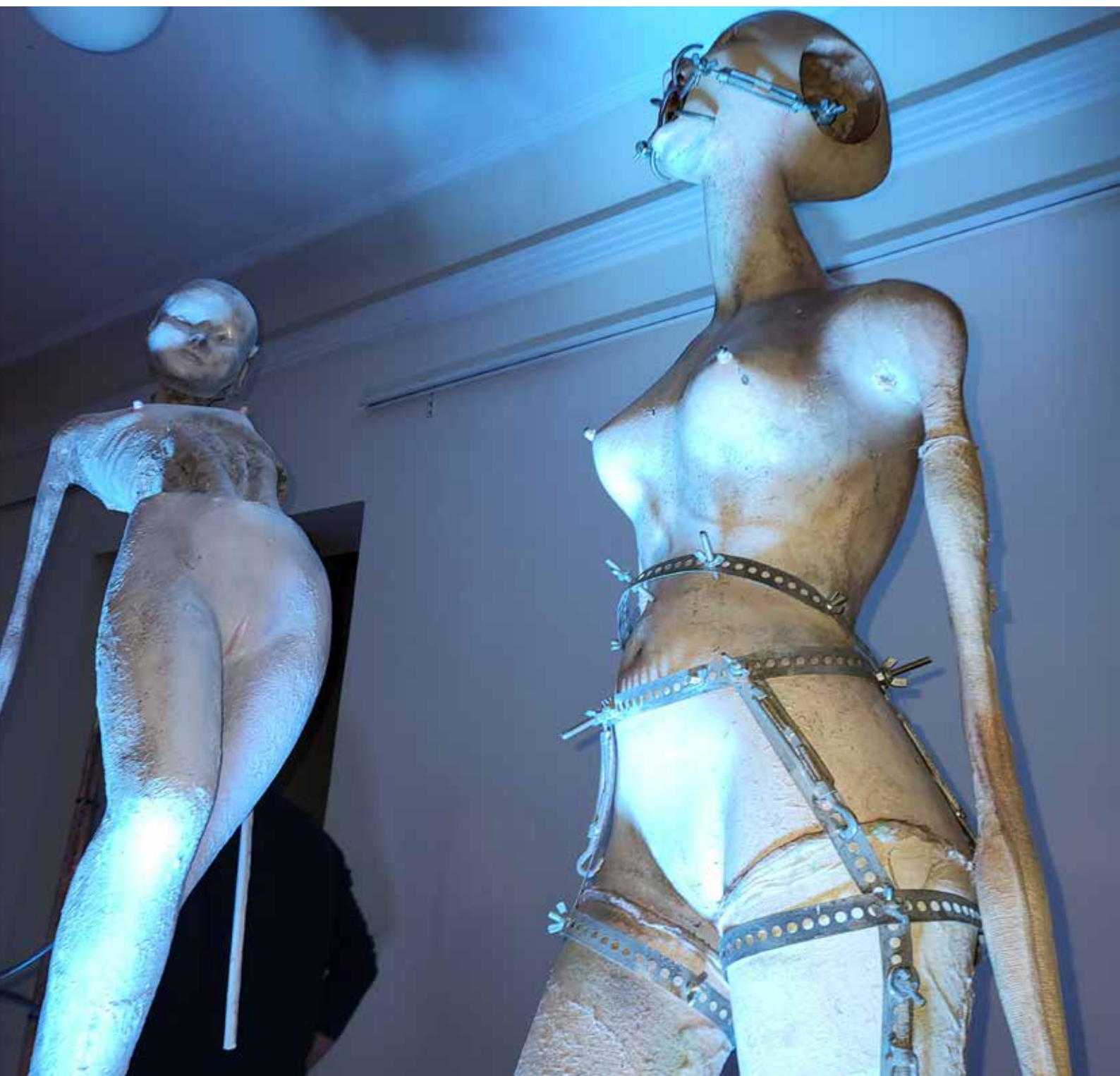
A szeptember 23-án megjelent első cikk a Vajdasági RTV és a Tanjug forrásaira támaszkodik, és beiktatási kontextusban mutatja be Mojsilovićot, aki a modernizáció, a revitalizáció és a professzionalizmus hármasszavával határozza meg katonapolitikai vízióját. A cikk narratívája kiegyensúlyozott: a vezérkari főnök a modern hadsereg eszményét képviseli, de megemlíti, hogy a hadsereg feltöltése „akár kombinált modell alapján” is elképzelhető – ezzel teret nyit a sorkatonaság újbóli bevezetése irányába. A „személy szerint támogatná” fordulat itt még nem politikai állásfoglalás, inkább személyes vélemény, amely a szakmai kontinuitás retorikájába illeszkedik.

A szeptember 30-i cikk már más hangvételű: Mojsilović kijelentése („a kötelező sorkatonaság visszaállításában rejlik a Szerbiai Katonáság jövője”) egyértelműen ideológiai üzenetté válik. A szövegben a sorkatonaság visszaállítását a nemzeti biztonság és a hadsereg jövőjének szempontjából indokolják, vagyis a kezdeményezést a stabilitás és az állami önállóság jelképévé teszik. Ugyanakkor a vezérkari főnök hangsúlyozza, hogy ez nem valósítható meg egyik napról a másikra, vagyis a döntés fokozatos, átgondolt folyamatot igényel. Fontos érve még, hogy a sorkatonaságot nem törölték el, csak felfüggesztették, így jogilag bármikor újra bevezethető, ami a javaslatot még realisabbá teszi.

A két cikk együtt olvasva jól tükrözi a 2018-as médiadiskurzus elmozdulását a szakmai modernizációtól a nemzeti identitás- és biztonságpolitikai érvelés felé. Míg az első szövegben a modern hadsereg és a gazdasági stabilitás kulcsszavai dominálnak, a másodikban már a szuverenitás és a történelmi kontinuitás retorikája válik meghatározóvá.

Tágabb kontextusban mindez összhangban van Aleksandar Vučić 2018 augusztusi kijelentéseivel is, aki ekkor beszélt először nyilvánosan arról, hogy 2020-tól vagy 2021-től visszaállíthatják a kötelező katonai szolgálatot. A Mojsilović-nyilatkozatok tehát nem elszigetelt megszólalások, hanem a politikai kommunikáció

26 Milan Mojsilović: https://sr.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%B8%D0%BB%D0%B0%D0%BD_%D0%9C%D0%BE%D1%98%D1%81%D0%B8%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%9B (2025.07.27)

tudatosan felépített narratív láncolatának részei, amelyekben a katonai szakmai érvelés fokozatosan átadja helyét a nemzeti retorikának.

8.2.1 A 2018-as médiadiskurzus a kötelező sorkatonaság visszaállításáról a vajdasági sajtóban

A 2018-as év a sorkatonaság kérdésének médiabeli újjáéledését hozta a vajdasági magyar sajtóban. Az év folyamán a téma több hullámban jelent meg, kezdetben közvélemény-kutatások, majd politikai nyilatkozatok és végül a hadsereg állapotáról szóló kritikai riportok formájában. A vizsgált médiumok – Vajdaság Ma, Pannon RTV, Magyar Szó és DélHír Portál – közös témát dolgoztak fel, mégis eltérő retorikai, ideológiai és kommunikációs stratégiákat alkalmaztak.

Az év első felében a diskurzus középpontjában a Védelmi és Biztonsági Kutatóközpont felmérése állt, amely a sorkatonaság társadalmi támogatottságát mérte. A Vajdaság Ma és a Pannon RTV híryanagái a társadalmi bizalom és az állami modernizáció narratívájába illesztették az eredményeket, míg a DélHír kritikusabb, pénzügyi megvalósíthatóságra fókuszáló értelmezést kínált. A Vajdaság Ma részletes módszertani leírást adott és az államtitkári nyilatkozatokkal kiegészítve a felelős állami kommunikáció képét közvetítette. A Pannon RTV ezzel szemben a számokra és tényekre korlátozta a közlést, alkalmazkodva az audiovizuális hírfogyasztás logikájához, míg a DélHír a költségvetési kérdéseket és a politikai felelősség dilemmáit vetette fel, ezzel finoman megkérdőjelezve a hivatalos diskurzus realitását.

A nyár közepén a témát már nemcsak a közvélemény, hanem a politika is felkarolta. Aleksandar Vučić államfő augusztusi bejelentése a sorkatonaság lehetséges visszaállításáról retorikai fordulópontot jelentett: a korábban technikai, gazdasági vagy társadalmi kérdésként kezelt téma ekkor vált nemzetbiztonsági és identitáspolitikai ügygé. A Magyar Szó erről tárgyilagos, közszolgálati stílusban tudósított, hangsúlyozva a döntés feltételes, „még csak mérlegelés alatt álló” jellegét. A cikk Vučić kommunikációját két legitimációs szál mentén mutatta be – egyrészt a gazdasági racionalitás, másrészt a nemzeti biztonság diskurzusa felől –, ezzel fenntartva a politikai semlegesség látszatát. Ezzel szemben a DélHír Portál Vučić kijelentéseit a hadsereg tényleges állapotával ütköztette. Cikkeiben – köztük a „Miközben Vučić ismét bevezetné a sorkatonaságot...” és „Rossz állapotban a szerb hadsereg...” – éles kritika fogalmazódik meg: miközben a kormány a sorkatonaság visszaállításáról beszél, a hadseregben „naponta több tiszt és altiszt hagyja el a szolgálatot”. A DélHír narratívája a propaganda és valóság ellentétére épül. A portál retorikai eszköztárát az irónia, szarkazmus és személyes vallomások teszik hitelessé: előbb Dragan Gligić volt őrnagy, majd Radojica Jašović zászlós szólal meg, akik a rendszerből való kiábrándulást és morális összeomlást személyes tapasztalatokon keresztül jelenítik meg. A Jašović-féle nyilatkozat megjelenik a katonai kérdés, hogy ekkor már nem biztonságpolitikai, hanem morális ügyként jelenik meg.

Ezzel párhuzamosan a Magyar Szó Šutanovac-interjúja másik nézőpontból, de hasonló következtetésre jut. A korábbi védelmi miniszter – aki 2009–2011 között a sorkatonaság eltörlésének és a hivatásos hadsereg megteremtésének fő szószólója volt – 2018-ban már kritikai pozícióból beszél. Szerinte a sorkatonaság visszaállításának terve politikai kommunikációs trükk, amellyel a hatalom Koszovó kérdéséről igyekszik elterelni a figyelmet. Ez a diskurzusváltás jól mutatja a modernizációs narratíva kifáradását: míg 2009-ben a hivatásos hadsereg az „európai racionalitás” szimbóluma volt, 2018-ban ugyanez a téma már a populizmus és a politikai manipuláció jelképe lett.

A Pannon RTV szeptemberi anyagai további árnyalattal bővítik a képet. Milan Mojsilović vezérkari főnök beiktatásakor adott interjúja (szeptember 23. és 30.) a sorkatonaságot a nemzeti stabilitás és szuverenitás diskurzusába emelték. Az első interjúban még személyes véleményként, a másodikban viszont már intézményes javaslatként jelent meg a kötelező szolgálat visszaállítása. A „modernizáció” és a „professzionalizmus” szavai mellé így fokozatosan beépültek a hazafiság, kontinuitás és biztonságfogalmai, ami a politikai kommunikációs szintjén Vučić-féle narratívát erősítette. A 2018-as év tehát világosan kijelöli a vajdasági magyar sajtóban zajló diskurzív elmozdulás irányát. Míg az év első felében a hírforrások – különösen a Vajdaság Ma és a Pannon RTV – még a közvéleménykutatásokat a racionális, társadalmi kérdés keretében mutatták be, addig az év második felére a téma politikai, identitásalapú jelentéssel telítődött. A Magyar Szó továbbra is a tárgyilagos, közszolgálati pozíciót tartotta, a DélHír viszont érzelmi és morális regiszterbe emelte a diskurzust, a rendszerkritika eszközévé téve a hadsereg kérdését.

8.3 A 2019-ben megjelenő kötelező sorkatonaság a vajdasági médiában

A 2019 januárjában megjelent *Szabad Magyar Szó* cikke a honvédelmi oktatás visszavezetéséről számol be, amelyet a szerb Védelmi Minisztérium kezdeményezett. A program célja, hogy a középiskolások megismerkedjenek az ország védelmi rendszerével, a katonaság és a civil védelem alapjaival. A cikk hangsúlyozza, hogy nem új tantárgyról van szó, hanem néhány osztályfőnöki órán tartandó tájékoztató előadásról, gyakorlati képzés nélkül. A szakértői megszólalások szerint ez a kezdeményezés nem katonai nevelés, hanem tájékoztató jellegű ismeretterjesztés, amely a honvédelem fontosságát kívánja tudatosítani a fiatalokban. A cikk tágabb európai kontextusba is helyezi a lépést: rámutat, hogy a 1990-es évek „hadseregellenes” szemlélete mára megváltozott, hiszen több uniós tagállam – például Dánia, Franciaország és Németország – ismét fontolóra vette vagy részben visszaállította a sorkatonaságot. A szöveg így nemcsak egy hazai oktatási reformot ismertet, hanem a katonai tudatosság újjáéledését is jelzi, ami illeszkedik a régióban tapasztalható biztonságpolitikai narratívához.

A Pannon RTV 2019. július 4-én megjelent cikke – a Vajdaság Ma anyagát forrásként használva – már nem politikai bejelentésekre, hanem a szerb hadsereg belső válságára irányítja a figyelmet. A cikk forrása a Balkanska bezbednosna mreža portál²⁷, amely regionális biztonságpolitikai elemzéseket közöl, így az írás szakmai, elemző jellegű hangvételt követ. A szöveg központi állítása, hogy a szerb hadsereg kritikus helyzetbe került, mivel a 2011-ben felfüggesztett sorkatonai szolgálat óta mintegy 250–300 ezer potenciális tartalékos veszett el, miközben az önkéntes katonai szolgálatra alig tizenötezeren jelentkeztek. A portál által idézett adatok szerint a tartalékos állomány előregedett, a legtöbb volt katona évtizedek óta semmilyen kapcsolatot nem tart fenn a hadsereggel, a hivatásos állományt pedig naponta két katona, egy tiszt és egy altiszt hagyja el. A cikk érvelése szerint a hivatásos hadsereg bevezetése elhanyagolta a tartalékos rendszert, és ennek következtében a szerb hadsereg szerkezeti és személyzeti válságba jutott. A szöveg ugyanakkor megoldási javaslatokat is felvet: a kötelező sorkatonai szolgálatot norvég, svéd és kínai modell alapján kellene újragondolni, vagyis a fiatal férfiak és nők nyilvántartásba vétele mellett csak azokat hívnák be, akik valóban érdeklődnek a katonai szolgálat iránt. Ez az elképzelés a modern, rugalmas tartalékos rendszer vízióját tükrözi, és elmozdulást jelent a korábbi merev, kényszerítő jellegű sorkatonasági modellhez képest.

A 2019. július közepén megjelent három cikk — a *Szabad Magyar Szó*, a Pannon RTV és a DélHír Portál írásai — ugyanarra a hírre reagálnak, ám eltérő szerkesztési logikával és retorikai hangvétellel. Mindhárom médium a szerb sajtóban felmerült híreket dolgozza fel, miszerint 2020-tól újra bevezethetik a kötelező sorkatonaságot, majd ezek hivatalos cáfolatát.

A *Szabad Magyar Szó* cikke „Ismét bevezethetik a sorkatonai szolgálatot Szerbiában” címmel a hír eredetét és kontextusát mutatja be. A Tanjug és a 021.rs információira támaszkodva idéz politikai elemzőket (Miroslav Lazanski, Aleksandar Radić), akik a sorkatonaság esetleges visszaállítását szakmai és stratégiai szempontból vizsgálják. A szöveg kiegyensúlyozott: nem állítja tényként a bevezetést, inkább azt hangsúlyozza, hogy a kérdés „időről időre előkerül” a közbeszédben. A cikk az érvelést katonai logikára építi, káderhiány, tartalékosok hiánya, megfelelő modell megtalálása, tehát szakmai diskurzust képvisel, nem politikait. A Pannon RTV anyaga („Nem vezetnek be Szerbiában a sorkatonaságot”) már a hír cáfolatára épül, forrása a B92 és a védelmi minisztérium hivatalos közleménye. A cikk rövid, tárgyilagos és tényszerű: közli, hogy Milan Gujanica, a minisztérium szóvivője cáfolta a sajtóértesüléseket, és kiemeli, hogy a sorkatonaság visszaállítása „politikai és gazdasági döntés is lenne”, amelyről azonban még nem született határozat. A szöveg a közszolgálati hírnyelv mintáját követi — nem reflektál, nem értelmez, pusztán lezárja a terjedő pletykát.

A DélHír Portál változata (Szerb védelmi minisztérium: „Nem lesz kötelező sorkatonai szolgálat!”) ugyanarra a közleményre épül, de kritikusabb, ironikusabb hangvételt alkalmaz. Már a címben is az idézőjelek és a Vučić–Vulin páros ironikus megnevezése („az Aleksandar Vulin által vezetett minisztérium”) jelzik a szerkesztőség szkeptikus hozzáállását. Bár a cikk szó szerint idézi Gujanica kijelentését, a bevezető és a nyelvi tónus a hatalmi kommunikációval szembeni bizalmatlanságot fejezi ki. A „szenzációhajhászás” kifejezés kiemelése a DélHír részéről nemcsak a minisztérium szavait közvetíti, hanem implicit kritikát is hordoz a politikai kommunikáció zártágával és a médiamanipulációval szemben. A három médium teljesen másképpen foglalkozik a témával, más-más narratívát és véleményt próbál alkotni. Amíg egyik médium informál addig a másik, keményebb és erősebb véleményt közöl.

27 Balkanska bezbednosna mreža portál: <https://www.balkansec.net/> (2025.08.19)

Az utolsó elemzett két DélHír Portál-cikk jól példázza, hogyan alakította át a portál 2019 második felére a sorkatonaságról szóló diskurzust egy nyíltan politikai és szatirikus narratívává. A július 30-án megjelent „Erről majd máskor...” című írás a korábbi hónapok sorkatonaságról szóló kommunikációját gúnyos, kritikai hangnemben értelmezi újra. A szöveg már nem a hadsereg helyzetéről vagy a társadalmi támogatottságról szól, hanem Aleksandar Vučić és a „haladó rezsim” politikai hiteltelenségéről. A portál ironikus retorikája („bármikor bármi megtörténhet”, „holtak szavazhatnak”) a politikai káosz képét festi le, amelyben a sorkatonaság kérdése csupán szimbolikus játékká válik. A kulcsmondat – Vučić kétértelmű kijelentése: „Erről majd máskor...” – a cikk narratív tengelye. A DélHír ebből a rövid, homályos mondatból épít politikai vádiratot: a hatalom kiszámíthatatlan, manipulálja a közvéleményt, és szándékosan tartja bizonytalanságban az embereket. A cikk tehát nem a sorkatonaság témáját elemzi, hanem a politikai kommunikáció működését leplezi le.

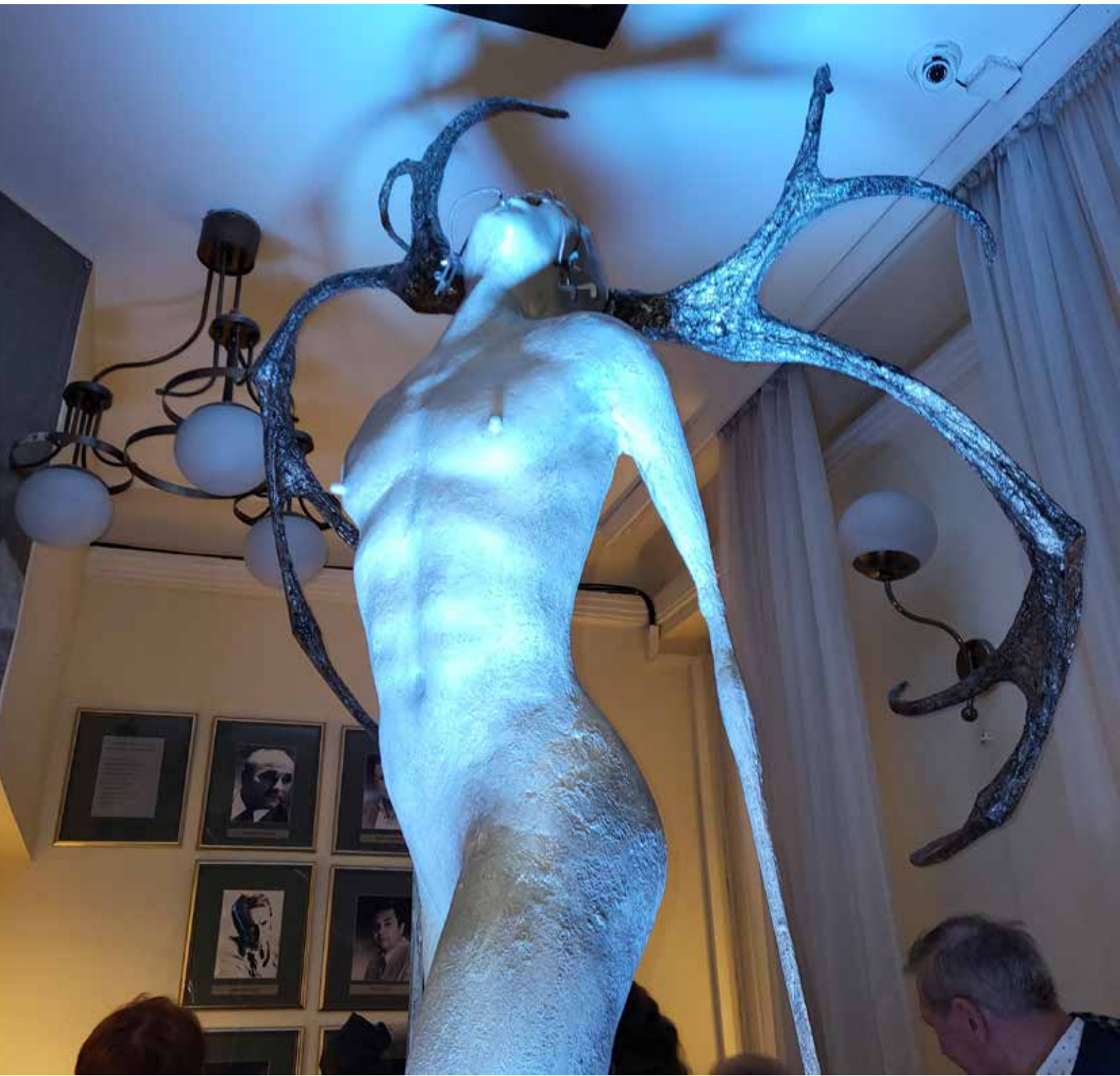
A december 10-i „Szerbia egyelőre nem tervezi a sorkatonaság újbóli bevezetését” című cikk ennek a retorikai vonalnak a folytatása, de tónusa higgadtabb, elemzőbb. A portál ismét Vučić megszólalását veszi alapul – ezúttal a Pink televízióban elhangzott interjút –, és rámutat az állandó irányváltásra. A „néhány nappal ezelőtt más információk láttak napvilágot” fordulat a politikai következetlenséget emeli ki, míg a zárómondat („továbbra is bizonytalan, mit is tervez a rezsim”) egyfajta rezignált összegzés. A szövegben megjelenő béke-retorika („a hadsereget a béke érdekében fegyverzik fel”) ironikus visszhangként működik: a DélHír olvasatában ez is csak kommunikációs póz, amely elfedi a döntéshozatal valódi hiányát.

8.2.3 A 2019-es médiadiskurzus a kötelező sorkatonaság visszaállításáról a vajdasági sajtóban

A 2019-es év a sorkatonaság kérdésében a közvetett visszatérés és a kommunikációs bizonytalanság időszaka volt a vajdasági médiában. A téma egész évben jelen volt, de nem konkrét politikai döntések, hanem inkább jelzések, viták és egymásnak ellentmondó nyilatkozatok formájában. Az év elején, 2019 januárjában, a Szabad Magyar Szó a honvédelmi oktatás iskolai visszavezetéséről számolt be, amit a Védelmi Minisztérium kezdeményezett. Ez a lépés inkább nevelési és szemléletformáló intézkedés volt, nem pedig katonai. A cikk azt hangsúlyozta, hogy a cél a fiatalok honvédelmi tudatosságának erősítése, nem pedig a katonai felkészítés. Európai párhuzamokat is említett, például Franciaországot és Németországot, ahol szintén újra napirendre került a sorkatonaság.

A nyár közepére a téma új lendületet kapott. A Pannon RTV (a Vajdaság Ma anyaga alapján) július 4-én a hadsereg válságáról írt, amelyet a sorkatonaság hiányával magyarázott. Az elemző cikk szerint a 2011-es felfüggesztés óta több százezer tartalékos esett ki a rendszerből, miközben a hivatásos állomány eloregedett és folyamatosan csökken. A forrásként megjelölt Balkanska bezbednosna mreža szakmai javaslatokat is megfogalmazott: a modernizált sorkatonaság bevezetését, amely önkéntes elemeket is tartalmazna. Ez a megközelítés a hadsereg strukturális problémáira, nem pedig a politikai kommunikációra koncentrált. A július 16–17. között megjelent cikkek új szakaszt nyitottak a témában. A Szabad Magyar Szó, a Pannon RTV és a DélHír Portál ugyanarra a hírre reagáltak — a sorkatonaság esetleges visszaállítására —, de egészen más hangvételen. A Szabad Magyar Szó kiegyensúlyozott, informáló cikke szakértői véleményekre támaszkodott, a Pannon RTV hivatalos forrásokra építve röviden cáfolta a hírt, míg a DélHír Portál szkeptikus, ironikus stílusban kritizálta a hatalom kommunikációját. A három médium közötti különbség jól mutatja, hogy a sorkatonaság kérdése már nemcsak katonai, hanem politikai és médiapolitikai témává vált.

Az év második felében a DélHír Portál átvette a vezető szerepet a diskurzusban, és politikai szatíra formájában közelített a témához. A július 30-án megjelent „Erről majd máskor...” című cikk Vučić homályos kijelentéséből („Erről majd máskor”) épített ki egy rendszerkritikus narratívát, amelyben a sorkatonaság csak ürügy a hatalmi manipuláció bírálatára. A december 10-i írás, „Szerbia egyelőre nem tervezi a sorkatonaság újbóli bevezetését”, már higgadtabb, de továbbra is kételkedő hangvételű: a hatalom ellentmondásos üzeneteit elemzi, és a politikai kiszámíthatatlanság szimbólumaként értelmezi a sorkatonaság témáját. A 2019-es bizonytalanság és kettősség éve volt. A sorkatonaság ügye hol a honvédelmi nevelés, hol a hadsereg válsága, hol pedig a politikai kommunikáció eszközeként jelent meg. Míg az év eleji írások még a katonai tudatosság újjáéledéséről szóltak, addig év végére a sajtó, különösen a DélHír a sorkatonaságot már a hatalmi kommunikáció hiteltelenségének jelképévé tette.

9. Összegzés

Különböző vélemények, narratívák és kritikák jelennek meg a vajdasági médiában. A sorkatonaság kérdése nem csupán egyetlen döntés, hanem egy egész ország lakosságát érintő társadalmi ügy. Véleményem szerint a sorkatonaságról szóló diskurzus jól tükrözi a közvéleményt, ugyanakkor sokat elárul arról is, hogyan működnek az egyes médiumok — gyakran a hírérték kerül előtérbe a kiegyensúlyozott tájékoztatás helyett. A sorkatonaság témáját még számos szempontból lehetne tovább vizsgálni, például gazdasági, kulturális oldalról, illetve interjúk segítségével, amelyek mélyebb betekintést nyújthatnának a társadalmi attitűdökbe.

THE REPRESENTATION OF ENLISTMENT IN SERBIA IN THE HUNGARIAN-LANGUAGE MEDIA IN VOJVODINA (2009–2019)

Author: **László KOLTER**, fourth-year student (2003laci@gmail.com)

Supervisor: **Viktor FEHÉR**, assistant professor

Institution: University of Novi Sad, Hungarian Language Teacher Training Faculty, Subotica

In my research, I examine the representations of enlistment in Serbia between 2009 and 2019 in the Hungarian-language media of Vojvodina, using the method of Critical Discourse Analysis (CDA). The relevance of this topic is reinforced by the fact that conscription was suspended in 2011, and I am interested in both its antecedents and its consequences. My assumption is that the media portrayals of conscription significantly reflected the political and social conditions of the given period, while also contributing to the formation of diverse opinions regarding the role of the military. The aim of my research is to uncover the cultural and social significance attributed to these issues in our region. The study covers materials published between 2009 and 2019, primarily in the outlets *Magyar Szó*, *Szabad Magyar Szó*, *Délhír Portál*, *Pannon RTV*, and *Vajdaság Ma*. For the analysis, I apply the method of Critical Discourse Analysis (CDA), which focuses on exploring how social power relations and ideological structures are represented and function within the examined texts (Szilczl 2018).

Keywords: Serbia, enlistment, critical discourse analysis, Hungarian-language media in Vojvodina

Felhasznált forrás

- DélHír Portál* (2013). Forrás: <https://delhir.info/2013/01/20/a-szerbek-ujra-katonakat-akarnak-peticio-a-sorkatonasagert/> [2015. 05. 25.]
- DélHír Portál* (2015). Forrás: <https://delhir.info/2015/03/31/a-szerbek-sorkatonai-szolgalatot-akarnak/> [2015. 05. 25.]
- DélHír Portál* (2017). Forrás: <https://delhir.info/2017/01/31/vucic-nem-vezetjuk-ujra-sorkatonasagot-mert-nincs-ra-penz/> [2015. 05. 25.]
- DélHír Portál* (2017). Forrás: <https://delhir.info/2017/07/18/vulin-es-sorkatonasag-visszallitasa/> [2015. 05. 25.]
- DélHír Portál* (2018). Forrás: <https://delhir.info/2018/06/19/szerbiai-polgarainak-tobb-mint-70-szazaleka-sorkatonasag-mellett-voksolna/> [2015. 05. 25.]
- DélHír Portál* (2018). Forrás: <https://delhir.info/2018/08/22/mikozben-vucic-ismet-bevezetne-sorkatonasagot-szerbiai-hivatasos-katonatisztek-tomegesen-hagyjak-el-hadsereget> [2015. 05. 25.]
- DélHír Portál* (2018). Forrás: <https://delhir.info/2018/08/29/rossz-allapotban-szerb-hadsereg-propagandan-keresztul-szepitik-helyzetet/> [2015. 05. 25.]
- DélHír Portál* (2018). Forrás: <https://delhir.info/2018/08/29/rossz-allapotban-szerb-hadsereg-propagandan-keresztul-szepitik-helyzetet/> [2015. 05. 25.]
- DélHír Portál* (2018). Forrás: <https://delhir.info/2018/09/01/szornyu-allapotok-szerb-hadseregben-megrazo-vallomással-hagyta-el-hadsereget-egy-altiszt/> [2015. 05. 25.]
- DélHír Portál* (2019). Forrás: <https://delhir.info/2019/07/17/szerb-vedelmi-miniszterium-nem-lesz-kotelezo-sorkatonai-szolgalat/> [2015. 05. 25.]
- DélHír Portál* (2019). Forrás: <https://delhir.info/2019/07/30/errol-majd-maskor-lehet-hogy-megis-visszaallitjak-a-kotelezo-sorkatonasagot-szerbiaban/> [2015. 05. 25.]
- DélHír Portál* (2019). Forrás: <https://delhir.info/2019/12/10/szerbia-nem-tervezi-a-sorkatonasag-ujboli-bevezetese-mondta-vucic/> [2015. 05. 25.]
- Magyar Szó* (2010). Forrás: <https://www.magyarszo.rs/kozelet/a.252486/Nem-lesz-sorozat> [2015. 05. 25.]
- Magyar Szó* (2018). Forrás: <https://www.magyarszo.rs/kozelet/a.115269/Szerbia-visszaallitana-a-sorkatonai-szolgalatot> [2015. 05. 25.]
- Magyar Szó* (2018). Forrás: <https://www.magyarszo.rs/kozelet/politika/a.115690/Sutanovac-A-kotelezo-katonai-szolgalatot-azok-vezetnek-be-ujra-akik-maguk-nem-voltak-katonak> [2015. 05. 25.]
- Pannon RTV* (2015). Forrás: <https://pannonrtv.com/rovatok/tarsadalom/szerbiaiak-tobbsege-visszakivanja-sorkatonasagot> [2015. 05. 25.]
- Pannon RTV* (2016). Forrás: <https://pannonrtv.com/rovatok/tarsadalom/szerbia-nem-tervezi-kotelezo-sorkatonasag-ujboli-bevezetese> [2015. 05. 25.]
- Pannon RTV* (2017). Forrás: <https://pannonrtv.com/rovatok/tarsadalom/buntetes-var-azokra-akik-nem-jelentkeznek-szerbiai-katonai-nyilvantartasba> [2015. 05. 25.]
- Pannon RTV* (2017). Forrás: <https://pannonrtv.com/rovatok/politika/vucic-modernizalni-kellene-hadsereget-de-nem-sorkatonasag-visszaallitasaval> [2015. 05. 25.]
- Pannon RTV* (2017). Forrás: <https://pannonrtv.com/rovatok/tarsadalom/lesz-e-szerbiaban-ismet-kotelezo-sorkatonasag-vagy-sem> [2015. 05. 25.]
- Pannon RTV* (2018). Forrás: <https://pannonrtv.com/rovatok/tarsadalom/szerbiaiak-nagy-tobbsege-ujra-bevezetne-sorkatonasagot> [2015. 05. 25.]

- Pannon RTV (2018). Forrás: <https://pannonrtv.com/rovatok/tarsadalom/nem-varhato-sorkatonasag-bevezetese> [2015. 05. 25.]
- Pannon RTV (2018). Forrás: <https://pannonrtv.com/rovatok/tarsadalom/az-uj-vezerkari-fonok-tamogatna-sorkatonasag-visszaallitast> [2015. 05. 25.]
- Pannon RTV (2018). Forrás: <https://pannonrtv.com/rovatok/tarsadalom/milan-mojslilovic-kotelezo-sorkatonasag-visszaallitasaban-rejlik-szerbiai> [2015. 05. 25.]
- Pannon RTV (2019). Forrás: <https://pannonrtv.com/rovatok/tarsadalom/kritikus-helyzetben-van-szerbiai-hadsereg> [2015. 05. 25.]
- Pannon RTV (2019). Forrás: <https://pannonrtv.com/rovatok/tarsadalom/nem-vezetik-be-szerbiaban-sorkatonasagot> [2015. 05. 25.]
- Pannon RTV (2012). Forrás: <https://pannonrtv.com/rovatok/tarsadalom/ki-all-delhir-mogott> [2015. 05. 25.]
- Szabad Magyar Szó (2021). Forrás: <https://szmsz.press/2021/10/29/ot-eve-robbant-a-vajdasagi-magyar-sajtobomba/> [2015. 05. 25.]
- Szabad Magyar Szó (2016). Forrás: <https://szmsz.press/2016/11/25/permanens-forradalomban/> [2015. 05. 25.]
- Szabad Magyar Szó (2019). Forrás: <https://szmsz.press/2019/01/15/visszater-a-honvedelmi-oktatas-a-szerbiai-kozepiskolakba/> [2015. 05. 25.]
- Szabad Magyar Szó (2019). Forrás: <https://szmsz.press/2019/07/16/ismet-bevezethetik-a-sorkatonai-szolgalatot-szerbiaban/> [2015. 05. 25.]
- Vajdaság Ma (2013). Forrás: <https://m.vajma.info/cikk/vajdasag/16413/Pasztor-becsuletsertesert-beperelte-a-Delhir-portal-foszerekesztojet-es-kiadojat.html> [2015. 05. 25.]
- Vajdaság Ma (2018). Forrás: <https://www.vajma.info/cikk/szerbia/26004/A-szerbiai-polgarok-tobb-mint-70-szazaleka-ujra-bevezetne-a-sorkatonai-szolgalatot.html> [2015. 05. 25.]
- Vamadia, Periodikátár, Magyar Szó. Forrás: <https://www.vamadia.rs/pdf.js/122762> [2015. 05. 25.]
- Vamadia-Periodikátár-Magyar Szó. Forrás: <https://www.vamadia.rs/periodika/magyar-szo> [2015. 05. 25.]
- Vamadia, Periodikátár, Magyar Szó. Forrás: <https://www.vamadia.rs/periodika-szam/magyar-szo-66-efv-2009-junius-3-126-sz> [2015. 05. 25.]
- Vamadia, Periodikátár, Magyar Szó. Forrás: <https://www.vamadia.rs/periodika-szam/magyar-szo-66-efv-2009-augusztus-6-181-sz> [2015. 05. 25.]
- Vamadia, Periodikátár, Magyar Szó. Forrás: <https://www.vamadia.rs/periodika-szam/magyar-szo-67-efv-2010-januar-30-31-23-sz> [2015. 05. 25.]
- Vamadia, Periodikátár, Magyar Szó. Forrás: <https://www.vamadia.rs/periodika-szam/magyar-szo-67-efv-2010-december-1-281-sz> [2015. 05. 25.]
- Vamadia, Periodikátár, Magyar Szó. Forrás: <https://www.vamadia.rs/periodika-szam/magyar-szo-67-efv-2010-december-31-2011-januar-3-306-sz> [2015. 05. 25.]

Felhasznált irodalom

- Csapody Tamás (2005): Utak és útvesztők -- a sorkötelezettség története. *Valóság*, 48. évf. 11. sz. 77–86. o. Online forrás: https://www.academia.edu/30369705/Csapody_Tam%C3%A1s_Utak_%C3%A9s_%C3%BAtveszt%C5%91k_a_sork%C3%B6telezets%C3%A9g_t%C3%B6rt%C3%A9nete_The_history_of_military_service_in_Hungary [2015. 05. 25.]
- Dobó Géza (2022): *Corvinák*. Forrás: <https://corvinak.hu/velemenyt/2022/08/29/szerbia-katonai-semlegessegenek-attekintese> [2015. 05. 25.]
- Feischmidt Margit, Glózer Rita, Ilyés Zoltán, Kasznár Veronika Katalin, Zakariás Ildikó: *Nemzet a mindennapokban. Az újnacionalizmus populáris kultúrája*. L'Harmattan, Budapest, 2014. 473. o. Forrás: https://real.mtak.hu/14372/3/feischmidt_et_al_rec.pdf [2015. 05. 25.]
- Gyurkócs Virág (2023): *Átlátszó Vajdaság*. Forrás: <https://atlatszozs.rs/2023/02/13/hol-az-ingerkuszob/> [2015. 05. 25.]
- Háló Buda és Reizer Tamás (2020): *A sorkatonaság munkaerőpiaci hatásai Magyarországon*. Budapest: Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont. Online forrás: <https://real.mtak.hu/110852/1/CERSIEWP202029.pdf> [2015. 05. 25.]
- İhsan İkizer (2023): *A Critical Discourse Analysis (CDA) of the strategic plans of Istanbul under different political administrations*. İstanbul: Nişantaşı University. Online Forrás: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/14683857.2022.2075142> [2015. 05. 25.]
- Keszeg Vilmos (2008): Az eltűnt katona. In: Ilyés Sándor – Keszeg Vilmos (szerk.): *Az eltűnt katona*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 7-226 Forrás: https://kjnt.ro/szovegtar/pdf/KJNTEvk_16_2008_IlyesS-KeszegV_szerk_Az-eltunt-katona [2015. 05. 25.]
- Keszeg Vilmos (2022): *Bélni az emlékezetbe. Emlékezési alakzatok és gyakorlatok*. Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság. Online Forrás: https://real.mtak.hu/154455/1/DET_2022_KeszegV_Belepiazemlekezetbe.pdf [2015. 05. 25.]
- Müller Tamás (2018): *Sorkatonai és önkéntes katonai szolgálatok*. Budapest: Országgyűlés Hivatala Közgyűteményi és Közművelődési Igazgatóság. Online forrás: https://www.parlament.hu/documents/10181/1763272/Elemzes_2018_Sorkatonai_onkentes_szolgálatok.pdf/df31d165-1f7c-5803-1be1-e644ae2e2c64 [2015. 05. 25.]
- Norman Fairclough (2012): *Critical discourse analysis*. Academia.edu. Online Forrás: https://www.academia.edu/3791325/Critical_discourse_analysis_2012 [2015. 05. 25.]
- Papp Z. Attila (2014): A kisebbségi média és identitás-termelés viszonyrendszere. In: Apró István: *Média és Identitás*. Budapest: Médiatudományi Intézet, 13–41. Online Forrás: <https://mek.oszk.hu/13500/13573/13573.pdf> [2015. 05. 25.]
- Szilczl Dóra (2018): Bevezetés a Kritikai Diskurzuselmzésbe. *JelKép*, 3. 3–29. Online Forrás: https://communicatio.hu/jelkep/2018/3/jelKep_2018_3_P_Szilczl_Dora.pdf [2015. 05. 25.]
- Tran Dániel (2018): A kritikai diskurzuselmzés lehetőségei az uzsora jelenségének kutatásában – egy módszertani kísérlet. *Kriminológiai Közlemények*, 78. 167–171. Online Forrás: https://www.kriminologia.hu/files/kiadvany/2018/krim78szamdr_tran_daniel_a_kritikai_diskurzuselmzes_lehetosegei_az_uzsora_jelensegenek_kutatásban_egy_modszertani_kiserlet.pdf [2015. 05. 25.]
- Tóth Gergely százados (2018): Katonai hagyományörzés a honvédség társadalmi kapcsolatainak szolgálatában. *Honvédségi Szemle*. CXLVI. 6. 140-154. Online Forrás: <https://honvedelem.hu/images/media/5f58bf18e1a51068940997.pdf> [2015. 05. 25.]
- Ujházy László (2013): *Az önkéntes tartalékos rendszerhez kapcsolódóan a munkáltatót megillető támogatásokra vonatkozó szabályokról szóló 294/2011. (XII. 22.) Korm. rendelet utólagos hatásvizsgálata*. Budapest: Honvédelmi Minisztérium. Online forrás: <https://www.korm.gov.hu/honvedelmi-minisztrium/2013/12/29/294-2011-xii-22-korm-rendelet-utolagos-hatasvizsgalata> [2015. 05. 25.]

Bicskei Gabriella
OTTHONOS OTTHONTALANSÁG

„élete növényi emlékei után kutatott”

Radmila Petrović: Erdő, eke, encián

Fordította: Rajsli Emese

Forum Könyvkiadó Intézet, Újvidék, 2025

119

Radmila Petrović *Erdő, eke, encián* című kötetének eredeti címe a *Moja mama zna šta se dešava u gradovima* (*Anyám tudja, mi történik a városokban*) titkokat sejtet, azt közvetíti az olvasó felé, hogy az a bizonyos, címben szereplő anya pontosan tudja, mi történik a városokban, annak ellenére, hogy ott nincs is jelen, a nézőpontja nem ott van, nem onnan kíséri a történéseket, hanem valahonnan egészen máshonnan. Nem melleleg az a kérdés is felmerülhet bennünk, vajon milyen rejtélyes események színhelyei lehetnek ezek a városok.

Ez az anya egy szerbiai falu nézőpontjából tud a városok mozzanatairól, de mégsem ő mesél mindezekről, hanem a versbeszélő. A versbeszélő mondja el a távolabbi és a közelebbi múlt eseményeit, azonban legtöbbet azért magáról beszél. (Aköré rendeződik minden, hogy Belgrádban tanul, ingázik a főváros és az otthona, egy falu között.)

A falu-város köré rendeződött ellentétes szövegek olyan mérvű tartalmi többszólamúságot eredményeznek a versekben, hogy nincs olyan szöveg a kötetben, amelyben legalább két más, különböző világ, két különböző dimenzió ne idéződné meg, ne lépne párbeszédbe egymással a versbeszélő emlékezetén keresztül, hogy a versek egyik alapélményévé a (különböző, a beszélő számára is otthonosan idegen világok közti) tartalmi párbeszédeség váljon. Akár egy versen belül is elfér egymás mellett a falu babonás konzervativizmusa („villákat találtunk / a kukoricaföldön elásva”, „valaki a legelőnkön járt / [...] záptojást ásott el a kapufélfánál”), a családi kapcsolatok leírása, a „baltán, villán, gereblyén alapuló családmódel”, a gyerekkori sérelmek, a versbeszélő önmagával való elégedetlensége („a mellem ma is olyan / mint régen a matekjegyem / Petrović, sovány kettes!”), ennek az elégedetlenségnek gyerekkori traumákra való visszavezetése („amikor a suliban azt kérdezték / melyik hangot nem tudom kiejteni / hát anyátok pocsáját / ejtsétek ki ti azt, amit nem tudtok, gondoltam”) a gazdasági válságok, a háborúk, a maskulin lányok („néha / Radišának szólítanak”), a feminin fiúk („ő egy nőies pasi”), a szerelem, az egyetemista élet leírása, a málnatermesztés, a hiedelmek, az átkok, a családon belüli fizikai erőszak („a nagymám tüzeket gyújtott / a férje meg verte őt fahasábokkal”), a növényhatározó, az ökokritika, az azonos neműek közötti szerelem megélése és láttatása, a kisebbségek, köztük a szexuális kisebbségekhez tartozók láttatása („hogy amit szerettem benne / az sokkal, de sokkal inkább megvan / egy lányban is”, „Montenegróban törvénytervezetet terjesztettek elő / az azonos neműek házasságáról”) és az, hogy a civilizáció sem kínál megoldást mindenre („egész / életemben / csak iskolába jártam, Jolém / és semmire nem tanított meg”).

A másság láttatása a kötet egyik központi eleme, a versbeszélő tisztában van vele, hogy a láthatóság alapvető jog, ami mindenkinek kijár, jól tudja, hogy mentális terhet ró az egyénre, ha azt mondják neki, innentől nem lehetsz az, aki vagy, nem mutathatod ki az érzéseid, mert nem illik, „ott, ahol fölöttem nem mutatjuk ki gyöngéd érzéseinket / az istállóban megszülető / kismacskáknak tartogatjuk őket”.

Mindezekről természetesen a szociális érzékenyítés és a megértés hangján szól a kötet, annak a megértésnek a hangján, amely megértően szól a nem megértésről is.

A tartalmi többszólamúságra példaként felhozható rögtön az első versek egyike, a *Malac a Wall streeten* című, amely egyenesen közgazdasági fogalmakkal operál, megidézi a bankárvilágot, a kapitalista gazdaságot, de

a disznótenyésztést is, a Szent György-napi malacsütések hangulatát és a háborúk ágyúörgésének korát. Hogy a következő, *A családom képes megrövidíteni az életrajzát* című versben már arról beszéljen, „nagyata többet tudott, mint gondolnánk”, mert fogott az átka, és a falubéli ismerős fiát a bátyja lakodalmán érte a halál, hogy végezetül egy bennfentes mezőgazdasági hasonlattal éljen, és a vetésforgóval magyarázza meg azt, miért nem fogja megtagadni a lírai én a családját (az átkozódó nagyapát, az erőszakos nagybácsikat): „falun / nőttem föl és láttam / hogy ahova tavasszal borsót ültettek / ott nyáron nem nő paradicsom”.

A következő, *Vágygazdálkodás* című versben (ahol szintén folytatható lenne a tematikai többszólalmúság kitételeinek sorolása) először utal a versbeszélő a szerző családnévvel Petrovičként önmagára (a Radmila név, az író személyneve is legalább háromszor előfordul a versekben), s ezek az önmegszólítások, önmegnevezések jócskán az életrajzi olvasat felőli megközelíthetőség gyanújába keverik a kötetet.

A legelső szöveg felütésében beszámol a versbeszélő megszületése előtti hetekről („jósnohöz mentünk / apu, anyu meg én / azt mondta, fiú leszek / és sokra viszem”), a továbbiakban pedig kiderül, hogy ez a jóslat meghatározta az életét, önbeteljesítő jóslatként működött, hogy később kisgyerekként, majd felnőtként se lányként viselkedjen, ne lányként gondolkodjon, fiús („szerettem a pisztolyokat, a munkagépeket / és a kalapácsot”), majd leszbikus lánnyá váljon. De a jövődölések erejében csak ott, abban a faluban hisznek, ahol élnek, a hegyekkel, erdővel körbeöleltben, ahol nemcsak jövőbelátók előrejelzéseit szokás igénybe venni, hanem átkok is röpködnek a levegőben, rontást is szórnak egymásra, varázslatokat hajtanak végre („mire megnőttem, a nagyapám megtanította / egy idegen tárgyat / áss el napfölkeltkor a vakondtúrásba”), mindent átszó a babonák világa („három forrásból vett / tenyérrnyi vízzel / levegye rólam a te / együgyű kis varázslataidat”) és a patriarchális családi viszonyok rendje („a földé, amely eddig / férfiágon öröklődött / és amikor én megszülettem / hozománnyá lett”).

A növények és az állatok beszélnek hozzánk, értjük a nyelvüket, és ha a kedvesem éppen csalán lesz, azt sem bánják, csak ne egynemű legyen velem. De hát „ilyen ez a falu /érezd a bőrödön a tekintetét / a falubeliek denevérszárnyakkal kereskednek / és a bolt előtt esnek egymás torkának”.

Mindezek ellenére a versbeszélő, ha nem is ért egyet a falu értékrendjével, a nagyvárosi élettel szemben is ugyanennyira szkeptikus, annak az értékrendjét sem vallja teljesen magáénak, mondhatni abban is ugyanannyira idegen, ismerősen idegen, otthonosan otthontalan, mint a falu világában.

A versek Radmilája azonban nem ítélik semmi felett, mindenről a visszatekintő kívüllálásával beszél, tisztában van vele, hogy az önmagunk és mások feltétel nélküli szeretete az egyetlen, ami képes felülemelkedni a negatívumokon és a sérelmeken, csak ennek a szeretetnek a nyelvén tudunk elnézően, megbocsátóan beszélni minden rossz tapasztalatról, annak forrásairól.

A versek beszélőjének idegenségérzete nem pusztán a szubjektum másokkal, a faluval, várossal szembeni idegenségérzete, hanem adott esetben a születési hely, a választott lakóhely olyan tükör is, amelyben a beszélő a saját magában rejlő idegenséget látja visszaköszönni.

A jelenségek, események távolságtartó felidézésének és a megértő részvétnek, szeretetnek mint a távolságtartás hiányának keveredésével Petrovič olyan örök idegenként beszél városokról, emberekről, falvakról, önmagáról egyaránt, aki számára mindezek mégis nagyon ismerősek is, otthonosak az otthontalanságban.

Ha verses önéletrajzként olvassuk a könyvet (az idegenségtapasztalat tükreben), elkerülhetetlenül eszünkbe jut, hogy *magáról* az ír, akit egyáltalán elgondolkodtat az *én* és a *maga* megkülönböztetése. Petrovič szövegeinek alanya és tárgya maga a lírai én, a versek beszélője, aki óhatatlanul gyanúba keveri a szerzőt, nem tudunk tőle elvonatkoztatni olvasás közben.

A második vers indítósorával a versbeszélő ismerős idegenként definiálja magát: „én egy beleváló csaj vagyok / bicskát hordok a zsebemben / és drótmerevítő a melltartóm / nem tudok filmekről társalogni / tudom, hogyan kell hagymát és borsót ültetni / és hogy a traktor egyenesen megy tovább / ha kifogy a hidraulikából az olaj”.

A vidéki élet és a falu embere mindennapjainak mélyreható ismerete Petrovičnál önéletrajziságra utaló jeleket hordoz magában. De a kötetben megjelenített, erdővel körbevett hegyvidéki falu is, amely mögött a Zlatibor régióban található, párszáz lakosú Stupčevići (az író szülőfaluja) fikcionalizált képe sejlik fel, és erre még rásegítenek a felemlegetett málnaföldek, a málnatermesztés is (az internet szerint a málnatermesztés a helyi lakosok fő foglalatosságainak egyike).

Egy Petrovičtyal készült interjúból kiderül, ha tehetné, vidékről az egészséges élelmet, a háztartási ismereteket, a fiatalok romlatlanságát, a gyönyörű hegyi tájakat és egy tehenet vinne magával a városba, míg a falu életébe szívesen beleszóné a város nyitottabb szellemiségét, a sokszínűség, a másság tiszteletét, a városi ember érdeklődési köreinek sokoldalúságát.

A kötet szövegei nemcsak az önéletrajzi olvasat felőli megközelítést teszik lehetővé, és nemcsak a múlt távolságtartó és egyben részvétteljes újramondására, felidezésére törekszenek („a dédapád olyan volt, mint egy forrás / mondja Dobrosava”, „és nekem eszembe jut /milyen elviselhetetlen forráság volt nyáron / a málnafölde-

ken”, „a nagymamám / gyerekekre vigyázott Herceg Noviban / a nagytata meg ott kőműveskedett / a szomszédban / aztán összeházasodtak”, „a nagytatám / [...] petróleumot ivott és sokáig élt/ szerette a nagymamát / amikor az meghalt / [...] meghagyta / hogy rézfúvósok kísérik majd / és hogy járjunk el egy kólót / eljártuk / neki-nekiütöztünk a sírköveknek”), hanem a jelen problémáiból, a mindennapiságból is merítkeznek („a csajod azt tanulmányozza / hogy nézünk egymásra / jó az alakja, szép lány / szerintem kisminkelve ébred / de majd megöregszik”, „ő egy nőies pasi / [...] tudja, milyenek a jó borok / és a túlértékelt kabátok”, „van karrierje / nyolcvan négyzetméteres lakása / és borotvareklámba illő álla / a lányokat szereti, kifinomult a beszéde / én nem érdeklek / pedig én is lány vagyok”), de akár azt is elmondhatjuk, hogy a versbeszélő saját élete növényi emlékei után kutat(ott).

Így elérkezünk oda, hogy a Petrović-kötet ökológiai szempontok mentén is olvasható, leírható benne a természeti környezet ábrázolásának mikéntje, az őzek tragédiája, a kígyók lábatlankodása, a hegyvidéken honos földművelés, növénytermesztés, de találkozunk egy rakás vadon termő növény nevével is. (Talán nem kell mondani, hogy hagyománytárunk, kultúránk bőven rávilágít a növények meghatározó szerepére a mindenkori ember életében.)

A kötet záróverse, azon kívül, hogy elismétli a bemutatkozóvers sorait (miszerint a versbeszélő egy belevaló csaj, aki bicskát hord a zsebében), a versek lánya itt már cickafark-lányként, boglárka-lányként is meghatározza magát: „boglárka-lány vagyok / gyógyító, ha rásimulok a bőrre / de ha túl sokáig rajta maradok, kinyílnak a sebek / friss gyógynövény vagyok, apu, szárított drog / a padláson, várom, hogy vizet forralj a teához / soha nem éreztem, hogy én lennék /a kedvenc növényetek”. Petrović az embert körülvevő természeti világgal való kapcsolódás fontosságát domborítja így ki. Hogyan hat kölcsönösen egymásra ember és természet. Nem véletlenül mondta azt az említett interjúban, hogy egy tehenet is elvinne magával a faluból a városba, hogy otthonosabban érezze ott magát.

Költészetéből értesülhetünk az ember és természet viszonyáról, hogyan tekint a természetben élő, vagy oda vágyó ember a növény- és állatvilágra. A versekből az is kiderül, hogy a növények nyelvét anya és lánya használja, amikor nem beszélnek egymással, és a lány képzeletben a saját lelkét is növényekkel tudja betelepíteni: „el kéne foglalni a saját lelked / mint egy földdarabot, csörgedező vizekkel /elárasztani / teleültetni örökzöldekkel / kígyomlálni annak szükségét, hogy bárki megértsen”. (*A bánat falun él?*). Majd azt taglalja (*A növények nyelve*), hogy alanya Belgrádban lakik, ahol legelőkkkel álmodik, „a tehenek reggeli kiengedésével / esőssel, amelyektől gyarapszik / és zöldell a mi növényi nyelvünk”, meg azt, hogy apja szeretetének az a feltétele, hogy „tisza vízű hegyi patakra hasonlítasz”-e.

Rajšli Emese fordítói leleménye az *Erdő, eke, encián* kötet cím, a *Šuma, plug, jagorčevina* verscím alapján született, s erősen emlékeztet Olga Tokarczuk regényének, a *Hajtsad ekédet a holtak csontjain át* címére, ami William Blake *A pokol közmondásai* c. versének második sorát idézi („Hajtsad szekeredet és ekédet a holtak csontjain át”). A regény is többek közt a természet tiszteletének fontosságát hangsúlyozza, már azzal is, hogy idős asszony főszereplője az állatok jogos bosszújának tartja azokat a haláleseteket (gyilkosságokat), amelyek a műben megtörténnek.

Radmila Petrović kötetében *Az erdő átka* című versben a vadállatok nem jönnek többet a házak közelébe, mert „egy nyáron apu a rét / fűvével együtt lekaszált egy őzet is / sirt az egész hegy alkonyatkor”, „azóta viselem az erdő átkát”. De ha mindez nem lenne elég, „a falumban / valaki ismét / fölgyújtja az erdőt és a tarlót”, abban a faluban, ahol „tisza vízű hegyi patakok” mentén szövegszerűen terem és nő a cseresznye, a málna, a citromfű, az encián, a kakukkfű, a galaj, a hunyor, a cickafark, a boglárka, a vöröshagyma, a százszorszép, a moha, az almafa, a borostyán, a Tara fenyőfái, és az emberek nagy része „ért a növények nyelvén / ismeri a választ a föld kérdéseire”. Vagyis a természetet nem elsősorban kizsákmányoló, hanem a kölcsönösség jegyében felhasználó, az energiákat visszaforgató gazdálkodótípusokról van szó. Arról a gazdálkodóról, aki műveli és gondozza a körülötte lévő világot.

Rajšli Emese 2020 májusában fordította le a kötet címadó versét, és a járvány idején rendszeresen írt vírusnaplójában tette közzé a Facebook-oldalán, ezzel a kommentárral: „Rendhagyó napló következik, több szempontból is. Egyrészt, egy vadiúj műfordításomat olvashatjátok, hisz mégiscsak inkább vagyok műfordító, mint naplóíró, másrészt, verset nemigen szoktam fordítani, de ez most megfogott. A napokban nem ratifikált Isztambuli Egyezmény körüli elkészerítő hangulatban folyamatosan az jár a fejemben, hogy erről még írni kéne, de aztán szembejött velem ez a vers.”

Az érzelmeknek ez irányba való mozgósítása az olvasói figyelmet szövegen kívüli valóságokra irányítja, a nők elleni családon belül elkövetett bántalmazásokra, testi (fizikai) erőszakra. A kötet címadó versének versbeszélője parancsokat osztogat, felszólítja dédanyái lelkét, rémképzeteit, hogy „tűnjetek el a verseimből! / ti is csak fiakat akartatok szülni / akik aztán bevették a fejetekeket”.

Ez a valakihez való beszélés (akár parancsosztogatas formában), ez a dialógushelyzet-teremtés többször is előfordul a versek folyamában. A szövegek rendre mintegy párbeszédet folytatnak valakivel, hangsúlyozva a dialogicitást. Pontosabban, monológokat olvashatunk úgy, hogy a beszélő mindig valakit megszólít: anyját, apját, nagyapját, nagyanyját, szerelmét. Párbeszéd nem jön létre, csak monologikus megnyilatkozások, emlékfelidézések, habár a megszólított mindig jelen van a szövegekben, csak éppen felelni nem felel. Ebben az egyoldalú kommunikációs folyamatban jön létre a vallomásos beszédhelyzet, vallomást tesz a szüleinek, a már nem élő felmenőinek, elmondhatja nekik a (gyerekkori) traumáit is.

Ez is az otthonos otthontalanság állapotát teremti meg, akár a fizikai valójukban jelen nem lévőkkel, akár az elhunytakkal való beszélgetésekben. Annyiban otthon vagyok, hogy elmondhatom a hozzám közel állóknak, de nem biztos, hogy meghallgatnak, mert válaszolni soha nem válaszolnak semmire.

Ez az otthonos otthontalanság átszövi a szövegek minden mozzanatát, felfedezhető úgy a falu, mint a város környezetének bemutatásakor, de semmiképp sem teremt semmilyen megrekedtség- vagy kilátástalanságérzetet a versbeszélőben.

S ebben az is közrejátszik, hogy a szövegek Radmilája ingázik Belgrád és a szülőfaluja között, itt is, ott is ott(honosan) van az itt is, ott is otthontalanságában.

Ahogy ismerős ismeretlenül mozog a nők és a férfiak világában (ő egy fiús lány, akinek lányos fiúk a barátai), úgy otthonos otthontalanul a férfiak, majd nők iránt érzett szerelem terén is, de ugyanez elmondható az egyetemista kollégái, vagy a falusi gazdálkodók világában való jártasságáról, vagy akár a természetben, az erdőben, a málnaföldeken, a város olajfoltos macskakövei között valóról is. Ahogy a már emített interjúban mondja Petrović, a friss levegő, az otthoni egészséges étel az, ami hiányzik számára a városi életéből, a szülőfalujából pedig a sokszínűség és a máság tisztelete. Csakhogy „elkezdtem Belgrádba ingázni”, a város és a falu között.

És így, folyamatosan ingázva, ebben a köztességben megteremthető és elviselhető az a fajta otthontalanság, az a fajta örök idegenség, amely mégis annyira otthonos, annyira ismerős.

SZLANCSIK ÁRPÁD

SZOBRÁSZ SZAKMAI ÉLETRAJZA

1974. augusztus 2-án születtem Essenben, Németországban, de Szerbia északi részén, Szabadkán nőttem fel. Gépészeti középiskolát végeztem. **SLANCIK SCULPTURE** néven dark industrial stílusú urbános szobrokkal mutatok be. A közönségem olyanokból áll, akiknek a teste csupa piercing és tetoválás. Ez a célcsoportom. Ez én vagyok. Még ha nincs is a testemen egyetlen piercing vagy tetoválás sem, a lelkem belőlük táplálkozik. Mindig ellentmondásos vagyok és nem tudom, mi az, hogy klasszikus.

A szobraim üzenete a kortárs ember problémáiról szól. A kilátástalan ember tehetetlenségéről, akinek nem maradt reménye és nem tudja, mit kezdjen magával.

Tehetetlenség, szenvedés és fájdalom.

Ezek az emberiség univerzális problémái. Az emberek identitásproblémákkal küzdenek. Egyszerűen képtelenek megtalálni önmagukat, mert az idősebb generáció vagy a hatalmasok nem hagyják.

KIÁLLÍTÁSOK, PROJEKTEK, TAGSÁGOK

- 2008: „Noé bárkája” (vasból és vászonból készült lumino-objektum építése, Palicsi-tó partja, Palics)
- 2009: „Világítsd meg a sötétséget” (művészi lámpák kiállítása a Múzeumok Éjszakáján, Városi Múzeum, Szabadka)
- 2010: „Indigó család” (szoborkiállítás a Múzeumok Éjszakáján, Városi Múzeum, Szabadka)
- 2010: „Indigó család” (művészi lámpák és szobrok kiállítása, Újvidék)
- 2011: „Triplet” (közös kiállítás – szobrok, Goran Vuletić festményei és Edvard Molnar fotói, Nyitott Egyetem Galéria, Szabadka)
- 2011: „Indigó család” (művészi lámpák és szobrok kiállítása, Népszínház, Versec)
- 2012: „Visszatérés” (szoborkiállítás, Múzeumok Éjszakája, Lifka Sándor Art Mozi, Szabadka)
- 2012: „Hangya” (vasból és drótból készült szobor – elemgyűjtő konténer építése, Szabadka közterületén)
- 2013: „Anya és piszkos gyerekek” (szoborkiállítás, Múzeumok Éjszakája, Lifka Sándor Art Mozi, Szabadka)
- 2013: „Anya és piszkos gyerekek” (szoborkiállítás, 11-es Zenei Stúdió, Szabadka)
- 2013: „Anya és piszkos gyerekek” (szoborkiállítás, Ifjúsági Otthon, Belgrád)
- 2014: „Anya és piszkos gyerekek” (szoborkiállítás, Grossmann Filmfesztivál, Szlovénia)
- 2014: „Anya és piszkos gyerekek” (szoborkiállítás, TheARTer Galéria, Berlin)
- 2015: „Anya és piszkos gyerekek” (szoborkiállítás, Dev9t Fesztivál, Belgrád)
- 2015: „Keresztre feszítés” (szoborkiállítás, Štab Galéria, Belgrád)
- 2016: „Herc” (szoborkiállítás, Dev9t Fesztivál, Belgrád)
- 2016: „Experiment duša” (kiállítás, Štab Galéria, Belgrád)
- 2017: „Re Pannonia” (szobrászati alkotótábor, Križevci, Szlovénia)
- 2018: „Anya és piszkos gyerekek” (szoborkiállítás, Zrínyi Művészeti Fesztivál, Csáktornya, Horvátország)
- 2018: „Freeodom” (szoborkiállítás, Klein-ház, Szabadka)
- 2018: Impuls Fest – „Experiment duša” (szobrászati workshop, Újvidék)
- 2019: „Szeráf” (szoborkiállítás, Dev9t Fesztivál, Belgrád)
- 2019: „Szeráf” (szoborkiállítás, Zrínyi Művészeti Fesztivál, Csáktornya, Horvátország)
- 2019: „Herc” (szoborkiállítás, Desire Central Station Fesztivál, Kortárs Galéria, Szabadka)
- 2019: „Opus Singula” (színházi díszlet, Kosztolányi Dezső Színház, Szabadka)
- 2021: „Szarvas” (szoborkiállítás, Dev9t Fesztivál, Belgrád)
- 2021: „Szarvas” (szoborkiállítás, Zrínyi Művészeti Fesztivál, Csáktornya, Horvátország)
- 2022: UPIDIV taggá válik
- 2022: Szoborkiállítás (Re Pannonia Fesztivál, Szlovénia)
- 2022: Szoborkiállítás (Love Fest, Szerbia)
- 2022: „Szeráf” (kiállítás, Malom Fesztivál, Szerbia)
- 2022: „Experiment duša” (szobrászati workshop, Zrínyi Művészeti Fesztivál, Horvátország)
- 2023: „Toxikus bosszúállók” (szoborkiállítás, Zrínyi Művészeti Fesztivál, Csáktornya, Horvátország)
- 2024: „Szeráf” (szoborkiállítás, Újvidéki Színház, Újvidék)
- 2024: „Szeráf” (szoborkiállítás, Arsenal Fesztivál, Kragujevac)
- 2024: „Szeráf” (szoborkiállítás, Slaughter Horror Filmfesztivál, Niš)
- 2024: „Kezdet” (szoborkiállítás, Hardwired, Szabadka)
- 2024-2025: Koncertdíszlet (Music Reactions, Belgrád)

Jakovljević Natalija

**SZLANCSIK ÁRPÁD SZABADKAI MŰVÉSZ SZOBRAINAK LÁZADÁSA:
EGY VESZÉLYEZTETETT FAJ KÉTSÉGBEESÉSÉNEK ÜVÖLTÉSE**

Magločistač, 2021. 07. 16.

Szerző: Jakovljević Natalija

<https://www.maglocistac.rs/kultura/bunt-skulptura-subotickog-umetnika-arpada-slancika-urlik-ocaja-ugrozene-vrste-foto>

Szlancsik Árpád tizenöt éve készít egyedi városi szobrokat sötét ipari stílusban (dark industrial). Nagyon ügyes keze van, és számos mesterséget megtanult az édesapjától. Inspirációt merít a sci-fiből és a képregényekből, de a társadalomból is, amelyben élünk, ahol gyakran uralkodik a félelem, a szenvedés, a tetetlenség, a fájdalom, másrészt pedig a lázadás és az anarchizmus valamilyen formája.

Szlancsik 1974-ben született a németországi Essenben, de Vajdaságban, Szabadkán nőtt fel. Ez a művész kevésbé ismert Szabadkán, és sokkal inkább a szélesebb közönség számára, Belgrádban, sőt, külföldön is, ahol a korábbi években kiállított. Közönsége többnyire fiatal, de ahogy a Magločistač magazinnak adott interjújában mondja, minden generáció, különféle emberek látogatják a kiállításokat, ami nagyon boldoggá teszi.

129

Slancsik úgy véli, hogy szinte semmilyen befektetés nem történik a művészetbe, és az olyan művészeket, mint ő, gyakran elutasítják, ezért sokszor cenzúrázták, és emiatt veszélyeztetettnek tartja magát. „Egyre kevesebben vagyunk, és a művészeket drogfüggőnek, deviánsnak, valamiféle beteg embernek tekintik. Hálás vagyok nekik ezért – ihletet adnak a folytatáshoz és a további alkotáshoz.”

- **Hogyan kezdődött az egész? Hogyan és milyen anyagokból készítesz szobrokat? Mennyi ideig tart elkészíteni őket?**

- Nagyon szeretem a sötét ipari zenét, és nagyon szerettem volna játszani és része lenni ennek a színtérnek, de mivel nincs tehetségem, a zene kiesett, a festészet kiesett, mert részben színvak vagyok. A belvárosban egy mellékutcában láttam egy konténert egy csomó eldobott babával. Karok, lábak, fejek álltak ki belőle. Nagyon kísértetiesnek találtam azt a jelenetet. Amikor hazaértem, nem tudtam kiverni a fejből. Visszamentem, és mindet felszedtem. Kell velük valamit csinálnom, gondoltam, és így kezdődött az egész. Darabokat vágok ki a babamodellekből, mozgatom őket egy fémszerkezettel, és üvegszállal (fiberglass) fejezem be a lyukakat és egyéb részeket. Miután elkészítettem a szobrokat, meghívtak Berlinbe egy csoportos kiállításra, ahol a kedvenc, ma már elhunyt művészem, **HR Giger, Ridley Scott** 1979-es filmjének, a **Nyolcadik utasnak** az alkotója is kiállított. Az 1980-as művéért Oscar-díjat kapott a speciális effektekért. Az álomom valóra vált. Ez szelet adott a hátamba. Alig találtam szponzort, hogy elmenjek Berlinbe, de végül hat hónapot töltöttem ott és dolgoztam. Teljes **underground** színtér volt - ez vagyok én. Ott akkor 22 művész állította ki a műveit a világ minden tájáról, és én voltam az egyetlen a Balkánról. Ügyes kezem van, és több mesterséghez is értek, az apám megtanított. Mindent magam csinállok, és nem alkalmazok kézműveseket, mint egyes művészek. Sötét ipari stílusban kezdtem szobrokat készíteni, aztán kiderült, hogy itt senki sem csinálja ezt. Akkor ott kialakítottam egy felismerhető stílust, és azoknak az embereknek, annak a szcénának nagyon tetszett. Bár rajtam egyetlen tetoválás sincs, a közönségem tele van tetoválásokkal és a piercingekkel, de – a lelkem bennük van. Először mindenki meglepődött és kérdezte – mi ez! Cenzúráztak, nem akarták kiállítani a munkáimat, mert félnek az újtól, és még soha nem láttak ilyet, különösen egy olyan kisvárosban, mint Szabadka. Egy szobor elkészítése legalább három hónapnyi munkát igényel, az anyagok pedig nagyon drágák. Ez akadályoz a legjobban, mert nem tudok mindent egyszerre megvenni, ezért az anyagvásárláshoz igazodva dolgozom, és amikor nincs pénzem, akkor várok és akkor fejezem be, amikor tudom. Szlancsik Árpád gyakran dolgozik együtt **Goran Vuletić** művész együttesével, ő mint festő csatlakozott, és eddig sokat alkottak együtt. Többek között közös munkájuk az **Ökohangya** szobor, amely a szabadkai Radijalac sétányon található. Ezeknek a művészeknek köszönhetően az **Ökohangyát** a múlt hétvégén megjavították és kifestették.

„Ez az egyetlen urbánus szobor a városban, és szeretném felhívni a polgárok figyelmét, hogy ne tegyék tönkre, mert a maga nemében egyedülálló, kovácsoltvasból és drótból készült, míg nyugaton minden sarkon vannak ilyen szobrok” – mondja Szlancsik.

- **Miért a sötétség, a félelem, a szenvedés, a tehetetlenség és a fájdalom az alkotásaid inspirációja és leggyakoribb témái? És hogyan fogadják az emberek ma az ilyen szobrok készítésének művészetét?**

- Nagyon szeretem a képregényeket és a sci-fit, és ezt a két műfajt kevertem, és így jöttek létre a városi szobrok. Arról szólnak, hogy én hogyan érzem magam, és hát tehetetlennek érzem magam, fájdalmat érzek emiatt, és ezt meg kell mutatnom a közönségnek a sötét ipari stílusomban. A környezetünkben élő emberek tudatossága és a kultúrához való hozzáállása olyan, hogy egyáltalán nem fogadnak el minket, sőt, elutasítanak. Ez abszurdítás, mert a kultúra elutasítása számomra felfoghatatlan dolog. A társadalom nem fektet be a kultúrába, minden a ponyva propaganda sajtóba megy. Ami a „Szövetkezetbe.” Ezt találják nekik, hogy elzsibbaszák őket, hogy még több SMS-t küldjenek a „Szövetkezetnek”, többet, mint a humanitárius akcióknak, amelyekkel a beteg gyermekekért küzdenek. Számomra a kultúra minden – az is, hogy hogyan beszélsz, hogyan öltözködsz, hogyan viselkedsz a forgalomban... Ha ezt elutasítjuk, az emberek arrogánsan, erkölcs nélkül fognak viselkedni. Nem tudom, hová fog ez kifutni, ha így folytatódik. Ezért nem megyek ki az utcára sikítózni, hanem elkészítek egy szobrot. A szobor az én hangom.

- **Kik a szobraid vásárlói?**

- Munkáim megrendelői gyűjtők, az én klienseim pedig többnyire a fesztiválok. Büszke voltam arra, hogy sikerült három méter magas szobrokat kiadni fesztiválokra, és nekik pontosan a méretük és attraktivitásuk miatt érdekesek. Együttműködtem a Desire Fesztivállal is. És ez nagyszerű, mert bizonyos értelemben pénzzé tudtam tenni az erőfeszítéseimet és utazni tudtam. Nemrég megkeresett a horroripar, de nem tetszik ez az irány. Sok a thrash horror a horrorfesztiválokon, az nem az én világom.

Ennek a művésznek, ahogy ő állítja, nagy problémája van Szabadkán, mert évek óta nem talál megfelelő helyet, ahol a szobrai tárolhatná. Ez alkalommal fel is hívja a szabadkaiakat, hogy segítsenek neki, ha van ilyen helyük, vegyék fel vele a kapcsolatot.

- Van egy műhelyem otthon, de nincs szabad helyem a szobraim tárolására. Évek óta egyszerűen nem találok egy 100 négyzetméteres hangárt. Minden nagyon zárt jellegű, vannak régi épületek és gyárak, de Szabadkán én zárt ajtókra bukkanok. Belgrádban azonnal találtam megoldást a problémámra, és most a munkáim egy része egy elhagyatott belgrádi helyiségben található, amit ingyen adtak nekem használatra. De én nem belgrádi vagyok, hanem szabadkai, itt élek és alkotok” – mondja Szlancsik.

- **Mi a legújabb szobrod, és mik a jövőbeli terveid?**

- Nem látom a jövőt, minden bizonytalan – továbbra is alkotni fogok, mert nem tudok nélküle élni. Különösen most, a járvány miatt nehéz pénzt keresni, ezért mindennel meg kell küzdenem a túlélés érdekében. Vannak azonban jó emberek, akik segítenek nekem, és ezért hálás vagyok nekik. Mivel van lehetőségem árut szállítani, a szabadkai Kortárs Galériában festmények szállításával foglalkozom, és ez nagyon jó.

A legújabb szobrom címe **Szarvas**. Hatalmas agancsok vannak a fején és vonyít, viszont nincs neme. Ezt a karantén alatt készítettem, a koronavírus idején, és mentálisan megmentett. Magunk is tudjuk, milyen volt az elején, az ember nem tudta, mit tegyen, bezártak minket, féltünk, féltünk kimenni az utcára, mert letartóztattak. Ez egy veszélyeztetett faj kétségbeesett üvöltése, mert én magam is veszélyeztetettnek tartom magam. Kevesebben vagyunk, és a művészeket drogosoknak, aljanépnek, betegeknek tekintik. Azonban hálás vagyok nekik ezért - ők adják az inspirációt a folytatáshoz és az alkotáshoz. Hamarosan elkezdek dolgozni egy új szobron, amelynek témája az emberek, különösen a fiatalok túlzott internetfüggőségéhez kapcsolódik.

PHILOS

PHILOS 2025/1-2
TUDOMÁNY – IRODALOM – MŰVÉSZET
Negyedévi folyóirat

Alapító főszerkesztő: CSÁNYI Erzsébet
erzsebet.csanyi@gmail.com

Grafikai szerkesztő: KAPITÁNY Attila

Szerkeszti a szerkesztőbizottság.

Nemzetközi szerkesztőbizottság:
FENYVESI dr. Kristóf (Finnország)
LÁBADI dr. Zsombor (Horvátország)
BORDÁS dr. Sándor (Magyarország)
NÉMETH dr. Zoltán (Szlovákia)
BÍRÓ dr. Annamária (Románia)

Kiadó:

- Vajdasági Magyar Felsőoktatási Kollégium
- Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar

A kiadásért felel:

- CSÁNYI Erzsébet

A szerkesztőség címe:

PHILOS
Vajdasági Magyar Felsőoktatási Kollégium
Kolegijum za visoko obrazovanje vojvodanskih Mađara
21000 Újvidék / Novi Sad
Vojvode Mišića 1.
Szerbia

A kéziratokat a szerkesztőség címére (philoszerk@gmail.com) várjuk.

PHILOS PORTÁL: www.philos.rs

Jelen számunkat SZLANCSIK Árpád szobrász alkotásaival illusztráltuk.

A szám megjelenését támogatta:

MTA HR-10/2025

Tartományi Művelődési, Tömegtájékoztatási és Vallási Közösségi Titkárság Titkárság

CIP – A készülő kiadvány katalogizálása

A Matica srpska Könyvtára, Újvidék

001+82+7

PHILOS: tudomány, irodalom, művészet / főszerkesztő Csányi Erzsébet. 1. évf. 1. sz. (2015) –.– Újvidék : Vajdasági Magyar Felsőoktatási Kollégium : Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, 2015.–.– 27 cm.

Évente négy szám. – Online elérhető a PHILOS PORTÁLON: <http://www.philos.rs>

ISSN 2466-2798 (Philos Print)

ISSN 2466-3891 (Philos Online)

COBISS.SR-ID 299718407

TUDOMÁNY – IRODALOM – MŰVÉSZET